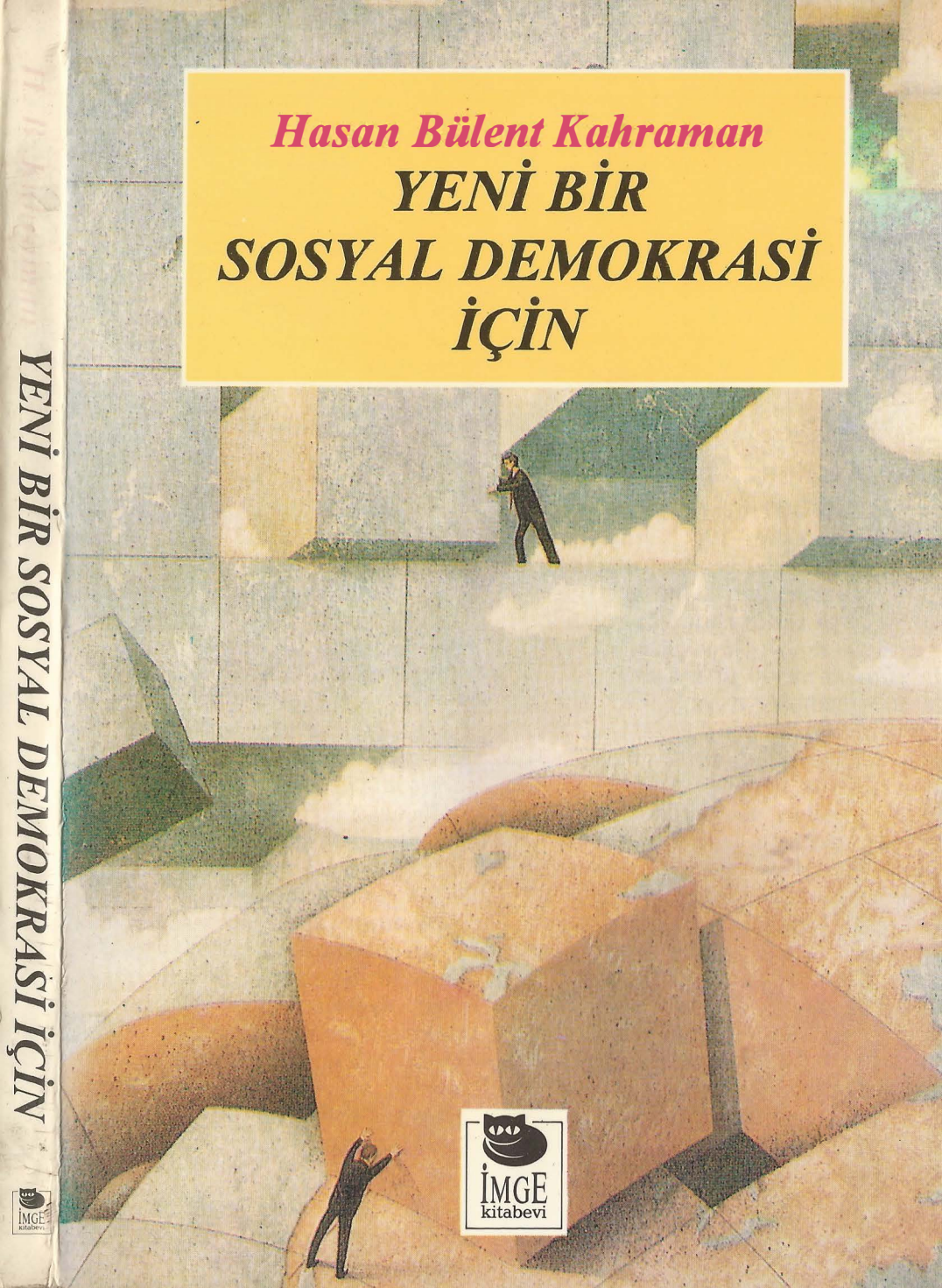
Hasan Bülent Kahraman

YENİ BİR SOSYAL DEMOKRASİ İÇİN

İMGE kitabevi

YENİ BİR SOSYAL DEMOKRASİ İÇİN

İMGE kitabevi

Hasan Bülent Kahraman, 1957 yılında Kars'ta doğdu. Orta ve yüksek öğrenimini Ankara'da tamamladı. İnşaat mühendisi oldu. Ekonomi dalında bilim uzmanlığı derecesi aldı. 1976 yılından bu yana çeşitli dergilerde, kavramları, siyasal-toplumsal kültür, öteki uzmanlık alanı olan sanat felsefesi ve toplumbilimi bağlamında kuramsal bir yaklaşımla değerlendirdiği yazılar yayınlıyor. Gazetelerdeki köşe yazılarında ise sorunları kuramsal bir yönelimle ele almakta ve değerlendirmektedir. Şimdi, Kültür Bakanı danışmanı ve serbest yazar.

İMGE
kitabevi

Hasan Bülent Kahraman'ın diğer yapıtları:

- Beyazlar Kirli (Kavram Yay., 1989)
- Bir Sürekli Cehennem (Kavram Yay., 1990)

Hasan Bülent KAHRAMAN

YENİ BİR SOSYAL DEMOKRASİ İÇİN

İMGE kitabevi

İmge Kitabevi Yayınları: 58
Ocak 1993

© Hasan Bülent Kahraman /İmge Kitabevi Yayınları
İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. ve San. Tic. Ltd. Şti.
Konur Sokak No: 3 Kızılay/ ANKARA
Tel: 417 01 37 - 418 19 42 - 425 52 02
Fax: 425 65 32

Baskı :Feryal Matbaası
Arka Kapak Fotoğraf: Çerkes Karadağ
ISBN 975-533-042-9

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ GİBİ 9

I. SOSYAL DEMOKRASİ VE TÜRKİYE KÖKENLERİ

1. Giriş: Kemalist Doktrin ve Devlet Anlayışı-Düzeni Çerçevesinde Türkiye-Modernizm Etkileşimi 23
Toplumsallık Açısından Modernizm-Postmodernizm 24
Modernizm ve Dizge 26
Kemalizm ve Modernist Dizge 28
Kültürel Kemalizm-Siyasal Kemalizm 28
Modernist Bir Eğilimin Çıkış Noktası Olarak Pozitivizm 30
Kemalist Modernizm ve Halkçılık-Milliyetçilik-Laiklik 33
Modeli Aşmak Üzere Gelişen Dinamikler ve Nedensel Öğeler 40

2. Aydınlanma Felsefesi-Cumhuriyet İlkeleri ve Sosyal Demokrasi 45

3. Tarihsel İlericilik-Güncel İlericilik Kavramları Açısından CHP ve CHP Kökenli Sosyal Demokrasi 55
Tarihsel İlericilik 56
Kemalizm-CHP-Tarihsel İlericilik 57
CHP ve Kemalizm Açısından Tarihsel İlericiliğin Öğeleri 60
Siyasal Kemalizm, CHP ve Tarihsel Tutuculuk 60

Bir Kez Daha Cumhuriyet'in İlerici Yanı ve
2. Cumhuriyet Tartışmasına Küçük Bir Değini 63
Cumhuriyet Kavramının Tarihsel Konumu 65
Cumhuriyet Tutuculuğunun Kaynakları 66
Liberalizm-Neo-Liberalizm ve Cumhuriyet 68
Günümüzde (Neo) Liberalizm ve Cumhuriyet 70
Sosyal Demokratlar ve Cumhuriyet Eleştirileri 72
Güncel (Konjonktürel) İlericilik ve CHP 73
1960'lar, CHP ve Güncel İlericilik 75
1970'ler, CHP ve Güncel İlericilik 77
CHP, İlericilik ve (Liberalist) İtici Gücü 78
Bugün-Cumhuriyet Tartışmaları ve
Sosyal Demokrasi 81

II. YENİ BİR SOSYAL DEMOKRASİ İÇİN

1. Giriş: Marksist Köken Sorunsalı ve Sosyal Demokrasi 89

2. Yeni Bir Sol Partinin Koşulları 99
Yeni Bir CHP Olabilir mi?-Temel Kısıtlamalar 101
'Yeni' Olmanın Başlangıç Koşulları 102
Epistemoloji-Paradigma Çatışması ve Tarihsel
İlericilik Olarak Kemalizm 103
Epistemden Paradigmaya Geçiş ve CHP-Altı Ok 105
'Liberalist Öz' Olarak CHP 105
CHP'nin Temel Dönüşümleri ve Epistemolojik
İçerikleri 106
a) Ortanın Solu ve 1960'lar 106
b) 1970'ler ve Yeni Kavramlar 109
Yeni Yapılanmanın Olanaklılığı ve Temel İlke ve
Koşulları 111
Yeni Bir Sol (CHP) İçin Olanaklar 113
a) Ekonomik-Siyasal Çerçeve 114
b) Siyasal-İdeolojik Çerçeve 115
c) İdeolojik Çerçeve 117

3. Yeni Bir Sol Partinin Konumu 119
1960 Anayasası'nın Kısıtlamaları 120
Devletçilik ve Ekonomik Temelleri Açısından
1960 Anayasası 122
1960 Devletçiliği ve Sonuçları 124
1960 Devleti ve Merkez 'Sol' 125
Aydınlar ve 1960 Anayasası-Devleti 126
CHP ve 1960 Dönemi 128
Hürriyet Partisi ve CHP-Merkez Sol 131
1960'lar Solunun Temel Kısıtlamalarından Bugünkü
Merkez Solun Kısıtlamalarına 131
Baykal-Ccm Modeli, SHP ve Sosyal Demokrasi 133
Liberalizm Kısıtlaması ve Radikal Kopuş Gereksinimi 137
Yeni Koşullar, Kriz ve Sol 141
Evrensel Reel Sosyalizmin Çelişkisi 142
Postmodernist Açılımlar ve Reel Sosyalizm 145
a) Sivil toplum açısından 145
b) Dinsel kökenli eğilimler, cemaat ruhu ve
sosyal devlet kavramı açısından 147
Yeni Bir Reel Sol ve Soldaki Konumu 148
Sağın Taktiği ve Tehlikesi 150
Emperyalizm, Kapitalizm ve Merkez Sağ-Merkez Sol 151

4. Sosyal Demokrasi, Neo-Liberalizm ve
Etik-Ekonomik Kavramlar 157
Neo-Liberalizm ve Ahlakçılık 159
Marksist ve Liberal Ekonominin Düşünce Sistematiği
ve Ahlakçılık Yanılgısı 163
Yeni Ahlakçı Yorumun Kısıtlamaları ve Çıkmazları 164
Sosyal Demokratik Bir Ekonomik Düzende
Temel Kavramlar 167
Açık Ekonomi, Demokrasi ve Sosyal Demokrasi 170
Kapitalist Ekonomi ve Sosyal Demokrasi 171
Sosyal Demokrasinin Kimlik Bunalımı, 'Düzen' ve
Ahlakçılık 173

Yeni Kapitalizm-Yeni Dünya Düzeni:
Kapitalizm-Emperyalizm 177
Yeni Düzen ve Sosyal Demokrasi 180

Elinizdeki kitap Türkiye solunun yeni arayışların, yeni çıkışların eşiğine geldiği, o arada Türkiye sağının da belli tıkanmaları yaşamaya başladığı bir dönemin ürünü olarak yayınlanıyor.

Bunun, kitabın hem nesnel, hem de öznel yanıyla yoğun bir ilişkisi var.

1990 yılı Eylül ayında SHP içinde başlayan genel başkanlık tartışmasıyla birlikte Türkiye'nin meşruiyetçi, parlamentoda temsil edilen solu giderek artan bir ivmeyle yapısını, koşullarını ve ilkelerini gözden geçirmek zorunda kaldı.

Önsöz gibi...

Başlangıçta daha çok kişisel düzeyde görülen bir açılım olmasına karşın İnönü-Baykal tartışması zaman içinde özellikle Baykal kanadının kendisini yenilemesi, yeni bir model oluşturmak zorunda hissetmesiyle gelişti ve bu sancı, sonunda, CHP'nin yeniden açılmasına ve çıkardığı yönetime de yansıdı.

Türkiye solunun, fakat daha gerçekçi olarak Türkiye entelijansiyasının, geçmişini gerektiği kadar eleştirel bir açıdan ele alıp yeterince irdelememiş olması, hatta bunu kendisine ve geçmişine bir tür ihanet sayması gerek SHP'nin, gerekse şimdi siyaset sahnesinde 'rüzgarlar estirdiğini' söyleyen CHP'nin düşünsel yapısını nasıl bir zemin üstüne oturtacağını *bilememesiyle* sonuçlanmaktadır. Ayrıca, atılan yanlış adım-

lar, onları hazırlayan zihinsel bulanıklıklar, kimlik krizleri de sorunun bir başka yanını oluşturmaktadır.

Gerçekten de 1990 Eylül'üyle birlikte başlayan, seçimlerle süren, iktidar ortaklığıyla belli bir aşamaya taşınıp nihayet CHP'nin siyasal yaşama dönmesiyle sonuçlanan süreç, Türkiye solunun kendisini yeniden-yeniden ele alıp irdelenmesini gerektiren özelliklere, niteliklere sahiptir.

Bu dönemlerin başarıları da başarısızlıkları da bu atılım gerçekleştirilmeden anlaşılamaz; dolayısıyla da Türkiye merkez solunun yarını belirlenemez.

Kuşkusuz yeni bir sosyal demokratik açılım için bu da yeterli değildir; yanısıra ve asıl önemli olanı, evrensel sosyal demokrasinin tüm kavramları ve boyutlarıyla birlikte ele alınması, temel oluşumların yeniden değerlendirilmesi, belki temel metinlerin yeniden okunup, yorumlanması gerekmektedir.

Hatta, neo-liberalizmin büyük aşamalar kaydettiği, uluslararası sermayenin ve tekelci kapitalizmin büyük başarılar kazandığı, **'yeni dünya düzeni'** savlarıyla yeni emperyalizm kuramlarının üretildiği 80'lerin ardından, 90'ların başında böyle bir girişim yaşamsal önemini korumaktadır.

Oysa Türkiye, 'malum' kısıtlamaları, çıkmazları ve sorunları nedeniyle eleştirel ve aynı zamanda da bireşimci (sentezci) olmayı zorunlu kılan böyle bir yönelime hazır değildir.

Her on yılda bir yaşanan askeri müdahaleler toplumun önemli bellek yitimleri yaşamasına yol açmış, toplumun devrimci ve hatta evrimci sürekliliğini kesintiye uğratmış, nihayet her müdahale sonrasında bir kez daha 'kazanılması' gereken demokratik hak ve özgürlükler temel ve (yalnızca söylevsel olarak değil, fizisel bir gerçeklik olarak da) yaşamsal sorun haline dönüşünce sosyal demokrasi gibi algılanmasında, alımlanmasında, yorumlanmasında ve nihayet dönüştürülüp uygulanmasında belli güçlükler olan bir siyasal modelin üstünde düşünülmesi vazgeçilebilecek, hiç değilse geriye itilebilecek bir edim olarak görülmüştür.

Sosyal demokrasi, Türkiye toplumunda yalnızca bu toplumun birikimiyle ve koşullarıyla sınırlı kalınarak değerlendirilmiş, yeni oluşumlar yalnızca bu toplumun demokratik altyapısına oturtularak ve gene bu toplumun toplumsal-tarihsel birikimine yaslanılarak kurulmuştur.

Öyle olunca da Marksist köken değil İttihat ve Terakki; demokratik kütle örgütleri değil askeriye; sivil, katılımcı ve örgütlü toplum değil yetkeci devlet sosyal demokrasinin kurulması ve topluma yerleştirilmesi için gerekli ögeler olaraktanımlanmışlardır.

Bu, işin bir yanıdır.

Öteki yanında da 80'lerin yükselttiği neo-liberal söylevin, gücünü 'evrensel' başarısından alan saldırgan yaklaşımları ve onun sorduğu "sosyal demokrasiye ne gerek vardır?" sorusu bulunur.

Gerçekten de neo-liberalizm son on yılda dünyada bir ölçüde; ama, Türkiye'de özellikle güç kazanmıştır. Bu güç, somut bir sol geleneğin olmaması, varolan geleneğin de en fazla liberal bir özellik taşıması nedeniyle dengelenememiştir. Dengelenmesi bir yana, Türkiye'nin örgütlü ve meşru sol güçleri, yaşanan oluşumlar karşısında susmayı ve geri çekilmeyi, o arada da farkında olmadan programlarını ve ilkelerini, aslında, özünde liberalizm demek olan bir dizi kavramla içiçe geçirmeyi 'kurtuluş' olarak görmüşlerdir.

Demokratikleşme, temel hak ve özgürlükler, Anayasa'nın yeniden yazılması gibi, kuşkusuz gerekli olan taleplerde bulunulmuş, ama o kadarıyla da yetinilmiştir.

Türkiye'de askeri yönetimlerin oluşturduğu ya da düzenledikleri kurumların tartışılması ve değiştirilmesi ya da yeniden örgütlenmesi *mutlaka* sosyal demokratik modelleri gereksinmez. Batı'lı anlamda reel bir liberal mantık da Türkiye'nin varolan Anayasa'sını ve hukuksal yapısını yetersiz ve eksik bulur.

Nitekim, son yıllarda sözü çok edilen, Türkiye toplumunun da bir çıkış, bir umar olarak gördüğü *Paris Şartı* ve *Maastricht*

Zirvesi, Türkiye gibi, ekonomik liberalizmin istendiği, fakat siyasal liberalizmin bulunmadığı bir ortamın iç çelişkisinden doğan gerilimin sermayenin uluslararasılaşmasına ve evrensel egemenliğine vereceği zararı hesap eden Batı'lı burjuva-liberal yaklaşımın bulduğu çözümdür. Bir başka değişle, kapitalin, evrenselleşme olgusu içinde, ideolojisini de evrenselleştirme kaygusudur.

Önce ANAP'ın, ardından da DYP'nin sosyal demokratlardan daha büyük bir heyecanla demokratikleşmeye sahip çıkmaları, örneğin Ceza Yasası'nın 141, 142 ve 163 gibi belli maddelerini değiştirmeleri bu yüzdendir.

Öte yandan, sermayenin akışkanlık kazanma amacına yönelik olarak geliştirilen teknolojik altyapı atılımları gene 80'lerde merkez sağa ve onun geleneksel 'kalkınmacı', üretim yanlısı kimliğine yeni bir boyut kazandırınca merkez sol da kurtuluşu aynı söylevi benimsemekte, benzeri programları somutlaştırmakta bulmuştur. O zaman da "sosyal demokratlara ne gerek var?" sorusu 'meşruiyet' kazanmış, sosyal demokrasi dar ve kendisine ait olmayan bir alana sıkışıp kalmıştır.

O alan liberalizmdir.

Benim, son yıllarda üzerinde önemle durduğum ve yeni bir sosyal demokratik açılım için zorunlu gördüğüm iç hesaplaşması da o alan üstünde yapılmalıdır.

Türkiye solu eğer CHP'yle bütünleştiriliyorsa ve "ortanın solu" ve "demokratik sol" kavramları, onlarla birlikte Atatürkçülük ve klasik Altı Ok bu solun kökenini oluşturuyorsa ortada iki yanlış var demektir.

Sosyal demokrasiyi totaliter açılımları ve özellikleri belli olan Atatürkçülük'ten ve onun Altı Ok paradigmasından başlatmak mümkün değildir.

Aynı biçimde, sosyal demokrasiye ortanın solu ve demokratik sol kavramları da kaynaklık edemezler; çünkü, onlar da güncel (konjonktürel) zorlamalarla üretilmiş, geçmişle hesaplaşmayan, dolayısıyla da neo-Kemalist açılımlar olmaktan öteye gitmeyen oluşumlardır.

Savundukları *değerler* de, kendilerine çıkış noktası olarak aldıkları Fransız Devrimi gibi *olgular*, Aydınlanma felsefesi gibi *epistemler* de *'reel'* bir sosyal demokrasinin başlangıcı olamaz. Olmamalıdır da!...

Çünkü, sosyal demokrasinin kaynağı Marksizm'dir. Eğer bu olgu görmezden geliniyorsa, böyle bir çıkıştan ürkülüyorsa o takdirde sosyal demokrasiye de gerek duyulmuyor demektir.

Yapılan da liberalizmle sınırlı kalacaktır.

Gene, aynı şekilde, sosyal demokrasinin ekonomik kökenini de emek-sermaye çatışması, artık değer ve sömürü unsurları meydana getirir. Bunlar da yok sayılıyorsa o takdirde kapitalizme teslim olunmuş demektir.

Yapılan, emperyalizmin tuzağına düşmekle sınırlı kalacaktır.

Kuşkusuz, bu kavramların özgürlükçülük, demokrasi, çoğulculuk ve katılımcılık gibi 80'lerde bir kez daha yorumlanan ve geliştirilen kavramları dışlayan herhangi bir yanı bulunmamaktadır. Aksine, bu kavramlar, kapitalizan devlet modelinin tekelci sermayeyle bütünleşmiş otoriteryan yapısına yönelik bir eleştiri olarak, neo-liberaller tarafından 80'lerde gündeme getirildiğinde kimsenin farketmediği gerçek, sosyal demokrasinin haklılığıydı. Onlar, sosyal demokratlar, o tarihlerde bu kavramları birer 'ilke' olarak yüzelli yıldır savunuyorlardı.

Oysa, Türkiye'de, özgür birey, sivil toplum, demokratik devlet gibi öneriler sosyal demokratik içerikleriyle değil, neo-liberal içerikleriyle benimsendiler. Böyle olduğu içindir ki, yani sosyal demokratlar kendilerine ait olmayan, başkalarının alanını kullandıkları içindir ki, 1991 seçimlerinden DYP 1., ANAP 2., SHP ise ancak 3. parti olarak çıkmıştır... (DSP'nin böldüğü oylar başka bir sorundur; çünkü, orada da Türkiye'li seçmenin yaşadığı zihinsel bunalım vardır. Merkez sağ oylarla merkez sol oyların birbirine karışması gerçeğinden giderek o sorun ayrıca tartışılmalıdır. Kitapta bazı yerlerde bu tartışmayı yapıyorum.)

İşte, 90'ların ortalarına doğru ilerlerken ve "solda 3. parti" denilen CHP siyasetin gündemine yerleşirken ana sorunlar bunlardır.

Şimdi, sol, ister SHP, ister CHP eliyle olsun (DSP'yi sağ bir parti olduğu için yapamayacağını düşünerek bu paydaya katmıyorum) eğer Türkiye'nin sol olduğu söylenen, benim bazen *'pseudo'* (yalancı-varsayılan) sol diye nitelendirdiğim, aslında da liberal olan geçmişiyle bir hesaplaşmaya gitmezse, kökenini Marksizm'in ulaşılan en ileri noktasındaki birikiminde aramazsa, kavramları neo-liberal 'yeni' içerikleriyle değil, sosyal demokratik boyutlarıyla tanımlamazsa, sivil toplum diye sınıfsız toplumu, demokratik devlet diye 'alternatifsiz' piyasa ekonomisini, özgür birey diye kapitalizmin ve medyaların tutsağı olmuş yurttaşı savunacaktır. Ya da, Kemalizm'e yeni bir tanım boyutu getirecek, bu kez onu 'sol' diye sunacaktır...

Bu nedenlerle, elinizdeki kitabı iki bölüm halinde kurdum.

İlk bölümde özellikle geleneksel Türkiye merkez solunu, yani Kemalizm'i ve onun paradigması olan CHP'yi kimi temel kavramlarıyla ele aldım ve irdeledim. İkinci bölümde ise, 'yeni' CHP oluşumunu söz konusu, daha doğru bir değişle 'vesile' ederek, ama yalnızca o kadarıyla sınırlı kalarak 'yeni' bir sosyal demokrasinin üstüne oturması gereken temeli tanımlamaya çalıştım.

Niçin CHP üstünde durduğumu bir kez daha vurgulayayım.

Türkiye'de meşruiyetçi merkez solun geleneği CHP'den, onun *'ortanın solu'* ve *'demokratik sol'* açılımlarından başlatılıyor.

Bana göre, yeni ve gerçek (reel) bir sosyal demokrasinin kurulabilmesi için bu kesinlikle yetersizdir. Her iki kavrama dayanarak ancak yeni bir Kemalist anlayış oluşturulabilir. O da sosyal demokrasiyle uzlaşması, bağdaşması güç, onu bugünkü sıkıntılarıyla yüzyüze getirmiş olan, oradan öteye götürmesi de olanaksız bir boyuttur. Dolayısıyla bu tartışma açıl-

malı, CHP ve onun tarihsel mirası bugünün verileriyle ve evrensel değerler ve kuramların ışığında enine boyuna irdelenmelidir.

Fakat, işin daha önemli yanı günümüzdeki gelişmelerdir.

Bu kitabın yazıldığı süreçte "CHP açılacak mı?" sorusundan CHP'nin siyasal yaşama yeniden doğduğu günlere gelindi.

Türkiye solu açısından üstünde dikkatle durulması gereken, özenle irdelenmesi gereken, çok uyanık bulunulması zorunluluk gösteren bir gelişmedir bu.

Çünkü, eğer yeterli dikkat gösterilmezse, CHP, Türkiye soluna reel bir sosyal demokratik anlayışın oluşturulması ve temellendirilmesi doğrultusunda herhangi bir katkıda bulunamaz. Bu parti, benim, kitapta *'epistemolojik genetik'* diye tanımladığım olgunun dışına çıkamayabilir; yani kendi geçmişinin belirleyici etkisi altında kalabilir ve klasik, paradigmatik CHP söylevi, ilke ve kavramları partinin üstyapısı olarak, onun politik pratiğine ağırlığını koyabilir. O zaman da CHP, bundan böyle de, bugüne değin olduğu üzere, popülist, Kemalist, doktriner bir parti olarak devam eder.

Bu sorunun aşılması gerçekten çok ciddi çabaları ve yeni bir siyaset anlayışını gerektirmektedir.

Öncelikle geçmişe dönük bir hesaplaşmanın yapılmasında zorunluluk vardır. Geçmişin, tarihin CHP'si; ya bugünün CHP'si, ya da oluşturulacak başka ama reel bir sosyal demokrat parti eliyle tanımlanmalı ve ondan kesinlikle kopulmalıdır.

Gerçek sosyal demokratlık budur; çünkü, onun Marksist kökeni siyasetin konjonktüre bağlı olarak değil, konjonktürün dönüştürülerek ve dönüştürülüp yeniden üretilerek yapılması gerektiğini söyler.

'Yeni' CHP, dolayısıyla merkez sol açısından bir başka sorun şudur: Dönüşüm evresinde ve o süreç içinde, yeterli ideolojik birikimin olmaması nedeniyle bir kez daha, neo-liberalizmin tuzağına düşülebilir, onun söylevi, ilke ve kuramları benimsenebilir; daha da vahimi, bunlar, yanlış bir yönlendirme içinde topluma da benimsetilebilir.

Türkiye solu için bu tehlike, şimdi her zamankinden daha çok vardır. Uzlaşma çağrıları, çatışma korkuları, 'gönenç (refah) ideolojisi olma' kayguları bu 'tehlikeyi' SHP'den sonra CHP eliyle de Türkiye solunun kapısından içeri sokmuştur.

Tüm bu oluşumları irdeleyebilmek ve yorumlayabilmek, o arada da temel görüş ve önerilerimi geliştirebilmek için CHP olgusunu politik pratiğin somut gerçekliği olarak kitabın iki bölümünde de diri tuttum.

Tek neden budur!

Yeni bazı kavramlar geliştirdiğimi söyleyeceğim ve bunu bizzat benim vurgulayışımı okurdan ancak bir *imleme* olarak almasını dileyeceğim. *'Kemalist epistem-CHP paradigması'* gibi, *'tarihsel ilericilik-konjonktürel ilericilik'* gibi, *'Türkiye solunun sol değil liberal bir içeriğe sahip olduğu saptamak'* gibi *belirleme*ler, toplumun sosyal demokratlar tarafından *Althusser*'den kaldırdığım bir kavramla *'öznesiz bütün'* olarak ele alınması gibi *öneriler* bana göre bu bağlamdadır ve tartışılmalarında yarar vardır...

Ben bu saptamalar ve yorumlarla önemli bir noktanın altını çizebildiğimi sanıyorum: Türkiye'de merkez solda yer alan partilerin, reel sosyal demokrasiyle ya ilintileri yoktur ya da çok zayıftır. Ona yaklaşanlar ve uzaklaşanlar vardır. Öyleyse yeni bir sosyal demokrasi tanımına ve onun *siyaseten* somutlaştırılmasına ihtiyaç vardır.

O oluşumu ben *'neo-sosyal demokrasi'* ve *'reel sosyal demokrasi'* olarak tanımlıyor, adlandırılıyor ve bu kitapla, onun başka beyinler ve yüreklerce geliştirilecek ama, hiç *tamamlanmayacak* sürecini başlatmak istiyorum.

Bu süreç yeni kadroları, yorumları, bakış açılarını gereksinmektedir. Evrensel oluşumların gözlemlenmelerini ve Türkiye'ye uyarlanıp, eklemlenmelerini zorunlu kılmaktadır. Marksist bir yorum bilgisi ve terminoloji de o arada kaçınılmazlık gücü ve etkinliği kazanmaktadır.

Kemalizm ve ona bağlı kavram ve kurumlar böyle bir açı-

lımla belli ölçülerde devre dışı bırakılacaktır. Bundan kimse çekinmemeli ve korkmamalıdır. Yalnız, o arayışta kör ve sağır bir reddiyeciliğe, tarihsel olayları çarpıtmaya gerek yoktur. Sosyal demokrasinin, şimdi bu ülkede de temellendirilmek istenen tezleri böylesi bir yolu denemeye hiç ihtiyaç duymayacak ölçüde güçlüdür. Ayrıca, aşılmak istenilen o kurum ve kavramlarla sosyal demokrasi, kendi yolunun ne olduğunu göstermek ve 'tarif etmek' için yalnızca 'hesaplaşır'. O da bir defalık. Onun ötesinde yeni sosyal demokrasinin hangi taban üstüne oturacağı yüz elli yıllık bir süreçte ve bizi de aşacak biçimde saptanmıştır.

Kitapta, *'2. Cumhuriyet'* diye başlatılan tartışmalara; sorunu, ben, *"Cumhuriyet-Kemalizm"* diye algılayarak bir yorum katkısı getirmeye çalıştım. Fakat, dediğim gibi, sorunun "onlar" değil, reel sosyal demokrasi olduğunu da her fırsatta vurguladım.

Bu kitap, yakında yayınlanacak ve *Sosyal Demokrasi, Türkiye ve Partileri* ve *Liberalizm, Türkiye ve Partileri* başlıklarını taşıyacak olan kitaplarla birlikte değerlendirilirse, sanırım Türkiye solunun gelip *dayandığı* değil, *tıkandığı* noktada yeni bir açılımın nereden başlatılabileceği sorusu yukarıda değindiğim gibi, bir ölçüde aydınlanacaktır.

Bu, söylenecek/söyleyeceğim sözlerin bu kadarla kısıtlı olduğu anlamına da elbette gelmemektedir. Türkiye ve dünya solunun yaşadığı ve hızla oluşan, değişip yeniden kurulan süreçte daha çok kitap hızla eskiyecek, daha çok düşünce hızla gündemden düşecek demektir.

Kitabın kimi bölümü daha farklı biçimlerde dergilerde yayınlandı. Bir bölümü ise, polemiğe kaçmadan fakat güncel oluşumların somutluğu da tümüyle gözden ırak tutulmadan yazıldı.

1990 Eylül'üyle başlayan ve 1992 sonuna değin, sol açısından bunca büyük bir hareketlilikle geçmiş bu dönemi yaşayabildiğim, onu siyasetçi ve entelektüel dostlarımla tartışabildiğim için, o arada 'bizde' olup bitenleri, bir yüzyıl sonun-

da 'dünyada' gerçekleşenlere tanıklık etmiş birisi sıfatıyla değerlendirebildiğim için çok mutluyum.

Batı'lı kültür birikimini kavramaya çalışan bir kişi olarak yüzyıl sonlarının ne kertede görkemli olduklarını hep saptadım. Bizim yüzyılımızın sonu daha öncekilerin tümünü aşacak bir öneme ve çekiciliğe sahipti. Bu kez, daha önce biten bir yüzyılın üstüne kurulanların da bitişini gördük: Tıpkı monarşilerin yıkıldığı demokrasilerin kurulduğu 19. yüzyıl sonu gibi...

Bundan sonra insanlığın elinde, yön arayışında kullanabileceği çok daha büyük bir veriler demeti, daha geniş bir araç-gereç çantası bulunacaktır.

Bundan sonra özgürlük-eşitlik çağrıları artık yalnızca bir düş olarak kalmayacak, vazgeçilemeyecek birer gerçeklik olarak yaşamın bütünlüğü içinde somutlaştırılacaktır.

Sol, bu anlamda ne bitmiştir, ne de bitecektir. Aksine, ona daha fazla iş düşmektedir.

Onu belki *Sisifos*'a benzetenler olabilir; fakat, unutmasınlar ki, Sisifos bir kayayı bir dağın doruğuna defalarca taşıyacak kadar güçlü olandır!...

Kitaptaki kavramları ve savları oluşum sürecinde bir çok dostumla tartışma olanağını buldum. Eleştirilerinden ve görüşlerinden yararlandım. Klasik iki cümleden birisi "olmasaydılar..." diye başlar; öteki de, "bütün hatalar benimdir..." diye biter. Ben de onları buraya sevinç ve borçluluk duygularıyla yazıyorum.

Kitabın "fizik" oluşumunda ise, Şirin Uluçam'ın özverili katkısı büyük olmuştur.

Bir yapıtın bir boydan bir boya geçirilmesindeki en zor iş, onun defalarca okunmasıdır. Hele ben bu işi özellikle sevmiyorum. Şirin'in mimarlık dikkati ve özeni bu yükü epeyce hafifletti.

Bu kitabı, bütün bir yaz boyunca onun coşkusuna ve çağrılarına direnerek yazdım.

Yazlar hep umutlarla başlar. İnsan o güne değin yaşaya-

madıklarını önündeki yazın koyu lacivert göğü altında uzayıp gidecek sıcak gecelerinde yaşayacağını sanır: Aşklar, serüvenler...

Oysa yazlar biter, geride yalnızca o yıl için tasarlanmış, fakat yaşanamamış şeylerin gelecek yaz gerçekleşeceğine yönelik umutlar kalır.

Yaz yalancıdır.

Bu kitap, o güzel uzun yaz gecelerinin açık pencereleri önünde yazıldı. Çoğu kez ana rahmine benzeyen ve her şeye gebe gece yarılarının karanlıklarından güneşin doğuşuna dek geçen zamanı katetti. Benim *"esirliğim ve hürriyetim"* oldu.

Sonunda yaz bitti! Elimde yaz beklentilerinin güzel düşleri ve yanılsamaları değil, bu kitabın somut ve katı gerçeği vardı...

Züğürt tesellisi midir, bilmem ama, mutluyum.

1 Eylül - 3 Ekim 1992
Ankara

I. Bölüm: Sosyal Demokrasi ve Türkiye Kökenleri

1. Giriş: Kemalist Doktrin ve Devlet Anlayışı-Düzeni Çerçevesinde Türkiye-Modernizm Etkileşimi
2. Aydınlanma Felsefesi-Cumhuriyet İlkeleri-Sosyal Demokrasi
3. Tarihsel İlericilik-Güncel İlericilik Kavramları Açısından CHP

1. GİRİŞ

KEMALİST DOKTRİN VE DEVLET ANLAYIŞI-DÜZENİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-MODERNİZM ETKİLEŞİMİ

Bu bölümde, 1920-1980 arasında yaşanmış olan tarihsel dönemi ve dönemin belirleyici, kavramlaştırıcı, paradigmatik ideolojisi olan Kemalist doktrini modernist bir sistem diye tanımlamak ve irdelemek istiyorum.

Bir başka deyişle, Kemalizm'in ve Cumhuriyet dönemi modelinin temelde modernist bir dizge (sistem) kurma çabası olduğunu göstermeye çalışarak, bu ana yaklaşımın 1980 sonrasında gelişen olgularla aşıldığını vurgulamayı amaçlıyorum.

Çünkü, 1980 sonrasında yaşanan gelişmelerin göze en çok çarpan yanı, toplumsal değerler dizgesinin artık modernizan değil, postmodernist bir görüngü (perspektif) ile ele alınması, tanımlanması ve tartışılmasıdır[1].

Bu görüntü yalnızca Türkiye'ye özgü değildir. 1970'lerin ortasında başlayan bir 'dizi tepkime' (chain reaction) bir yandan modernist yapıyı sorgulamış, bir yandan da o yapının temel taşlarını yeni bazı kavramlarla değiştirmiştir.

Dolayısıyla, modernizmi ve postmodernizmi temel tanımları ile belirlemek ve karşılaştırmak, ilkin, devlet ve toplum dizgeleri arasındaki ayrımın gösterilebilmesi için bir zorunluluktur.

Zygmunt Bauman, böylesi bir çabayı geliştirdiği ilginç çalışmasında postmodernizmin *"tümüyle gelişmiş bir modernizm diye tanımlanabileceğini"*[2] söyledikten sonra modernizm sonrası durumun (post-modern condition) en belirgin özellikleri olarak, *"kurumlaşmış bir çoğulculuğu (institutionalized pluralism), çeşitliliği (variety), olasılıksallığı (contingenciness) ve belirsizliği (ambivalance)*[3]*"* gösteriyor.

Oysa, Bauman'a göre, modernizmin temel ilkeleri *evrensellik* (universality), *türdeşlik* (homogenity) ve *berraklıktır* (clarity)...

Dolayısıyla, postmodernizmi, "yanlış bilinçten arınmış, kurtulmuş bir modernizm" olarak tanımlamak mümkündür. Bu durumda, temel sorun, bir kez daha modernizmin ve postmodernizmin ne olduğudur.

Modernizm, en göze çarpan özelliğiyle söylemek gerekirse, "doğrultusu, yönü olan bir eylem, bir devinimdir" ve bu çaba kendisini 'devinim' diye koyulan olgunun gerçekleşmesi için gerekli olan türlerin 'evrensellik, usçuluk (rationalization) ve dizgeselleştirme (systemization)' diye tanımlanmasıyla gösterir.

Oysa, postmodernizmin varlığından söz edebilmek ve onu kavramlaştırabilmek için öncelikle bu 'ilkeleri' devre dışı bırakmak gerekir[4].

Bununla birlikte, postmodernizmin eksik ya da bunalım geçiren bir modernizm olarak algılanması da yanlıştır. Postmodernizm, kendisini bir dizge olarak ayakta tutmaya yetecek kertede mantıksal açıklamaları olan, iç dinamikleri bulunan bir toplumsal durumdur. Dolayısıyla da postmodernizmi indirgenmiş bir modernizm kuramı olarak açıklamak olanaksızdır. Aksine, modernizmin kavramlarından olan "özgürleşmek ve arınmak", postmodernizmin yeterliliği için bir ön ve zorunlu koşuldur.

Bu durumda, postmodernist bir yaklaşımın, en üst düzeyde

bir totaliterizm anlamına gelen ve kendi gönencini ve kendisine yönelik 'hizmet' anlayışını, kendisini oluşturan parçaların gönencinden ve onlara yönelik 'hizmet' yaklaşımlarının tümünden üstte tutan bir dizge (sistem) kavramını (yani modernizmi) aştıkça anlam kazanacağını ve bu doğrultudaki anlamını pekiştireceğini bir kez daha söylemeye gerek yok[a].

Kaldı ki, bu durumda modernizmin bağrında soluk alıp veren 'toplum' kavramı 'sosyalite' kavramıyla değiştirilmelidir[5].

Nitekim, modernizm, bugüne değin, *'Hobbes sorunu'*na çözüm arayan, bu amaçla da birörnekleştirmeyi (homojenleştirme) kendisine çıkış noktası olarak alan, kendi iç çelişkilerinden umar sağlamayı düşünen bir dizgeyle bütünleşmiştir.

Dizge olgusu, bu bütün içinde yeri geldiğinde *'ulusal devlet'* anlayışıyla içiçe geçmiştir ve (ulusal) devletin, halk adına halka belli bir doğrultuda baskı uygulamasının olanağını yaratmıştır.

Böylesi bir modernist devlet anlayışı içinde bireyin özgürlükleri kısıtlanmış, birey dizgenin 'içinden' görülür olmuştur.

Dizge, bu anlamda devlet, bireyi her türden olumsuzluktan korumak ve kurtarmak için (!), bu arada da doğrudan doğruya dizgenin sürekliliğini sağlamak için yasalarla bütünleşmiştir.

Ne var ki, dizgenin bütünleştiği yasalar her zaman normatif hukuk kurallarının belirlediği yasalar değildir.

Dizge, zaman zaman, tarihsel gelişme doğrultusunun gerektirdiği düzenlemeleri de bir yasa değeri ve anlamı vererek bireye dayatmaktan çekinmemiştir. Örneğin Kemalist doktrinin Altı Ok'u bu anlama gelen bir yasadır.

Öyleyse, modernizmin birincil önemi yetkeye (otorite), düzenin korunması için kullanılan araçlara, içine oturulmuş olan yörüngeye, iktidara, toplumsallaştırmaya, bir paradigma oluşturacak biçimde örgütlenmiş kültür kavramına ve ideolojiye verdiği açıktır ve kesindir[6].

a Bu konuda ek bir yorum ve katkı için bkn.z: Kahraman, Hasan Bülent. "'Total' Kültürel Bir Olgu Olarak Postmodernizm." *Varlık*. Ekim 1992.

Bu noktada, modernizmin bireye yansıyan boyutunu, dizge bağlamında kalarak, daha farklı bir kavramlaştırma ile ele almak istiyorum.

Modernizm ve Dizge

Modernizmde, dizgenin ve onunla özdeşleşmiş bir devletin etkinleşmesi ve bireyden çok kütlenin hedef alınması, sonunda, gerçeklikle öte gerçeklik arasında bir tercihte bulunulmasını da gerektirmiştir.

Birey, doğrudan kendisiyle değil, kendi adına ve kendisinin yerine ikame edilmiş bir değerler dizgesiyle birleştirildiğini algıladığında kendisine yabancılaşmakta, kendi öznesinden soyutlanmaktadır. Kendi bireysel alanının dışına itilmiş olan kişi, giderek, kendi öznesini yüceltilmiş bir dizi değerle bütünleştirmekte, bu da onun öte gerçekliği, ya da aşkın gerçekliği benimsemesi anlamına gelmektedir.

Oysa, postmodernizm bir yerde, bu yaklaşımın aşıldığı ve *'habitat'*ın değer ve anlam kazandığı bir görüngüyü vurgular. Artık dizgenin kendisi ve 'ajanları' değil, modernizm kuramının otodoksisi değil, normatif grup davranışı değil, toplumsalaştırma değil, bunların tersi geçerlidir. Öte ya da aşkın gerçeklik değil, onların izdüşümleri ya da yüceltilmeler sonunda algılanmış görüntüleri değil, gerçekliğin kendisi ve bireysel bilincin edimselleşmiş somutu postmodernizmi belirleyen temel dürtüdür[7].

Burada küçük bir ayraç açmak ve çok önemli bir noktayı vurgulamak gerekiyor.

Yapılan bir çok çözümlemenin henüz yeterince aydınlatamadığı temel gerçek, postmodernizmin bir *'anti modernizm'* olup olmadığıdır[8].

Eğer modernizmin bir bilinç olgusu olarak yirminci yüzyıl başındaki çıkışına bakarsak ve orada kendisini temellendirmiş olan *Duschamps* ya da *Maleviç* türünden sanatçıları irdelersek, onların temel arayışlarında da dizgeye, toptancılığa,

tekilin tümele yükseltilmesine yönelik bir başkaldırıyı görebiliriz.

Aynı çabanın kendisini gerçeküstücülerde, dadacılarda gösterdiği de bellidir. Hatta biraz daha erken modernizmin ürünü olan *Baudelaire* de aynı *kavşaklarda* yolunu aramıştır[9].

Zaman zaman *"örselenmiş öznenin özgürleşmesi"* (liberation of the self) ve *"örselenmiş öznenin bağımsızlaşması-özgürleşmesi"* (emancipation of the self) çatışmasını da belirleyen bu arayışlar, sonuçta, modernizmin bünyesinde barındırdığı varoluş nedenlerini de ortaya koyar.

Oysa, özellikle bu açılardan irdelendiği zaman postmodernizmin ortaya koyduğu görüntü yeterince berrak değildir.

Bu kavramın gündeminde bulundurduğu çoğulculuk, hatta devşirmecilik (eklektisizm), katılımcılık türünden kavramlar sürekli vurgulanmalarına karşın, örneğin sanatsal üretimde modernizme karşı bir dizge oluşturma etkinliğini göstermemişlerdir.

Kuşkusuz, sorunun orada da modernizmi tartışma çerçevesi içine alan bir boyutu vardır; fakat, postmodernizmin özellikle bu kavramlar açısından temellendirdiği boyut toplumsallık ve devlet düzenidir.

Bu nedenle, modernizmi ve onun bir ülkeyle kurduğu ilişkiyi, 1990'larda siyasal, toplumsal ve devlet erkine yönelik dizgeler açısından irdeleyerek geniş olanaklar ve açılımlar yakalamak söz konusudur...

Buraya kadar geliştirdiğimiz modernizm-postmodernizm karşıtlığının değerlendirilebileceği en iyi paradigmalardan birisi de Kemalist doktrin ve onun ortaya koyduğu otoriter ideolojik yaklaşımla bütünleşerek oluşmuş devlet dizgesidir.

Bu nedenle, hem Kemalist doktrinin neden modernist bir yaklaşım olduğunu belirleyebilmek amacıyla, hem de bu siyasal-ideolojik 'stilin' hangi koşullar altında aşılabileceğini gösterebilmek ereğiyle belli bir Kemalizm yorumu ve irdelemesi yapalım.

Kemalizm ve Modernist Dizge

Kemalizm, Türkiye toplumunun Tanzimat'la birlikte içine girdiği Batı'lılaşma, göreli bir kavram olarak da, 'çağdaşlaşma' sürecinin yaşandığı gelişme evrelerinden birisidir.

Ne var ki, Kemalizm, bu özelliğiyle değerlendirildiğinde sürecin bir parçası olarak tanımlanamaz. Aksine, süreci aşan, bir başka deyişle sürecin içinde epistemolojik (bilgibilimsel) bir kopuş ya da kırılma (epistemological break) yaratan bir eylem, bir sıçramadır.

Kemalizm, Marksist terimiyle söylemek ve kendisini doğuran koşullarla birlikte ele almak gerekirse toplumsal gelişme sürecinde yaşanmış ulusal burjuva demokratik devrimidir.

Jön Türkler-İttihat ve Terakki çizgisinden evrilerek gelen bu hareket, kesinlikle tarihin ilerici kanadına yerleşir.

Kemalizm, bu çevçeve içinde değerlendirerek söylenecekse, eylemini, tüm burjuva demokratik devrimlerinde olduğu üzere üç noktada toplamıştır; yani, Kemalist devrim,

a) Siyasi iradeyi toplumsallaştırmaya,
b) Ekonomiyi ulusallaştırmaya,
c) Kültürü demokratikleştirmeye çalışmıştır.

Bunları gerçekleştirirken de, iki ögeye dayanmış ve

a) Rasyonalizm
b) Pozitivizm

olarak tanımlanabilecek bu kavramları adeta birer silah olarak değerlendirmekten kaçınmamıştır.

Dolayısıyla, Kemalizm'in modernizmle ilk eklemlenmesi bence rasyonalizme, oradan da pozitivizme ödün vermez bir biçimde yaslanmasından kaynaklanır.

Kültürel Kemalizm-Siyasal Kemalizm

Yalnız, değindiğim ögelerle özdeşleşen Kemalizm tam da *Parla*'nın yaptığı ayrıma dayanarak söylemek gerekirse *"kültürel Kemalizm"*dir ve daha ileriye gitmeden bir sapta-

manın vurgulanmasında yarar vardır: *"(Kemalizm'e yönelik) bir ayrım şudur: Kültürel Kemalizm, siyasal Kemalizm. 'Kültürel Kemalizm', özellikle laikliği, akılcılığı, köktenci kültürel reformculuğu ile ileri ve kalıcılığı korunması gereken bir ideoloi ve harekettir. Öte yandan esas olarak solidarist korporalist 'Siyasal Kemalizm' otoriterliği, devletçiliği, tek particiliği ve 'şefçiliği' nedeniyle demokratik ve ilerici olduğu savunulamayacak bir tarihsel siyasal rejim türüdür...*[10]"

Görüldüğü gibi, *Parla* iki Kemalizm arasında belli bir ayrım yapıyor ve bir Kemalizm'i göreli olarak kabul edilmesi savunulması gereken bir eylem olarak saptarken ötekini reddedilmesi ve aşılması gereken bir etkinlik olarak gösteriyor. Siyasal bir arayış içinde gerçekten de doğru olan ve kabul edilmesi gereken bu yaklaşıma esas oluşturan 'iki kanadın', iki Kemalizm'in birbirlerini üreten, çoğaltan bir ortak paydası vardır: Modernizm...

Nitekim, *Şerif Mardin,* Kemalist eylemin başlangıç noktasını ve temel arayış noktasını ilginç bir yaklaşımla saptıyor: *"Yeni bir ideoloji yaratma girişimlerinin iki ayrı boyutu vardı. Bunlardan birinden, genellikle modernleşme çalışmalarından söz edilir. İdeolojik değişimin, modernleşme yolundaki pek çok Asya toplumunun yoğun dikkat gösterdiği bir alan olduğunu biliyoruz...*[11]"

Bu genel saptamadan biraz ötede *Mardin* çok daha ilginç bir başka noktaya değinerek düşünce sistematiğini bütünler: *"Şimdiye kadar devrim tartışmalarımız 'Batı'lı türden irade şekli' ve sistemi denebilecek bir çerçevede yer aldı. Bununla söylemek istediğim, sonuçta Batılı feodalizmden türeyen modernleşme özellikleridir; sınıf yapıları, daha sonra kent otonomisinin gelişimi, burjuvazinin yükselişi ve ilgili politik mekanizmalar..."* ve nihayet şu: *"Türk devrimi küresel (global) isyanın pek çok yankısından biriydi. 19. yüzyılın sonunu belirleyen, büyük karışıklığa verilen Türkçe yanıttı. Bu gelişmelerde, teknolojik yenilenme, kitlesel-toplumsal huzursuzluk, dünya çapındaki yankılarıyla ekonomik dalgalanmalar-*

da emperyalizm ve milliliği ilgilendiren yeni fikirlerde göze çarpan, önemli bir yer işgal etti...[12]"

Görüldüğü üzere, 19. yüzyıl sonu karışıklığına karşı Kemalist eylemle verilen yanıtı *Mardin*, neredeyse bir modernizm tanımı olarak koyuyor; fakat, bununla da yetinmeyerek ve zaman yitirmeksizin çok önemli bir başka noktaya sıçrıyor: *Millilik...*

Gerçekten de, Kemalizm'in getirdiği modernist ideoloji içinde ve onun temellendirdiği devlet yapısı ve anlayışında bütünleştirici üç öge *milliyetçilik, laiklik ve halkçılıktır.*

Pozitivist, rasyonalist bir dünya görüşü de gene bu üç öğe çevresinde somutlaştığından, Kemalist modernizmin toplumsal plandaki kristalleşmesini, bundan sonraki bölümde andığım üç kavramı tartışarak sürdürmek istiyorum; fakat ondan önce, neredeyse Kemalist ideolojiyi oluşturan tüm ögelerin üzerine oturdukları ve güç aldıkları pozitivizme bir ölçüde değinmek niyetindeyim. Ancak bu yapıldıktan sonra, örneğin *halkçılık*, örneğin *milliyetçilik* ve örneğin *laiklik* ilkelerinin modernist içeriği anlaşılabilir.

Modernist Bir Eğilimin Çıkış Noktası Olarak Pozitivizm

Taner Timur Kemalizm'i, benim de daha sonra ilişkilendirmeye çalışacağım üzere, Jön Türkler'e bağlıyor ve bunu da pozitivizm aracılığıyla gerçekleştiriyor.

Timur'a göre pozitivizm Türkiye'de, *Comte*'un 'düzen' ve 'ilerleme' kavramlarıyla birlikte ele alınmış ve temellendirilmiştir. Osmanlı entelijansiyası bu yaklaşımı Batı'nın üstünlüğünü açıklayacak bir anahtar olarak gördüğü, bir de Hıristiyanlığa bulaşmamış olduğu için benimsemiştir[13].

Timur'un bu saptamalarını tartışan kimi yazarlar ise, pozitivizmin, aynı zamanda, "eğitilmiş insanların toplumun yönetiminde olmalarına olanak sağlayan yanı" nedeniyle de benimsendiğini vurgulamaktadırlar.

Gerçekten de, daha sonra görülecek olan *'halkçılık'* kavramının *'halka rağmen halkçılık'* gibi otoriter bir özellik içermesinin altında yatan bu temel gerçek, kendisini Jön Türkler'den öte Kemalizm'de göstermiştir[a].

Kemalizm, sorunu, bilimin üstünlüğü ve *Mardin*'in değişiyle de *'yeni bir onur anlayışı'* olarak koyarken, pozitivizmi, *Tunçay*'ın, *Adıvar*'dan aktararak söylediği üzere *"yeni bir din"* olarak göstermiştir[b]. Üstüne basılarak ya da arkasına saklanılarak her şeyin yapılabileceği ve en önemlisi de *"toplum mühendisliği"*nin gerçekleştirilebilmesine olanak veren bir olgudur pozitivizm.

Nitekim, güçlü bir merkezi devletin oluşturulmasında ve kentli-taşralı ayrımının yapılmasında da kullanılan öge pozitivizm olmuştur.

Yanısıra, devletçilik-sanayileşme çizgisi de gene aynı kavramdan, onun belirleyici özelliğinden yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir. *Köker*'in bu noktaya getirdiği açıklama şudur: *"Pozitivizm... Kemalizm'de oldukça otoriter bir ideoloji oluşturmuştu. Bu ideolojinin Türk toplumunun geleceği hakkında koyduğu ve benimsediği hedefler arasında bir öncelik-sonralık ilişkisi de bulunuyordu. Öncelik sanayileşme ve top-*

a Bu farklılaşmanın nedenlerini ve belirleyici koşullarını, üstünde çalıştığım *"Epistemolojiden -Paradigmaya: Kemalizm'den-CHP'ye"* başlıklı kitapta göstermeye gayret edeceğim. Burada şu kadarını söyleyeyim: Jön Türk olgusu bir epistemolojidir; dolayısıyla da kavramlara ve onların göreli özgür yorumlarına dayanır. Kemalizm de başlangıcında öyledir. 1930'lara dek göreli özgür(lükçü) bir yaklaşım içinde devam eden bu oluşum o tarihlerde tıpkı Jön Türk epistemolojisinin daha sonra İttihat ve Terakki paradigmasına dönüştüğü gibi CHP -daha doğrusu Altı Ok paradigmasına dönüşür. Tüm paradigmalar gibi de kısırlaştırıcı, kısıtlayıcı, katı, dar ve tutucu bir içerik kazanır. Halkçılık kavramının evrimi de bu çizgide gelişir.

b Tunçay-Adıvar ilişkisinin kaynağa giderek izlenmesinde şu yönden yarar var: Kemalizm olgusunun eleştirel bir yaklaşımla ele alınışının tarihi epey eskidir. Üstünde durulması gereken iki noktadan birisi resmi ideolojinin baskın söylevinin her şeyi ne kertede örtüp, görünmez kıldığı, aydınların dahi bu tek yönlü, tekcil (monist) yaklaşımdan paylarını aldıkları, ikincisi de, Kemalizm'e getirilen eleştirilerin tarihsellik açısından konumlarıdır. Kemalizm tarihsel planda daha ileri konumda olanlar tarafından eleştirildiği kadar, daha geri bir konumda ve arayış içinde bulunanlarca da eleştirilmiştir. Şimdi, "resmi ideoloji"yi o arada Kemalizm'i eleştirmek için kaynak, köken, bağdaşık arayışı içine girilen şu sıralarda bu özelliğe dikkat etmek zorunludur. Kitapta, geliştirdiğim *"tarihsel ilericilik-güncel (konjonktürel) ilericilik"* kavramları bu yönden değerlendirilmelidir. Ayrıca gene daha ilerde yer alan *'2. Cumhuriyet-Kemalizm-Sosyal Demokrasi'* tartışmasında da bu noktanın altını çizmeye çalıştım.

lumun kültürünün modernleştirilmesine (veriliyordu)...[14]" Bence, pozitivizmle modernist toplumbilim anlayışı arasındaki temel eklemlenme Köker'in bu saptamasıyla iyice ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, benim için daha da önemli olan nokta sanayileşme kavramına öncelik veren, böylelikle modernist bir yörüngeye oturan devletin, nihayet onu belirleyen Kemalist ideolojinin aynı tabana basarak merkeziyetçi, otoriter bir yapı geliştirmesidir.

Modernist ideolojilerin tümünde ortak bir payda olarak ortaya çıkan ve ancak post-modernist yönelimlerle aşılan bu ana tavır Kemalizm'de kendisini şöyle koyuyor: "*Bu ideolojinin güçlü ve merkezi bir devleti yücelten seçkinci içeriği bir yana, tarihsel ilerleme fikri de otoriter ve demokratik olmayan bir özellik göstermektedir...*[15]"

Dolayısıyla, pozitivizm-Kemalizm bütünleşmesi, bir noktadan sonra *merkeziyetçi, otoriter, despotik* bir devlet anlayışının çeşitli alt katmanlar içinde *(sanayileşme, milliyetçilik, halkçılık, laiklik)* topluma uygulanmasıdır. Bunun tüm modernist dizgelerde görüldüğünü, yinelemek pahasına da olsa, bir kez daha vurgulamak gerekir. Bu nedenle de sorunu bu noktadan başlayarak ve özgül olarak o 'alt katmanlar' dediğim ilkeler çerçevesinde, halkçılık, milliyetçilik ve laiklik dolaylarında ele almakta yarar vardır.

Kemalizm'i modernist özellikleriyle tartışırken halkçılık, milliyetçilik ve laiklik kavramlarına eğilmenin bir nedeni de, halkçılığın toplumsallığı ve kütleselliği, milliyetçiliğin, deyim uygun düşerse, devlet dizgeselliğini, nihayet laikliğin de bireyliği, örtülü de olsa, imlemeleridir.

Ayrıca modernist toplumbilim anlayışının özellikle bu üç ögeye, yani toplumsal-kütlesel olana, devlet dizgesine ve bireysel alana, tekelleşecek biçimde kurulmuş bulunması, postmodernizmin de kendi konumunu/durumunu, genel özellikle bu üç ögeyi eleştirerek belirlenmesi anımsanırsa, tartışma için neden halkçılığın, milliyetçiliğin ve laikliğin seçildiği sorusuna verilmiş bir yanıtın altyapısını oluşturacaktır.

Kemalist Modernizm ve Halkçılık, Milliyetçilik, Laiklik

Kemalizm, sonuçta bir ideolojidir. Kendi gerçeğini somutlaştırabilmek için ideolojilerin tüm yapısal özelliklerini bünyesinde barındırır. Bu özellikler *Therborn*'un yaptığı çözümlemeye göre şunlardır:

"1. Bütün ideolojiler yalnızca tarihsel biçimler halinde var olurlar.

2. Bütün ideolojiler onaylama ve yasaklamalar matrisi içinde iş görürler.

3. Bütün ideolojiler farklı sınıf ideolojileriyle tarihsel eklemlenme biçimleri içinde var olurlar.

4. Bir dizi ideolojinin düzeni sınıfsal güç ilişkileri ve sınıf mücadelesi tarafından belirlenir.[16]"

Belki Kemalizm, son şıkta vurgulanan özelliği toplumun yapısal nitelikleri yüzünden yeterince açığa çıkaramamıştır; ama, ilk üç maddede sayılan tüm özellikler bu eylem biçimi için sonuna kadar geçerlidir ve her şeyden önce, bu nedenle Kemalizm'i, onu önceleyen *Jön Türk* ve *İttihat ve Terakki* hareketlerine bağlayarak irdelemek gerekir.

a) Halkçılık

Sorunu bu açıdan koyduğumuz zaman, özellikle halkçılık kavramını, temeli Jön Türkler'le birlikte atılmış pozitivizmden kaynaklanan bir etkinlik olarak saptayabiliyoruz.

Nitekim *Köker* bu noktayı, Jön Türkler hareketinin ideolojik çözümlemesini yaparken açıkça vurguluyor: *"a) Siyasal ve toplumsal örgütlenme konusunda pozitivist bir akılcılık (söz konusudur); b) Jön Türkler'in 'halkçılık ideolojisi' de demokratik ve özgürlükçü bir boyut taşımaktan çok eğitilmiş seçkinlerin halkı aydınlatmaları, daha doğrusu seçkinlerin kendi 'iyi'lerini halka benimsetmeye çalışmaları gibi bir görünüm ortaya koymaktadır*[17]*... "*

Toprak'ın olsun *Tekeli-Şaylan* ikilisinin olsun vurguladık-

ları bu yaklaşım, *Mardin'* e göre Kemalizm'de aynen içerilmektedir. *'Hakikati bilenlerin onu halka götürmeleri'*[18] biçiminde ortaya çıkan oluşumun hangi aşamalardan geçtiğini ise şu satırlar açıkça belirtmektedirler: *"Gökalp halkçılığında görülen katılımcı-eşitlikçi içerik, Kurtuluş Savaşı sırasında doğrudan demokrasiye yönelen siyasal programların temelini oluşturmuştu. Buna karşılık Cumhuriyet'e ve tek parti dönemine gelindiğinde, Durkheim aracılığıyla Gökalp'in kullandığı 'kollektif bilinç' kavramının 'genel (milli) iradeye, halkçılığın da milliyetçiliğe dönüştürüldüğünü görmekteyiz. Bu biçimi altında Kemalist halkçılık dayanışmacı anlayışın sınıfsız, imtiyazsız bir külte olarak halkı milletle özdeşleştirmiş ve pozitivist anlayış doğrultusunda pekişmiş bulunan bürokratik-elitist yönelimlerini meşrulaştırmak için, milli irade'nin temsilciliğini tekeline almış görünmektedir*[19]*... "*

Konunun bulunduğu yer açısından belki biraz ayrıntı gibi dursa da, bu nokta bence yaşamsal önemdedir; çünkü, hem bir yandan daha sonra değineceğimiz milliyetçilik ilkesinin hangi koşullar altında oluştuğunu vurgulamaktadır, hem de halkçılık ilkesinin nasıl bir yetkeci anlayışın denetimi altında bulunduğunu göstermektedir.

Gerçekten de, bu özellikleriyle birlikte düşünüldüğünde, *Tuncay*'ın dediği gibi, *"bizim halkçılık ideolojimiz... demokrasinin liberal ya da plüralist türüne de, sosyal ya da sosyalist türüne de aykırı görünmektedir*[20]*... "* Böylelikle, modernist bir atılım olarak kendisini gösteren ve 'toplum mühendisliği' temeline dayanan, gücünü de pozitivizmden alan Kemalizm'in bu özellikleri çerçevesinde bir ideolojik yapılanmaya doğru giderken nasıl yetkecileştiğini bir başka olgu, milliyetçilik, dolayında kalarak, bir parça daha aydınlatabiliriz.

b) Milliyetçilik

Modernist ideolojilerin üzerinde yükseldikleri ana temellerden birisini de milliyetçilik oluşturur.

Milliyetçilik, bu ideolojiler için başlangıçta vurguladığım

bir yapılaşma amacıyla, yani gönderenle gönderilenin birbirinden koparılması için kullanılan bir tür soyutlama düzlemi gibidir. Birey, nesnel düzlemiyle kendi anlağı ve uslamlaması içinde ilişki kurmaktan, dolayısıyla da bireyselliğini güçlendirmekten böylelikle alıkoyulur; uzak tutulur.

Herşeyi bireyin adına en üst düzeyde düzenleyen devlet, milliyetçilik kavramının gereklerini yerine getirmesini söyleyerek, kişinin kendisine özgü olan alanı olabildiğince daraltır; kamusal alanı genişleterek, onun kendisi dışındaki bir ülkü için devinmesini, edip-eylemesini zorunlu kılar.

Milliyetçilik, modernist uygulamalarıyla bir tür öte bilinç, *Orwell*'in değişiyle bir tür *"büyük patron"*dur.

Milliyetçilik, Kemalist edim içinde de bu özellikleriyle serpilip gelişir. Nitekim, bu ideolojinin doktriner bir boyut kazandığı 1930'lu yıllardaki gelişimini *Keyder* şöyle açıklıyor: *"1930'larda liberal ekonominin krize girmesi üzerine milliyetçi bilinç yaratma çabaları daha da yoğunlaşmıştı. Ama, milliyetçilik, kitleleri harekete geçirmekte kullanılan bir platform olmadı; bir kontrol aracı olarak işlev gören, seçkinlere ait bir ideoloji olarak kaldı*[21]*..."*

Keyder, milliyetçiliğin bir 'kontrol aracı' olduğunu söyledikten sonra, bu olgunun temel işlevsel amacını da açıkça vurgular: *"Zımnen kabul edilen model, bir üst kadronun, isteksiz kitlelere modernizmi yukarıdan dayatmasını öngörüyordu*[22]*..."*

Üst kadro-denilen olgu, seçkinlerin, o dönemdeki Türkiye toplumu düşünülürse de küçük buruva aydınlarının oluşturduğu kesimdi.

Bu kesim, işlev olarak, toplumun öncüsü rolünü üstlenmişti; amaç olarak da toplumun 'modernleşmesini' sağlamaya çalışıyordu ve bu kesime *Oran*'ın yaptığı tanımlamayla bakınca da sorunu doğal karşılamak gerekiyor: *Azgelişmiş ülkede küçük burjuva denilince akla ilk gelen kavram, aydınlardır. Azgelişmiş ülkede sanayileşmiş yapı olmadığı için aydınlar sanayi toplumunun değil, bu toplumun eğitiminin yarattığı bir kesimdir. Kişi bu eğitimi ya ülke dışından, ya da ülke*

içindeki Batı eğitimi veren okullardan alır. Böylece Kautsky'nin güzel tanımıyla "modernleşme kendi ülkesine ulaşmadan modernleşmenin ürünü", yani aydın olurlar[23]*...*"

Buradaki örtülü anlatımı biraz açarsak, azgelişmiş toplumlarda aydının sanayileşme gibi bir oluşu, kendi toplumunun sınırları dışında olduğu için adeta bir öte-gerçeklik olarak yaşadığını, bu öte-gerçekliği modernleşmeyle özdeşleştirdiğini ve nihayet bunu kendi toplumunda temellendirmek için yukarıdan aşağıya inen piramidal bir yapıyı fütursuzca benimsediğini söylemek mümkündür.

Devlet, bu çerçeve içinde, aydının, gücünün kaynağını oluşturan ve kendi gücünü topluma uygulamakta da bir erk aracı olarak gördüğü ve değerlendirdiği mekanizmadır.

Devletle özdeşleşmemiş bir azgelişmiş toplum küçük burjuva aydınını düşünmek güçtür; çünkü, aydının yukarıdan aşağıya erk kullanımıyla belirlediği hareket doğrultusu, daha başlangıçta ve kendi içinde totaliter bir yaklaşımdır. Böylesi bir yaklaşımın doğrudan doğruya kendisi totaliteryanizm demek olan devlet olgusunu dışlaması düşünülemez.

Kaldı ki, *Kemalist ideoloji içinde, milli devletin ana özelliği, tüm 1930'larda gelişmiş toplum ve parti modellerinde olduğu üzere, millet-devlet-parti arasında kurulan güçlü özdeşliktir*[24].

Hele, *Althusser*'in vurgusuyla *"devlet anlamı hukuk üstüdür... Devlet ne kamusal, ne de özeldir, tam tersine her türlü kamusal ve özel ayrımın ön koşuludur*[25]*"* diye koyarsak, sorunun boyutları çok daha iyi anlaşılabilir. Burada, son olarak işaret edilmesi gereken nokta, milliyetçilik kavramının aydınları aşarak devletle bütünleşmesinin ne türden bir ilişki içinde geliştiği ve hangi amaca yönelik olduğudur.

Gene *Keyder*'den bir alıntı yaparak bu noktayı netleştirelim: *Milliyetçilik bütün reformların başvurduğu örtük ideoloji oldu... Milliyeçilik, 19. yüzyıl Avrupa'sında 'gecikmiş' devletler için özel olarak terkip edilmiş bir modernleşme ideolojisiydi... Türk milliyetçi rejiminin çabaları, halkı yeni*

model devlete hazırlamak üzere ıslah etme amacına yönelikti[26]*..."*

Sorunun can alıcı noktası ise bir sonraki cümlede gizlidir: *"Milliyetçilik aynı zamanda anti liberal bir iktisadi felsefeyi de beraberinde getirmişti... Burjuvazilerin (Almanya ve İtalya'da) başlıca amacı milli bir ekonomi yaratmaktı*[27]*..."*[a].

Görüldüğü üzere, milliyeçilik Kemalizm'in modernizm çabaları içinde adeta kaçınılmaz olarak başvurduğu, ama, bir noktadan sonra da özenle ve bilinçle uyguladığı bir yöntemdir ve bu temel dürtüsü içinde Kemalizm, milliyetçiliği, bireyin özerklik alanını sınırlandırmak için kullanmış, onu milliyetçilik aracılığıyla adeta bir tür öte gerçekliğe taşımış ve gene onu 'kendisinden' koparmıştır.

Bu yaklaşım, modernist bir idoloji olan Kemalizm'in tam da bu özelliğini pekiştirdiği bir başka alanda, laisizmde de, aynen görülür.

c) Laiklik

Belki halkçılık ve milliyetçilik de modernist bir ideolojinin bireyin özerklik alanını nasıl sınırlayabileceğini göstermeleri açısından ilginç kavramlardır; fakat, bu durumun özgülleştirilmesinde en çarpıcı görüntüler laikliğin sistematik-

a Bu vurgu Kemalist epistemin Altı Ok paradigmasına hangi modellerle, "doğal özdeşlik" kurarak dönüştüğünü saptaması açısından ayrıca dikkat çekici ve uyarıcıdır. Bu yanıyla da tüm bu çözümlemeler, Peker'in, modelini İtalya'ya yaptığı 'inceleme' gezisi sonucunda geliştirdiğini unutarak Kemalizm'le 1930'lu yılların geliştirdiği otoriter-totaliter yapılar arasında herhangi bir ilinti olmadığını söyleyenler için herhalde ayrı bir anlam taşır. (Örneğin bkz: Kışlalı,Ahmet Taner: Atatürk'ü Eleştirmenin Dayanılmaz Hafifliği. *Cumhuriyet Gazetesi*... Eleştirinin "hafiflik" kavramıyla bütünleştirilmesi, bugün dahi Atatürkçü'lük olgusuna nasıl bir yüceltmeyle ve dokunulmazlıkla yaklaşıldığını çarpıcılıkla ortaya koyuyor.) Yalnız burada bir noktanın altını çizmekte yarar var: Kemalizm'in otoriter yanını görmek istemeyenler genellikle O'nun, Peker tarafından hazırlanan *somut* taslağı "bir gece sabaha kadar okuyup" reddetmesini, buna bağlı olarak da taslağın bir daha ortalarda görülmeyip, bugün dahi bulunamamasını kanıt olarak öne sürerler. Bu, bir şeyi değiştirmez. Gücü, daha o tarihlerde dorukta bulunan Atatürk'ün ayrıca bir faşist parti modelini somutlaştırmasına gereksinimi yoktu; hatta bunu kendisi için bir "zaaf" olarak gördüğü bile düşünülebilir; fakat, bu, uygulanan parti modelinin ve ideolojisinin doğal özdeşini değiştirmez. Değiştirmeyeeği gibi somut pratiğin gerçekliğini de aşmaz. Yalnız Kemalist modelin özellikle 40'lara kadar net otoriteryan özelliklerine karşın bir yanıyla da kendisini katı totaliter bir yaklaşımdan koruduunu vurgulamak gerekir. Bu özelliğin bir nedeni 40'lara kadar Kemalist epistemin varlığını sürdürmesi ise, bir nedeni de, gene Atatürk'ün gücüne duyduğu güven olsa gerektir.

leştirilmesinde kullanılan düşünce yapısının, uygulama yöntemlerinin ve nihayet işin sonuç boyutunun gözden geçirilmesiyle elde edilebilir.

Kemalizm'i modernizmle özdeşleştiren en temel öge eğer pozitivizm diye koyulursa ve bu kavramın laikliğin değerlendirilmesinde de kullanılan en yaşamsal etken olduğu söylenirse, sanırım sorunun eklemlenme aşaması daha işin başlangıcında anlaşılabilir.

"Pozitivizmin Jön Türk düşüncesine ve oradan da Kemalizm'e Comte'cu biçimiyle yansıdığını kabul edersek, Kemalist laiklik anlayış ve uygulamasının eski İslam inancının yerine yeni bir inanç sistemi (yeni bir 'din') yerleştirmek istediğini kabul etmek gerekmektedir. Comte'un' üç hal' yasası uyarınca ... pozitif evrede inanç sistemi bilimdir. Daha doğru bir söyleyişle pozitif evrede bir 'bilim imanının' geçerli olması söz konusudur. Kemalizm'in anlayışı da temelde çağdaşlık 'hayatta en hakiki mürşit ilimdir' düsturuna dayandırılmış; laiklik de bu çerçevede islami inanç sisteminin yerine bilimsel inanç ve örgütlenme sisteminin geçirilmesi anlamını kazanmıştır[28]*."*

Bu yaklaşım, kökenlerini daha eski dönemlerde bulur: *"Laiklik, Osmanlı Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde, çağdaşlaşma sürecinin yapısal bir gereği olarak ortaya çıkmıştı. Çok uluslu, çok dinli bir imparatorlukta, siyasal ilişkileri hala başka ulusun diniyle tanımlamak, öteki ulusal toplulukların baskı altında tutulmaya devam edilmesi demekti*[29]*...."*

Anlaşılacağı üzere, laikliğin dizgeselleştirilmesindeki ilk adım bile toptancı bir yaklaşımı ve baskıcı bir yönelimi içeriyor. Bununla birlikte, *Tunçay*, çözümlemesini laiklik konusundaki görüşlerini daha da 'sertleştirerek' sürdürüyor: *"Biçim bakımından Cumhuriyet laikliğinin avam-havas ya da sıradan halk-seçkin aydın yabancılaşmasını körükleyen en önemli bir etmen olduğu söylenebilir. Bu, istemeden düşülen bir*

yanlışlık değil, tersine, bile bile erişilmek istenen, amaçlanan bir durumur.

Kemalist aydınlar, kendilerini halk yığınlarından ayrı ve üstün tutma isteklerini dinle ilgili tavırlarında da ortaya koymuşlardır[30]*... "*

Bu tavır, kuşkusuz, din konusundaki uygulamaların da devletçi bir dizi düzenlemeyle yukarıdan yönetilmesi, dine yönelik temel konularda da seçkinci aydınların koyacakları kimi temel kuralların toplumca benimsenmesiydi. Gene Tuncay'ın değişiyle laiklik ilkesi Cumhuriyet uygulamaları içinde bir tür Kayzerizm özelliği kazanmıştır.

Ne var ki, geliştirilen tüm uygulamalara karşın ve tam tersi düşünülmesine karşın, Kemalizm, dine karşı yeni bir kimlik geliştirmemiştir. Bunu başaramamıştır. *Mardin* bunu şöyle açıklıyor: *"Dine karşı Kemalizm, kültürün kişilik yaratıcı katında yeni bir anlam yaratamadığı ve yeni bir fonksiyon göremediği için rakip bir ideoloji rolünü oynayamamıştır... Bunun önemli bir yönü bizzat ümmet hissinin Cumhuriyet devrinde din meselelerinde gücünü kaybetmiş olmamasıdır*[31]*... "*

Bu gelişmeyi de, biraz ötede *Mardin* şöyle tanımlıyor: *"Vatanperverlik, beraber olma ve başkalarına karşı koyma, ümmet hissini devam ettirici bir unsurdu. Okullarda bütünlük, birlik-beraberliğe verilen önem pek o kadar da ümmet fikrinden uzaklaştırıcı bir anlam taşımamıştır*[32]*... "*

Görüldüğü üzere, laiklik girişimi, Kemalizm'in ümmet düşüncesinin toptancı bir anlayış çerçevesinde, toplumda, biraz da ayrımında olmadan ve toplumbilimsel açılımlarını yeterince hesap etmeden, geliştirmesine yönelik bir girişim olarak kalmıştır. Modern-pozitivizm çizgisi, ister istemez gelmiş böylesi bir noktada tıkanmıştır.

Postmodernist bir dönemde bireyin tekil özgürlüğünün bunca önemsendiği bir aşamada[a], o özgürlüğün somutlaştırıldığı en

a Postmodern açılımları yetkeci devletin karşısında bireyin tekil özgürlüğünü savunan ve temellendiren yanlarıyla benimsemek olanaksız. Yalnız bu önerilerin hangi odaktan

korunmuş alanlardan birisi olan dinsel tavrın böylesine bir devlet terörüne açık bırakılması üstünde mutlaka düşünülmesi gereken bir durumdur.

Daha önce de söylediğim üzere, gösterenle-gösterilen arasındaki kopukluk demek olan modernizmin, bu özelliğini Kemalizm'in laiklik yaklaşımında da izlemek ve gözlemlemek olanaklıdır. Çünkü, bu yaklaşımın ikinci adımında birey, vurguladığım kopukluğu kendi bilincinde yaşamaya koyulunca kendisine yabancılaşan, 'kendisinde sonlanmış' bir benlik aşamasına taşınmış olmaktadır. Bu noktadan sonra, kendisine yabancılaşan ve kendi öznesini soyutlayan birey aşkın bir gerçekliği, devlet yetkesini, kendisine özgü özneyle değiştirmektedir.

Modernizmin birey-toplum-devlet katında yaşadığı ve Kemalist arayışlar döneminde netleştirdiği en temel çelişki budur.

Modeli Aşmak Üzere Gelişen Dinamikler ve Nedensel Ögeler

Kemalizm'in, kendisini yukarıda tanımladığım çerçeve içinde ve kendisini halkçılık-milliyetçilik-laiklik üçgeninin oluşturduğu düzlem üstünde somutlaştıran bu temel varoluşsal yapısı, özellikle 80 sonrası gelişen evrensel dinamiklerle aşılma noktasına itilmiştir ve/veya gelmiştir.

80 sonrasında, postmodernizmin bir kavram olarak da, edimsel bir gerçeklik olarak da toplumsal yaşama taşınmasının en önemli nedeni, önce iletişim, sonra da sermaye alanlarında sağlanan gelişmelerdir.

Hatta sorunu, sermaye hareketlerinden başlayarak ile-

bakılarak yapıldığı da daha önemli bir noktadır. Kitabın daha sonraki bölümlerinde ele alacağım gibi bu doğrultudaki önerileri benimserken neo-liberalizmin tuzağına düşmek, eğer eleştirel olunmazsa, olasılığı mutlağa yakın bir tehlikedir. Sorun, özgür birey, sivil toplum gibi kavramların neo-liberalist içeriklerinden nasıl kurtarılıp, sosyal demokratik bir kapsama ve söyleve nasıl kavuşturulacağıdır. Bu konuda oldukça gerideyiz. En önemli neden, sosyal demokrat diye bilinen kütle partilerinin programları ve söylevleri itibariyle ancak liberal olmalarıdır. Kısacası bilinç eksikliğimizdir.

tişim alanına götürerek değerlendirmekte yarar vardır.

Sermayenin uluslararası yapılanmalarla bütünleşmek istemesi ve o arayış içine girmesi sonucunda, ilk elde telekomünikasyonun altyapısına gereksinim duyulmuştur.

Hızla kurulan bu altyapı, giderek, totaliter devlet uygulamalarının somutlaştırıldığı sansür kavramını eritmeye başlamış, böylelikle devlet pratiğinin iç çelişkileri doğmuştur.

Yanısıra, özellikle yatırımcı sermaye yaklaşımlarından vazgeçilmesiyle, sanayileşmenin bir ülkü sıfatıyla toplumun gündeminden düşürülmesiyle birlikte modernizmin 'kütleselllik' arayışı yerini 'tekillik' anlayışlarına terketmiştir.

Ayrıca, 70 sonrası kriz döneminde devletin 'sosyal devlet' anlayışını ötelemesi ve ondan bir ölçüde vazgeçmesi de, devletin birey boyutunda sorgulanmasıyla sonuçlanmıştır. Devletin geriye çekilmesiyle yarattığı boşluk, çoğulculuk, katılım, dayanışma türünden kavramlarla doldurulmuş, giderek, Kemalist doktrinin belirleycisi olan Altı Ok ülküleri toplumun devinimini yaratan hıza erişemediklerinden, kütlenin gerisine düşmüşlerdir.

Böylelikle çoğulculuğun, katılımın ve paylaşımın belirlediği bir edip-eyleme düzleminde bireyin kendisine ait alanın daha net çizgilerle saptanması söz konusu olmuş, özne-nesne arasındaki ikilem ve kopukluk ortadan kaldırılmak istenmiş-tir.

Postmodernizmin en önemli başarısı da budur:

Aşkın gerçekliğin soyutluğu yerine gerçekliğin somutluğunu koymak...

Birinci Kesimin Notları:

1. Varlık Dergisi, Ekim 1991 sayısından başlayarak yayınladığı bir dizi yazıda, modernizm-postmodernizm karşıtlığını ya da etkileşimini Türkiye toplumunun 1980'li yıllarda yaşadığı toplumsal ve kültürel değişimler bağlamında irdelemiştir. Çoğu ilginç olan o çalışmaların dikkatle taranması gerekitği kanısındayım.
2. Bauman, Zygmunt. "A Sociological Theory of Postmodernity" in *Thesis Eleven* Number 29, 1991 (pp.23-24).
3. ibid, pp. 30.
4. "1967/1987: Geneologies of Art and Theory" in *Discussions in Contemporary Culture.* ED by: Hal Foster. (Washington: Bay Press. 1987)
5. Feher, Ferenc and Agnes Helles. *The Postmodern Political Condition.* (London: Politicy Press, 1988) pp. 194-211.
6. Dahl, Robert A. *Democracy and Its Critics.* (New Haven and London: Yale University Press. 1989) pp. 280-299.
7. Kuflik, Arthur. "The Inalienability of Autonomy". *Philosophy and Public Affairs.* 13 pp. 271-298.
8. Krauss,Rosalind E. *The Originality ofthe Avant-Garde andother Modernist Myths.* (Cambridge, Massachusets/London, England: MIT Press. Fifth printing, 1988) pp. 165.
9. Maquet, Jacques. "Perennial Modernity-: Forms as Aesthetic and Symbolic". *Journal of Aesthetic Education* Vol. 24. No: 4 Winter 1990, pp. 56-74.
10. Parla, Taha. *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm.* Yayına Hazırlayan: F. Üstel-S. Yücesoy (İstanbul: İletişim Yayınları, 1989), pp. 9.

11. Mardin, Şerif. *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908.* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1989).
12. ibid, pp. 96.
13. Timur, Taner. *Türk Devrimi ve Sonrası, 1919-1946* (Ankara: Doğan Yayınları, 1971), pp. 132.
14. Köker, Levent. *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi.* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1990).
15. Mardin, Şerif. "Atatürk ve Türk Devrimi" in *Türkiye'de Toplum ve Siyaset.* Derleyenler: M. Türköne-T. Önder. (İstanbul: İletişim Yayınları, 1990) pp. 139-213.
16. Therborn, Gustav. *İktidarın İdeolojisi ve İdeolojinin İktidarı.* Çev: İ. Yüce (İstanbul: İletişim Yayınları. 1989), pp. 36-41.
17. ibid 14, pp. 69-70.
18. Tekeli, İlhan-Gencay Şaylan. "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi" in *Toplum ve Bilim:* Yaz-Güz, 1978, pp. 44-110.
19. ibid 10, pp. 161.
20. ibid 16, pp. 209.
21. Keyder, Çağlar. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar.* Çev: Ş. Tekay(İstanbul: İletişim Yayınları, 1989),pp. 89.
22. ibid 24, pp. 90.
23. Oran, Baskın. *Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme.* (Ankara: Dost Kitabevi, 1988), pp. 55-56.
24. ibid 14, pp. 84.
25. Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.* Çev: Y. Alp-M. Özışık (İstanbul: İletişim Yayınları, 2. baskı, 1989), pp.29.
26. ibid 24, pp. 74.
27. ibid 24, pp. 75.
28. ibid 14, pp. 88.
29. ibid 16, pp. 212.
30. ibid 16, pp. 214.
31. Mardin, Şerif. *Din ve İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 4. baskı, 1990), pp. 112.
32. ibid 34, pp. 112.

2.
AYDINLANMA FELSEFESİ CUMHURİYET İLKELERİ VE SOSYAL DEMOKRASİ

Yeni bir sosyal demokratik açılımın, Türkiye Cumhuriyeti'ni, bu arada da onunla özdeşleşmiş Cumhuriyet Halk Partisi'ni oluşturan temel ilkelere ve kavramlara dayanılarak ve onlardan kalkılarak gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği başlıbaşına bir sorundur.

Cumhuriyeti oluşturan temel ilkeler güçlerini ve varlık nedenlerini Altı Ok'tan ve onu hazırlayan düşünce sistematiğinden alırlar.

Bunların bir bölümü, kökü aydınlanma felsefesine kadar inen kavramlardır.

Bireye ait temel hak ve özgürlükleri kabul eden, kutsal bir güç karşısında kul olan insanı yurttaş konumuna yükselten bu değerler doğal bir açılım olarak, başlangıçta burjuvazinin gelişmesiyle ve güçlenmesiyle içiçe geçmiş, bir süre sonra da onun 'liberal' ideolojisinin altyapısını hazırlamıştır.

Gerçekten de, aydınlanma felsefesinin ana ilkeleri temelde burjuvazinin değer yargılarını oluştururlar. Bu nedenle de feodalite evresini tamamlamış ve burjuvazisini oluşturmuş toplumlarda cemaat ve ümmet ruhundan toplum anlayışına doğru bir geçiş görülür. Bu arada da toplumu oluşturan tüm

üstyapı kurumlarında bağlı değişiklikler yapılır, gerekli dönüşümler sağlanır[1].

Bunun altında yatan temel neden, burjuvazinin güçlü bir sınıf olarak pazar olanaklarını değerlendirecek ve kullanacak mekanizmaları kontrol etme isteği ve tutkusudur.

Böyle bir gelişmede, öncelikle bireyin özgür girişimini (enterpreneurship) güvence altına alacak yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Bireye yönelik temel hak ve özgürlüklerin, vicdan özgürlüğünün altında yatan ana arayış budur. Böyle bir yaklaşım cemaat ruhunun ve kutsallık kavramının, dolayısıyla da merkezi otoritenin aşıldığı her noktada, bireyin kendisine güvenmesi anlamına da gelen laisizmi pekiştirir.

Bu adımların atılmasıyla toplumsal dönüşüm başlayacak, ikinci aşamada ise burjuvazinin ümmetten toplum olmaya giden süreçte sınıflaşma, politik özgürlüğünü elde etme arayışı yoğunlaşacaktır.

Ulusallaşma bu dönemde doğar ve gelişir.

Siyasi istikrarın pazar etkinliğini sağlamada ve geliştirmede temel bir güç olarak algılanmasıyla birlikte, bu doğrultuda demokratik sistemin özüne yönelik temel düzenlemeler yapılır; fakat, ondan daha da önemlisi, ulusallık kavramı devreye girer ve burjuvazi bir kaç önemli ögeyi toplumsal planda ve bilinçte yerleştirmeye çalışır.

Bunların başında ulusal devlet kavramı gelir.

Nitekim bugün tartıştığımız üniter devlet olgusu da kökenleri Aydınlanma felsefesinin en önemli düşünürlerinden birisi olan *Renan*'a kadar giden bir kavramdır[2].

Ulusal üniter devletin kurulmasından sonra ulusal pazarın oluşurulması ve nihayet ulusal kültürün hazırlanması ve güçlendirilmesi gerçekleşir.

Belki sistemi oluşturan ögeleri sıralamakta toplumlar birbirlerine göre farklılıklar gösterebilirler; ama, yapının özü değişmez ve feodal düzenden ulusal düzene geçen her toplum, oluşum sürecini andığım olguları gerçekleştirdiği ölçüde ba-

şarmış sayılır.

Cumhuriyet'in gelişim dinamiklerine baktığımız zaman da aynı yaklaşımı görüyoruz.

Bu analizi gerçekleştirebilmek için öncelikle Kurtuluş Savaşı'nın, hiç bir değer hükmü kullanmamak koşuluyla, bir ulusal (burjuva) demokratik devrimi olduğunu söylemek gerekir.

İttihat ve Teraki'yle birlikte[3], hatta onlardan da önce *Yeni Osmanlılar*'la[4] başlayan, hele *Tanpınar*'a bakarsanız kökü *II. Mustafa* ve *III. Selim*'e kadar indirilebilen[5] 'tecedd üd' (yenileşme) hareketi Fransız Aydınlanma hareketiyle içiçe geçmiştir ve gücünü o hareketin oluşturduğu kavramlardan almıştır. Tanzimat bu gelişmede bir büküm noktasıdır[6, a].

Ne var ki, siyasal açıdan yenileşim ve dönüşüm hareketinin bir ölçüde *Jön Türkler* ama daha çok da *İttihat ve Terakki*'cilerle başlatılması daha anlamlıdır; çünkü, İttihat ve Terakki sonuçta bir sınıfsal harekettir ve temel amaçları arasında da burjuvaziyi oluşturmak vardır[7].

Elbette, İttihat'çıların girişiminde özgül koşullar rol oynamıştır ve bu nedenle dönüşüm ve değişme tam anlamıyla 'şematik' denilebilecek bir gelişme göstermemiştir; fakat, bu, İttihatçı'ların yerli bir burjuvazi yaratma kaygularını ve ondan da öte çabalarını ortadan kaldırmadığı gibi, parlamenter sistemin özünü güçlendirme arayışlarını da devreden çıkarmamıştır.

a Özellikle adı Jön Türkler'le birlikte anılan, onların ideologu konumunda bulunan yazar ve düşünürlerin Fransız Aydınlanma hareketine duydukları yakınlığı ve bu oluşuma verdikleri önemi biliyoruz. Ne var ki bu özdeşleşmenin oldukça yüzeysel olduğuna de değinmek gerekir. Bazı pozitivist Batı'lı düşünürlerin yapıtlarının okunmasından öte Osmanlı düşünürlerinin Aydınlanma felsefesi'ni oluşturan büyük birikimi özümsediklerinin gösteren belirtiler yok elimizde. Bununla birlikte Aydınlanma felsefesi denilen olgunun da iyi tanımlanması ve temellendirilmesi gerekiyor. Bu felsefenin özellikle epistemolojik –dolayısıyla da apolitik– yanını oluşturan düşünürler, 18. yüzyılın sonuna doğru bile geliştirdikleri çalışmalarda bugün anladığımız anlamda bir soyutlama düzlemi yaratabilmiş değillerdi. Pek çok önemli somut bilimci dahi doğanın yasalarını "evrensel düzen"i yaratan Tanrı'nın "mükemmel" gücünü kanıtlamak için bulguluyordu. Dolayısıyla Aydınlanma felsefesi'nin epistemik boyutunda aşkın gücün aşıldığını söylemek olanaksızdır. Bu açıdan,"göreli meşruti" bir yönetim isteyen, bunu "meclis" ve "hürriyet" kavramlarıyla bütünleştiren Jön Türkler ve daha sonra da İttihatçılar "cumhuriyet" olgusunu düşünemezken, aşkın güç anlayışından vazgeçemezken acaba aydınlanmacılardan "gizli" bir destek alıyorlar mıydı?" sorusu, üstüne tartışılması gereken ilginç bir soru kimliğini koruyacaktır...

Buna karşın, İttihat'çılar, siyasal mekanizma konusunda yeterince radikal ve attıkları adımların farkında da olmamışlar, bu nedenle de süreci tam anlamıyla işletememişlerdir.

Özellikle merkezi otoritenin yapısını tam anlamıyla yorumlayamamaları ve onu dönüştürecek ana girişimlerde bulunmamaları, meşruti bir monarşinin ötesine de geçememeleri sonucunu doğurmuştur.

O aşamadan sonrasını, Kemalist devrim tamamlamıştır.

Kemalist devrim parlamenter demokratik sistemi (iç kısıtlamaları olacak biçimde) kurmuş, ulusallaşma sürecini, ulusal kültürü ve ulusal pazarı yaratmaya çalışarak tamamlama çabası içine girmiştir.

Bunu yaparken de oluşumları *Gramsci*gil bir *'tarihsel blok'* anlayışıyla gerçekleştirmiştir.

O blok, askerlerden, aydınlardan ve eşraftan oluşmuştur[8].

Sonuçta, savaşın hemen arkasından toplanan *İzmir İktisat Kongresi*'yle de oluşumun sınıfsal girişimleri başlatılmış, çerçevesi çizilmiştir. Bu çerçeve İttihat'çıların arayışından daha farklı değildir: Ulusal burjuvaziyi yaratmak.

Daha önce değindiğim bir gerçeği yeniden işaret ederek, Kemalist devrimin tarihsel anlamda bir bilgibilimsel kopuş (epistemologic break) olduğunu burada vurgulamak gerekir.

Uluslaşma olgusu temel kurum ve kavramlarıyla tarihsel bir sürece bırakılmamış, 'kopuş' diye nitelendirdiğim bir 'devrimsel' dönüşümle bitirilmiştir -ya da başlatılmıştır.

Harekete zemin hazırlayan ana kavramlar da güçlerini gene Aydınlanma felsefesinden ve Fransız Devrimi'nden almışlardır[9].

Bunu doğal karşılamak gerekiyor; çünkü, eğer Kemalist devrim bir ulusal burjuva demokratik devrimiyse o takdirde temel kavramların o yörüngeye oturması da olağandır; nitekim öyle de olmuştur.

Fakat, asıl sorun ondan sonra çıkmıştır.

Kemalist hareketi başlatan epistem (bilgi?), zamanla Altı Ok'la bütünleşmiş ve belli bir paradigma (model) ya-

ratmıştır. Gerek Kemalist epistem, gerekse Altı Ok paradigması, uygulanmalarındaki otoriter yaklaşımlar bir yana, burjuvazinin liberter yaklaşımını oluşturan ve bütünleyen ögelerden oluşmuş bir içeriğe sahiptirler[10].

Altı Ok, önceki bölümde gösterdiğim üzere, bu nedenle milliyetçilik, laiklik, devrimcilik gibi tümüyle burjuvazinin değerler sistemini oluşturan kavramlarla bütünleşmiştir. Ne var ki, bu nokta yeterince irdelenmemiş, tanımlanmamış ve anlaşılamamıştır[11].

Bu nedenle de andığım kavramların belirlediği siyasal yönelim ve yaklaşım, Türkiye toplumunda uzun bir süre (hatta bugün de) sosyalizan anlamda bir 'ilericilik ve demokratlık' olarak sunulmuş ve algılanmıştır[12].

Böyle bir siyasal eğilimin ilericilik olduğunu söylemenin şaşırtıcı hiç bir yanı yotur. Unutulmaması gereken şey, burjuvazinin yükseliş dönemlerinde tarihin en devingen ve devrimci sınıfı olduğudur. Bu açıdan bakılırsa, elbette Kemalist devrim de, tarihsel anlamda ilerici ve devrimci bir atılımdır.

Fakat, asıl güç olanı, Kemalizm'in zaman içinde kazandığı görüntüyle ve geliştirdiği yapıyla, sosyalizan bir ilericiliğe ve 'demokrat' bir anlayışa ve açılıma yöneldiğini söylemektir.

Günümüzde sosyal demokratik bir açılımın Kemalist-Cumhuriyetçi değerlere bağlı kalarak oluşturulmasının önündeki önemli ilk engel budur.

İkincisi ve daha da etkili olanı bu kavramların sınıfsal yapıyla olan ilintisidir.

Eğer bu kavramlar, sonuçta burjuvazinin değer yargılarıyla bütünleşiyorsa ve o sınıfsal yapının toplumda temellendirilmesini öngörüyorsa, o takdirde, yeni bir sosyal demokratik açılımın bu kavramlardan kalkarak geliştirilmesi de olanaksızlaşmaktadır.

Böyle bir eğilimin arkasındaki itici siyasal güç, sosyal demokrasi değildir; liberalizmdir ve öyle sanıyorum ki bir temel sorunda burada düğümlenmektedir.

Liberalizm, Türkiye'de, merkez sağın son derece tutucu ve hatta zaman zaman da 'gerici' olması nedeniyle bir tür ilericilik olarak algılanmış ve öyle değerlendirilmiştir[13].

Bu nedenle de, laikliği, milliyetçiliği, halkçılığı ve hatta devrimciliği savunan partiler, öyle olmamalarına karşın, ya da tarihsel bir kesitte ancak o niteliği taşımalarına karşın, sürekli olarak ilerici-demokrat partiler, siyasetler olarak görülmüşlerdir.

Böyle bir yaklaşımı ya kökünden yanlış diye nitelendirmek gerekir, ya da "ancak tarihsel bir kesitte doğrudur" diye tanımlamak[14]...

Çünkü, bir siyasal eğilim, tarihsel bir kesitte, tıpkı burjuvazinin ve liberalizmin olduğu gibi ilerici olabilir, fakat, bu aynı siyasetin 'tüm zamanlar içinde' bu özelliğini koruyacağı anlamına gelmez. Türkiye'de Altı Ok'un yaşadığı geçmiş de budur.

Kaldı ki, demokratikleşme gibi, temel hak ve özgürlüklerin kabul edilmesi ve topluma yerleştirilmesi gibi kavramlar tarihsel yapısına kavuştuğunda, bunlar merkez sağ/burjuva liberal partiler tarafından savunulmaya başlandığında bugün göreli olarak 'ilericidir' denilen siyasal eğilimler kendilerini boşlukta bulacaklardır.

Bununla da kalınmayacaktır; eğer, sosyal demokratik bir açılım kendi iç dönüşümlerini yeterince yaşamamış bir merkez sağ/burjuva-liberal partinin üstünden oluşturulacaksa, o takdirde temel bir yanılgıya düşülmüş olacaktır.

Sosyal demokrasinin tarihsel süreçte iş birliği yapması, dayanışması gereken toplumsal güçler ihmal edilecek, farkında olunmaksızın belli bir sınıfın (burjuvazinin) yörüngesine girilecektir.

Bu nedenle, günümüzde oluşturulması gereken ve benim 'reel sosyal demokrasi' diye nitelendirdiğim bir siyasal yönelim, (yalnızca) Altı Ok'la bütünleşerek yaratılamaz. O kavramların tarihsel planda gerçekleştirdikleri işlevi bugün gerçekleştirecek yeni epistemlerle bütünleşen yeni paradigmalar

oluşturarak yaratılabilirler.

Kaldı ki, Türkiye'deki toplumsal oluşumların ve bilincin bu noktaya geldiği, uluslaşma sürecinin önemli ölçüde tamamlandığı düşünülürse yeni kavrama noktalarının gündeme alınmasındaki zorunluluk da anlaşılabilir[15].

İkinci Kesimin Notları:

1 Hampson, Norman. *Aydınlanma Çağı.* Hürriyet Vakfı Yayınları, İst.: 1991.

2 Poggi, Gianfranco. *Çağdaş Devletin Gelişimi.* Türkçesi: S. Kut-B. Toprak. Hürriyet Vakfı Yay. İst.: 1991.

3 Tunaya,Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1, İkinci Meşrutiyet (1908-1918) Dönemi.* Hürriyet Vakfı Yayınları, İst.: 1984

4 Mardin, Şerif, *Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri: 1895-1908,* İletişim Yayınları, 3. Bas., İst.: 1989.

5 Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi,* Çağlayan Kitabevi. 7. Bas., İst.: 1988 (Tanpınar bir tarihçi olmadığı gibi, kitabı da bir tarih kitabı değildir; bununla birlikte sorunu bir uygarlık değişimi olarak algılaması ve tartışması açısından ilginç yorumlar içeren bir kaynaktır.)

6 Kalaycıoğlu, Ersin ve Ali Yaşar Sarıbay "Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme" in *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi* Ed. E. Kalaycıoğlu-A.Y.Sarıbay. Beta Basım-Yayım-Dağıtım A.Ş. İst.: 1986.

7 Keyder, Çağlar. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar.* Çev. S. Tekay, İletişim Yay., İst.: 1989.

8 Keyder, Çağlar. "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politiği" in *Geçiş Sürecinde Türkiye.* Der. İ. C. Schik-E.A. Tonak, Belge Yayınları, İst.: 1987.

9 Gökberk, Macit. "Aydınlanma felsefesi, Devrimler ve Atatürk" in *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk.* Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İst.: 1983.

Mardin, Şerif. "Atatürk ve Türk Devrimi, in *Türkiye'de Toplum ve Siyaset.* Makaleler 1. Der: M. Türköne-T. Önder. İletişim Yay. İst.: 1990.

10 Epistem ve paradigma kavramları konusundaki eleştirisi için *Dr. Erhan Göksel*'e içten teşekkürler.

11 Tuncay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931).* Yurt Yayınları 1. Ank.: 1981.
Koçak, Cemil. *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945).* Yurt Yayınları 12. Ank.: 1986.

12 Köker, Levent. *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi.* İletişim Yay., İst.: 1990.

13 Çavdar, Tevfik. *Türkiye'de Liberalizmin Doğuşu.* İmge Kitabevi, Ank.: 1992.

14 Bu konuda yeniden 1. Bölüm, 1. yazıda geliştirdiğim görüşler anımsanabilir.

15 Bu yazıda Kemalizm'le Aydınlanma felsefesi arasında bire bir olmasa da derin bir epistemolojik ilinti bulunduğuna değindim. Bu konudaki görüşlerimi zaman içinde biraz daha geliştirmek düşüncesindeyim. Burada son olarak bir noktayı vurgulamak istiyorum. Kemalizm'in Aydınlanma felsefesine açılan, ya da o kanaldan beslenen yanıyla bu yaklaşımın modernist eğilimleri arasında kesenkes bir bütünleşme söz konusudur. Bu özdeşleşme, sonuçta merkezi devlet otoritesini, 'topyekun' kalkınma anlayışını, müdahaleci devlet mantığını ve nihayet 'toplum mühendisliği' kavramını beslemiş ve geliştirmiştir. Sonuçta, neredeyse hükümet erkinden uzak bir devlet olgusu ortaya çıkmıştır.
Devlet erkinin denetlediği ve yönlendirdiği üretim ilişkileri içinde de sınıfsal ayrışma kendisine özgü, güdümlü bir özellik göstermiştir.
Bu nedenle de Türkiye'de Kemalist atılımın belirlediği toplumsal yapılanmada kütleselleşme ve yığınlaşma son derecede kısıtlı kalmıştır.
Ben, yeni bir sosyal demokratik açılımın, bu nedenlerden ötürü de, Cumhuriyetçilik anlayışından kalkılarak gerçekleştirilemeyeceğini savunuyorum.
Sosyal demokrasi, mutlaka daha farklı bir sınıf anlayışıyla bütünleşmelidir.
Sosyal demokrasinin kökenlerini Marksist düşünce ve devinim

hazırlamıştır. Ne var ki, Marksist yaklaşımlar da, onun getirdiği sınıfsal çözümlemeler de zaman içinde belli ölçülerde aşılmışlardır. Dolayısıyla katı ve dogmatik bir tutum sergilemenin anlamı yoktur.

Nitekim bu nedenle, yapılan son, özellikle postmodernist Marksizm yorumlarında, bu düşünce sistematiği daha çok Aydınlanma felsefesine gidilerek tartışılmaktadır.

Kısacası Aydınlanma felsefesi de dünyada bir 'yenidendoğuş' (rönesans) yaşamaktadır.

Fakat buradan hareket ederek aydınlanma düşüncesiyle belli ilintileri olduğu için Kemalizm'i bir kez daha öne çıkarmak da doğru değildir. Çünkü, o ilinti epistemolojiktir. Oysa sorun modele yöneliktir, yani paradigmatiktir ve o yanıyla Kemalizm belli kısıtlamalar yaşamıştır. Yeni bir açılıma belli noktalarda öncülük edemeyecek olmasının temel nedeni ve gerekçesi de budur.

Onun altında da daha çok modernist tavırlar yer alır.

Bu nedenle eğer sorun gene Kemalizm-Aydınlanma diye koyulacaksa, ben hemen bu aşamada bir saptama yaparak, sorunun modernizm diye algılanmasını öneriyorum. Çünkü sonuçta Aydınlanma felsefesini bir kez daha yorumlayan, modernist eğilimlere karşı çıkmış olan postmodernizmdir.

3.
TARİHSEL İLERİCİLİK-GÜNCEL İLERİCİLİK KAVRAMLARI AÇISINDAN CHP VE CHP KÖKENLİ SOSYAL DEMOKRASİ

Bir önceki bölümde geliştirdiğim tanım çerçevesi içinde bakılınca ilk elde yanıtlanması gereken soru, 1923-1980 yılları arasında, devletle güçlü bir özdeşlik kurmuş ve zaman zaman da onu yapılandırmış olan Kemalizm'in doktriner yapısını siyasallaştıran CHP'nin ne ölçüde ilerici bir parti, ondan da öte ilerici bir siyaset olduğu sorusudur. Bu gerçekleştirilmeksizin ve çoklukla yapıldığı gibi "devleti kuran parti" diye tanımlanan CHP'nin siyasal yapısını oluşturan temel ögeler yerli yerine oturtulmaksızın, cumhuriyeti oluşturan ana kavramlar da yeterli bir açıklıkla belirlenemezler.

Dolayısıyla da zaman zaman tutuculukla suçlanan, yetersizliği vurgulanan bir paradigmanın aşılması, onu belirleyen ögelerin ötesindeki dinamiklere sahip bir yeni modelin kurulması olanaksızlaşır.

Böylesi bir çaba, ilkin resmi tanımların ve anlayışların dışına taşmayı ve sorunları ve olguları farklı bir yorum mantığıyla ele almayı gerektirir.

CHP'yi ve onunla özdeş cumhuriyet dönemini bilgibilimsel bir plana yerleştirmek demek olan bu girişimin ana yolu, tarihi, tarihselciliğin mantığıyla okumaktan çok, onu toplumbili-

min ve öteki yardımcı disiplinlerin verileriyle değerlendirmekten geçer.

Böylece bir arayışın ilk adımını da, sanıyorum, ilericilik kavramını *'tarihsel ilericilik'* ve *'güncel ilericilik'* diye ikiye ayırmak ve sorunu bu çerçeveler içinde ele almak oluşturabilir.

Tarihsel İlericilik

Tarihi, onu belirleyen dinamiklerle birlikte değerlendiren, ona, gelişim sürecinde, geçmişten kopma anlamına gelecek bir yön verme çabasında olan, bunun için gerektiğinde siyasal şiddet kullanmaktan da kaçınmayan eylemleri *'tarihsel anlamda ilerici'* eylemler ve oluşumlar diye tanımlamak olanaklı.

Tarihsel ilericilik kapsamı içine oturan oluşumların mutlaka kendi kendilerini var etmiş eylemler olması, böyle bir şeyin olanaksızlığı da düşünülürse, gerekmez.

Bu oluşumlar da kendilerini o güne ve o çizgiye getiren bir dizi girişimden, değişimden ve dönüşümden etkilenmişlerdir ve bir süreç içinde oluşmuşlardır.

Ne var ki, bu açıdan en önemli özellikleri geçmiş kavramını ve daha önceki oluşumları yalnızca kendilerini tarih planına çıkarmak için kullanmalarıdır.

Kendilerinden önceki eylemlerle ve olgularla bunun ötesinde başka herhangi bir etkileşimleri yoktur.

Aksine, eğer tanımlamaya çalıştığım bu oluşumlar tarihi değiştirme ve dolayısıyla da kendilerini var edebilme gücüne devrimci bir eylemle ya da atılımla sahip olabilmişlerse, gerek oluşum süreçlerinde, gerekse ondan sonrasında önemli bir ilk iş olarak kendilerinden daha önceki modellere muhalefet etmişler, hatta onları unutturmaya çalışmışlardır.

Tarihin devrimci değil, daha çok evrimci denebilecek bir yorumla aşıldığı ve dönüştürüldüğü durumlarda ise, bunu sağlayan siyaset, hazırlanma sürecinde güçlü bir muhalefet ser-

gilemeyebilir.

Aksine, oluşumunu bir eklemlenme gerçekliği içinde yaşarken kendisinden önce yaşanmış ve gelişmiş olan etkinliklerin altını çizebilir ve onları özellikle öne çıkarabilir...

Kuşkusuz, bu yapılanmalar ve oluşumlar içinde değişimin niteliği de, tarihin dönüştürülme yörüngesi de önemlidir ve onun da tanımlanmasında zorunluluk vardır.

Tarihsel planda ilerici denebilecek atılımları belirleyecek en temel öge, toplumdaki sınıfsal oluşumlara yapılan müdahaledir. Eğer toplumdaki sınıfsal oluşumlar klasik Marksist şemada tanımlanan doğrultuda, bir öncekini aşacak biçimde ve bir sonraki lehine değiştiriliyorsa bir *'ilericilik'* kavramından söz açmak olanaklıdır.

Burada, 'önceki'yle 'sonraki'nin ne olduğu o kertede önemli değildir.

Herhangi bir 'öncekinin', herhangi sonraki lehine dönüştürülmesi yeterlidir. Kaldı ki, devrimci kopmalara uğrasa bile, "tarihsel süreç" mantığı da bunu gerektiriyor...

Bütün bunlara eklenebilecek, fakat aslında sınıfsal oluşumlardan kopuk bir biçimde ele alınamayacak bir diğer ilericilik ögesi de demokratik oluşumları sağlamak, mutlakiyetçi yönetimlere son vermektir.

Gerçi, demokrasinin kendisi siyasal liberalizmin bir uzantısı olduğundan ve bunu da burjuvazinin gelişiminden uzak düşünmenin olanağı bulunmadığından, burjuvazi sonrası temel siyasal oluşumlarda bu anlamda bir ilericilikten söz açmak kolay değildir[1]...

Ne var ki, çağdaş demokrasiler içinden de zaman zaman diktatoryal yönetimlerin ortaya çıktığı anımsanırsa bu doğrultuda atılacak adımların da ilericilik diye tanımlanması belki eksik kalabilir, ama tümden yanlış olmaz.

Kemalizm-CHP-Tarihsel İlericilik

Bütün bu ögelerle birlikte bakılıp 1923 eylemi çerçevesi

içinde ele alındığında Kemalist devrim de, onun önce gerçekleştirilmesinde, daha sonra temellendirilmesinde yoğun etkinliği bulunan CHP de ilericidir denilebilir.

Böyle bir yargıyı belirleyen gerekçelere gelince tümü, yukarıda sunduğum genel ögeler anımsanarak bulunabilir.

1) Kemalist atılım her şeyden önce, bir süreç ürünüdür.

1876 girişimiyle başlayan, ama özellikle 1908 eylemiyle kendisini bulan ve ayakları üstüne kalkan bir anlayışın sonucudur.

Jön Türkler-İttihat ve Terakki çizgisine yerleşen bu gelişme süreci sonunda Kemalizm mutlak bir anlama kavuşmuş ve bir önceki çizginin bünyesinde gizilgüç olarak barındırdığı tüm olguları eylemle ve bir paradigmayla somutlaştırmıştır.

Buna karşın,

2) CHP'nin İttihat ve Terakki'nin bir uzantısı olmasına, Kemalizm'in İT'yi hazırlayan siyasal ve epistemik sürecin tüm kavramlarını kullanmasına karşın, birbiriyle özdeş bu iki olgu, yani Kemalizm ve CHP, ilkin 'lider' düzeyinde, daha sonra 'örgüt' düzeyinde ve nihayet 'model' düzeyinde daha önceki yapılara ve yaklaşımlara yoğun bir muhalefet sergilemişlerdir.

Hatta, Kemalist devrim gerçekleştirildikten ve CHP tek parti olarak siyasal sürece müdahale etmeye başladıktan sonra İttihat ve Terakki'nin bir tarihsel olgu sıfatıyla bile adı anılmamış, eylemi ve gerçekliği unutturulmuştur.

3) Kemalizm epistem olarak, CHP praksis olarak İttihat ve Terakki'yi, tarihsel planda gerçekten aşmışlardır.

İttihat ve Terakki'nin ve kadrolarının İmparatorluğu yeniden 'ihya' etmek çabalarına karşın ve kendilerini tarih planına çıkaran etkenleri yeterince kavrayamamalarına karşın Kemalizm yeni bir modeli, bir öncekini yıkarak ve tümüyle ortadan kaldırarak kurmuştur.

Bunu, yeri geldiğinde siyasal şiddete başvurmaktan kaçınmayarak gerçekleştirmiştir.

Belki yalnızca siyasal şiddet kullanmasına bakarak Kemalizm'i ve CHP'yi bir yere oturtmak mümkün olmayabilir; fakat, bu özelliği belirleyen temel ögenin *Jakobenizm* olması, giderek, CHP kadrolaşması ve dizgeselleşmesi içinde bu ögenin ağırlık kazanması 'ilericilik-tutuculuk' çizgisinde önemli bir rol oynamıştır.

Jakobenizm'i belirleyen militarizmin bu kanaldan kurulan devlet dizgesine egemen kılınması CHP tarihinin de, ona bağlı olarak tartışılan ilericilik kavramının da son derecede ilginç bir başlığını oluşturur.

Çünkü bu ilericilik, tarihin ve toplumun belli bir *sınıf* adına belli bir *tabaka* (stratification) aracılığıyla değiştirilmesi, zamanla da tabakanın, sınıfı ve sınıfsal oluşumu durduracak güce ulaşması demektir[2].

4) Dolayısıyla, epistem olarak atılan adımlar ve sağlanan sonuçlar ne derecede önemli olursa olsun, üstünde her şeyden çok durulması gereken nokta, değişimin niteliğidir.

Kemalizm, gene İttihatçıların başlattıkları bir sürecin uzantısı olarak, toplumu feodal bir konumdan burjuvazinin egemen olduğu bir ikinci konuma taşımıştır.

Kemalist eylemi, bu anlamda bir (ulusal demokratik) burjuva devrimi olarak görmekte hiçbir sakınca yoktur. CHP de, son çözümlemede, bir burjuva sınıf partisidir.

Gerçi, Kemalist atılım tüm eylemlerini o dönemin toplumsal özelliklerinin zorlamasıyla bir 'tarihsel blok' içinde gerçekleştirmiştir, ama, bu, CHP'nin gerek değerler sistematiğiyle, gerekse sınıfsal konumu itibariyle burjuvaziden kopuk olması, ya da onu aşması anlamına gelmez.

Aksine, *'eşraf ve mütegallibe'* diye tanımlanabilecek burjuvazi CHP oluşumunda önemli bir rol oynamakla kalmamış, onun zaman içinde daha tutucu bir konuma kaymasında da etken olmuştur.

Hele burjuvazinin giderek Jakobenizm'le bütünleşmesi, yukarıda değindiğim gibi, zaman içinde CHP'ye içkin tarihsel ilericiliği neredeyse tarihsel tutuculuk denebilecek bir

noktaya taşımıştır[3].

Bütün bunlar, bizi, Kemalizm'in ve giderek de CHP'nin, tarihsel ilericiliğini de, tarihsel tutuculuğunu da burjuvaziyle ve onun değer yargılarıyla açıklayabileceğimiz bir noktaya taşımaktadır.

Bu siyasetin kendisini daha sonra da bir kaç kez 'yenilemesine' karşın neden ve neye göre tutucu bir konumda kaldığını anlayabilmek için tanımlamaya çalıştığım iiericiliğin niteliğine ve ögelerine biraz daha yakından ama eleştirel bir gözle bakmakta yarar var.

CHP ve Kemalizm Açısından Tarihsel İlerciliğin Ögeleri

CHP'yi İttihat ve Terakki'ye bağlanabilecek bir siyasal örgüt, Kemalizm'i de gene JT ve çizgisinde gelişmiş bir siyasal bilinçle bütünleşmiş ama, onu devrimci denebilecek epistemolojik kopuşla aşmış bir edim olarak tanımladıktan sonra söylenmesi gereken ilk şey, bu sürecin Fransız Devrimi'yle birlikte tarih planına çıkmış burjuvazi olgusuyla açıklanmasının mümkün olduğudur.

Daha önceki bölümlerde değindiğim ve *'kültürel Kemalizm'* olarak değerlendirilebilecek tüm atılımlar, açılımlar, burjuvazinin ve ulusçuluğun dayanağı olan yeni kavramlar, bu siyasetin *ilerici* boyutunu oluştururken, yani hareket ulusal egemenlik, pazar ve kültür tabanı üstünde yükselerek feodal ümmet cemaatini aşan yanıyla tarihsel planda ilerici bir konuma yerleşirken, tutucu yanını da *'siyasal Kemalizm'*le bütünleştirir.

Siyasal Kemalizm, CHP ve Tarihsel Tutuculuk

Basit bir mantıkla bakılırsa tek parti diktatoryasının kurulması ve sürdürülmesi siyasal Kemalizm'in tutuculuğunu belirleyen ilk ve temel öge olarak, görülebilir.

Fakat, sorunun onu da aşan boyutları vardır ve onların başında da, bizde üzerinde çok durulmayan iki kavram, *solidarizm* ve *korporatizm* gelir.

Burada ayrıntılarına girmiyoruz; fakat, solidarizmin her türlü sınıf gerçeğini yadsıyan ve dışlayan, sınıflar üstü-ötesi bir gerçeklik olarak görülmesi, CHP yönetimleriyle böylesi bir toplumsallığın geliştirilmeye çalışılması siyasi bilince de, topluma da gerilimleri bugün de süren bir kısıtlama getirmiştir.

Özellikle olgucu bir yönelimle ortaya çıkan ve benim her zaman *"hakikati bilen aydınların onu bilmeyenlere götürmesi"* diye tanımlamak istediğim, seçkinciliğe kapı aralayan bir *halkçılık* anlayışının ürünü olan bu yaklaşım, toplumu, sonunda *"imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle"* olarak tanımlamıştır.

Bu anlayış, ister istemez belli bir merkeziyetçiliği ve dar kadroculuğu doğurmuştur.

Tek parti yönetiminin 'dönemin koşullarından' kaynaklanan bir gerçeklik olmaktan öte, bu yaklaşımın geliştirdiği, neredeyse *doğal* bir sonuç olduğunu görmek gerekir.

Kemalizm'in, tüm kurumları ve kavramlarıyla bugün de toplumsal bilinçte sürmesini sağlayan ikinci öge, *korporatizm*, gene sınıfsal temsil esasını reddeden, meclislerin mesleki temsil anlayışına göre oluşmasını öngören, hatta bu bağlamda demokrasiye dahi gerek bulunmadığını işleyen bir olgudur.

Nasıl tek parti olgusu doğal bir sonuçsa, *müntehibi evvel-müntehibi sani* de gene öyle, bu mantığın uzantısı olan ve *doğal* diye nitelendirilebilecek bir sonuçtur.

Böylelikle toplum, Kemalizm'in 1923 çıkışından hemen sonra, özellikle CHP'nin siyasal kurum haline gelmesiyle birlikte kendisini tarihsel dönüşümlerle yeniden oluşturacak ve gelişimine ivme kazandıracak tüm dinamik ögelerden yalıtılmıştır.

Toplum monolitik (tek parçalı/tek yapılı) ve monist (tekci) bir dizgenin tutsağı kılındıktan sonra, ortak bir bilinç oluş-

turulmak istenmiş, bu da CHP'nin simgeselleştirdiği Altı Ok'un, bir değerler bütünü olarak daha sonraki siyasal tercihlere şu ya da bu ölçüde yansımasına yol açmıştır.

O kadar ki, göreli demokratik düzen geçildikten sonra da oluşan siyasal partilerden herhangi birisi bu değer yargılarının herhangi birisini yadsıyamamıştır[4].

Yadsıyamadığı gibi, CHP de temel dönüşümlerinde kendisini geçmişinden koparacak ve kendisine yeni bir boyut kazandıracak girişimlerinde başlangıcındaki kadar radikal davranmak olanağını bulamamıştır.

Fakat, o değerlendirmeyi yapmadan önce, 'tutuculuk' bağlamında son bir noktaya değinmek gerekir.

Yukarıda da vurguladığım gibi, CHP, 1923-1970 arasındaki yaklaşık yarım yüzyıllık zaman parçasında temel değerleri itibariyle, Batı'yla karşılaştırılarak söylemek gerekirse merkez liberal/burjuva/sağ bir parti olarak nitelendirilmelidir.

Oysa, Türkiye platformunda, CHP, daima sol bir kanada yerleştirilerek algılanır ve tanımlanır.

Eğer başlangıcındaki ana çıkışlar göz önüne alınırsa buna yanlıştır denilemez.

Çünkü, tıpkı Fransız Devrimi'nde temel çıkışları yapan ve toplumsal bilinci koparark siyasal ve ekonomik burjuva liberalizmini oluşturan kadroların tarihsel ilericiliklerini 'sol' diye nitelendirmenin olanağı ölçüsünde CHP'yi de 'sol' diye nitelendirmek olanaklıdır.

Fakat, bu ilericilik-solculuk ancak liberalizm bağlamındadır ve henüz sınıfsal ayrışmaların gelişmediği ve Marksizm içinde de ana kopmaların yaşanmadığı yılların yargısıdır.

Oysa, merkez sol muhalefetin sınıfsal bir anlam kazanmasıyla birlikte liberalizm solun değil, açık bir biçimde sağın tanım çerçevesine girmiştir.

Bu nedenle, daha radikal bir sağ anlayış karşısında merkez kanatlardaki ilericiliği vurgulaması nedeniyle CHP'yi

öylesine bir konuma yerleştirmek yanlış olmasa da, daha sonra geliştirilmesi gerekirken ne yazık ki kısırlaştırılmış radikal-reel sol muhalefet ve mantık karşısında CHP, liberal/sağ, göreli olarak da tutucu bir parti konumunda kalmıştır.

Bütün bunlara bir de, CHP'nin yalnızca ekonomik bir değerlendirme olmayan, aksine bir siyaset etme edimi olarak gelişen *'devletçilik'* anlayışını eklemek gerekir.

Gerçekten de, CHP, devletçiliğiyle, farkında olarak olmayarak, mutlakiyetçiliği ve merkeziyetçiliği öne çıkarmış, toplumun iç dinamikleriyle kendisini dönüştürmesine, sivilleşmesine ve özgürleşmesine olanak vermemiştir.

Solidarist-korporatist mantığın tüm partilere derece derece yansımış olması nedeniyle de devletçilik, daha radikal ve kapitalizan ilişkilere daha açık olan sağ partilerde de açıkça eleştirilmemiş, hatta aşılmak bile değil, belki yalnızca ötelenmek istenmiştir.

İşte CHP'nin, 1960'larda ve 1970'lerde kendisini 'yenilemesi'ne karşın, göreli tutucu bir varoluş noktasını aşamamasının temel nedeni, ilericiliğini, bu tanım çerçevesi içine yerleşmiş tarihsel/radikal yapıdan koparıp, güncel bir anlayışla bütünleştirmesindendir.

Bir Kez Daha Cumhuriyet'in İlerici Yanı ve 2. Cumhuriyet Tartışmasına Küçük Bir Değini

Aslında fark edilmemiş bulunsa da, bu özgül yapının dayattığı bir sonuç olarak son zamanlarda giderek yaygınlaşan 2. Cumhuriyet tartışmasına bile daha çok neo-liberalizm açısından bakılmış, fakat sorun sosyal demokrasi yönünden neredeyse hiç değerlendirilmemiştir.

Üstelik bu olumsuz gelişme yalnızca 2. Cumhuriyet gibi biraz da zorlama bir kavramda görülüyor da değildir. Son yıllarda neo-libralizm bir atak başlatıp kendisine yeni alanlar kazanırken, hemen her konuda sosyal demokratlardan daha hızlı, daha etkin davranmaktadır.

Bunu tersinden söyleyerek, 2. Cumhuriyet kavramını neo-liberalizmin sosyal demokrasi karşısında 80'lerden bu yana geliştirmekte olduğu tezlerin somutlaştırılması diye tanımlamak da mümkün. Böylelikle, yaratılacak zihin karışıklığı içinde epey bir süredir sorulan "sağın bu 'ilericiliği' karşısında sosyal demokrasiye ne gerek var" sorusu bir kez daha gündeme yerleşecek, neo-liberalizm bir kez daha meşrulaşmış olacaktır.

Cumhuriyet'in temel kavramlarının ve ana yapısal özelliklerinin hemen hemen sınıfsal açıdan hiç ele alınmamasına karşılık, kavramların ve olguların basit bir ekonomist mantık içinde değerlendirilmesi, bence söylediklerimin somut bir göstergesidir.

Neo-liberalizm, 80'lerde başlattığı ve tarihinin ikinci büyük çıkışı denebilecek etkinliğini tüm kavramları ekonomizme indirgemesine, toplumu, yaşanan (toplumsal) sorunların hiç birisinin ideolojik (kökenli) olmadığına, fakat tümünün ekonomik kökenli sıkıntılar olduğuna inandırmasına borçludur.

Her şeyin katı, dar, keskin bir indirgemecilik ve tutucu bir ekonomizmle ele alınmasının getirdiği sıkıntı bir süre sonra neo-liberalistleri gerek dünyada gerekse de Türkiye'de ideolojik bir taban arayışına itmiştir.

Batı, yeni ideoloi arayışlarını üzerine emperyalizmin açılımlarını da oturtabileceği *'yeni dünya düzeni'* yaklaşımıyla bütünleştirirken, aynı gelişme Türkiye'de 2. Cumhuriyet tartışmalarının öne çıkarılmasıyla somutlaştırılmaktadır.

Cumhuriyet'in hukuksal, toplumsal ve kültürel yönlerden ele alındığı ve irdelendiği bir dönemde o açılımın sınıfsal boyutuna hiç değinilmemesi ne kertede ilginçse yeni ve kapsamlı bir sistemin önerilmemesi de o ölçüde şaşırtıcıdır.

Gerçekten de, cumhuriyet tartışmaları eleştirilen hususlara *'yeni olmayan'*, ancak daha *'liberal'* olan boyutlar kazandırılmasındaki gereklilik öne sürülerek tamamlanmaktadır.

İşte o noktada da devreye sosyal demokratların ve sosyal

demokrasinin girmesi gerekmektedir.

Böyle bir yön alış, hiç kuşkusuz, Cumhuriyet'in yeniden değerlendirilmesini, irdelenmesini,tartışılmasını gereksinir.

Ne var ki, yeni bir sistem önerisi eleştiriden daha da önemlidir ve onun da ana hatlarıyla ve reel sosyal demokrasinin evrensel ilkeleriyle birlikte geliştirilmesi zorunludur.

Böyle bir açılımla 'ilericilik' kavramı neo-liberalistlerin elinden alınacağı gibi, yeni sistemin daha önceki sistemin sorunlarından arındırılmasına da olanak sağlanacaktır.

Böyle bir çalışmanın burada yapılması söz konusu olamasa da, hiç değilse Cumhuriyet kavramının ve sisteminin çevresinde dolaşarak neo-liberalizm-sosyal demokrasi karşıtlığını vurgulamak mümkündür. Yanısıra da, böyle bir değerlendirme, Türkiye sosyal demokrasisinin içinde yer aldığı varsayılan partilerin gerek tarihsel gerek güncel açılımlarına değinmek olanağını bize sağlayabilir.

Cumhuriyet Kavramının Tarihsel Konumu

Cumhuriyet, tarihsel gelişme çizgisinde, eğer bir monarşinin adından parlamenter sisteme geçiş olarak devreye girmişse, eğer feodal ilişkilerden burjuva ilişkilerine geçişi simgeliyorsa, eğer ümmet toplumunun yapısal özelliklerinden ulus toplumuna sıçramayı vurguluyorsa, eğer demokratik katılımı sağlıyorsa, çoğulcu bir toplum yapısını öngörüyorsa hiç kuşkusuz ilerici bir olgudur ve Türk toplumunun 1920'lerde hazırladığı Cumhuriyet sistemi içinde yukarıda değindiğim ögelerin önemli bir bölümünü *yapısal olarak* bulmak mümkündür. Tabii, bir bölümünü görmek de söz konusu bile değildir; fakat, özellikle sınıfsal ve tarihsel dönüşümü sağlaması açısından 1920 Cumhuriyeti'ni özellikle *ontolojik* (varlıkbilimsel) boyutlarını göz önünde bulundurarak kesinlikle *'tarihsel ilerici'*[5] bir oluşum diye nitelendirmek gerekir.

1920 cumhuriyeti, gerçekten de feodal bir ümmet toplumundan burjuvaziye dayalı bir ulus toplumuna, imparatorluğun

monarşik dokusundan gelen çok uluslulüktan Renan'cı anlamda üniter devlete geçişte, kısacası ulusal demokratik devrimi gerçekleştirme aşamasında ilerici bir gelişmedir.

Fakat, aynı cumhuriyet, tepeden inmecilikle, katılımcılığı sınırlamakla, seçkinci-jakobenist bir dinamiğe bağlı kalmakla tutucu, hatta zaman içinde de otoriter olmuş bir yapısal özellik gösterir.

Şimdi, cumhuriyeti ve onu hazırlayan dinamikleri özellikle 1930'ların tercihleriyle değil, 1920'lerin koşullarıyla birlikte ele aldığımızda, bu gerçeği, yalnızca oluşumunu hazırlayan kimi ögelere bakarak ve saltık (mutlakiyetçi/absoulitist) bir değerlendirmeyle 'gericidir' diye tanımlamak kesinlikle olanaksızdır.

Tarihsel açıdan ilerici olan bir çok sistem, *konjonktürel açıdan tutucu* olabilir; ya da, tersiyle, aynı zamanda konjonktürel özellikleri itibariyle de ilerici olmayabilir.

Bu, tarihsel ilericilik/konjonktürel ilericilik kavramları arasındaki diyalektik etkileşim ve çelişkidir ve bu açıdan bakınca, elbette onaylanmasına kesinlike olanak bulunmayan *İstiklal Mahkemeleri*'ni yorumlayışları nedeniyle 1. Meclis'te yer alan 2. *Grup*'u tarihsel olarak 'ilerici' diye nitelendirmek de kesinlikle yanlıştır.

2. *Grup*'un o mecliste söylediği bir çok şey, konjonktürel boyutlarıyla ilerici bir kanada yerleşmiş olsa da, tarihsel nedenleri yönünden ve sonuçları açısından kesinlikle aynı özellikleri göstermez.

Gene aynı biçimde, Cumhuriyet tarihsel yönden ne kertede ileri bir konuma yerleşmiş olursa olsun, zaman içinde, özellikle 1930'larda ve 1940'larda geliştirdiği Atatürkçü mantıkla kendi gerisine dahi düşecek bir tutuculuk gösterir.

Cumhuriyet Tutuculuğunun Kaynakları

Böyle bir oluşumun başında Kemalist epistemoloji diye tanımladığım ve cumhuriyete geçilmesine de olanak sağlayan

temel dünya görüşünün giderek *Cumhuriyet Halk Partisi*'nin paradigmatik yapısı içinde katı bir ideolojiye dönüşmesi gelir.

Kemalist açılımın 'doğrudan demokrasi'ye yönelik göreli ilericiliği karşısında CHP paradigmasının *vesayetçi* (tautelage) bir ideoloji[6] olarak ortaya çıkması cumhuriyetin önce demokratik alanda, ardından onun meşruiyet zemini olan hukuk alanında ve nihayet hepsinin üstünde yükseldiği toplumsal zeminde kimi kısıtlamalarla içiçe geçmesini getirmiştir.

Merkeziyetçi bir devlet modelinin, cumhuriyeti oluşturan seçkinci-militarist kadrolarla uyum içinde olması bir yandan, toplumsal rantın dağıtılmasında gerekli düzenlemeleri yapacak bürokrasi-burjuvazi özdeşleşimi ve aynı zamanda da çatışması öteki yandan cumhuriyeti belirlemiştir.

Bu belirlenim *Altı Ok*la simgelenirken, yukarıdan aşağıya inen devrim anlamında *halkçılık*, merkeziyetçilik anlamında *devletçilik*, dönüştürümcülük (reformizm) anlamında *devrimcilik*, burjuvaziye ve onun ideolojisine duyulan gereksinim anlamında *milliyetçilik* ilkesi tarafından somutlaştırılır.

Bu ilkelerin toplamı ile bakılınca, cumhuriyet gerek *demokrasi* anlayışı yönünden, gerekse onun ayrılmaz parçaları olan *katılımcılık* ve *çoğulculuk* kavramları açısından yetersizdir; çağın, günün gereksinimlerine yanıt vermekten uzaktır.

Tüm bunların bileşkesi ise sivil toplum olgusudur ve cumhuriyetin asıl tıkandığı nokta da odur.

Sivil toplumun oluşumunun önünde cumhuriyet döneminde bulunan en önemli engellerden birisi merkezi devlet yetkesi ise, ikinci ve asıl önemli olan öteki neden de sınıf gerçeğini yadsıyan *solidarizm* kavramıdır.

"İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz" 'özdeyişi' ile dışavurulan dayanışmacılık (solidarizm), iktisadi alanda da sınıf gerçeğinin yadsındığı *korporatist* ideolojiyle beslenmiştir.

Böylelikle de, parlamenter sistem ilk yarasını almıştır; çünkü, sınıf gerçeği yadsınınca, 'mesleki temsil' yeterli görül-

müş, giderek de katılımcı bir demokrasinin zorunlu gereği olan seçime dahi gerek bulunmadığı, sistemin "meslek erbablarının temsil edileceği bir parlamento" ile işletilebileceği öne sürülmüştür[7].

Sınıfın yok sayıldığı, parlamentoya gerek yoktur denilen bir toplumda katılımcılıktan, katılımcılıkla bütünleşen bir çoğulculuktan ne kertede söz açılabilir, dolayısıyla da demokrasinin ve giderek de sivil toplumun o ülkede ne ölçüde uygulanabileceği sorulabilir. İşte cumhuriyetin tıkandığı ana nokta budur!...

Cumhuriyet uzlaşma kavramı altında tepeden inmeciliğe ve *'Jakobenizm'*e, üniter devlet yaklaşımıyla *yetkeciliğe*, yurttaş arayışıyla da yeni bir *cemaat* anlayışına yol açmıştır.

Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Cumhuriyet

Bu özellikleri itibariyle cumhuriyetin daha başlangıçtan itibaren kısıtlı ve iç çelişkili bir yapıya sahip olduğunu vurgulamak gerekir.

Özü itibariyle burjuvaziye dayanan, fakat liberal olmayan; tarihsel bir blokun atılımıyla gerçekleştirilmiş, fakat katılımcılıktan uzak kalmış, ulusal meclisi kurmuş fakat, çoğulculuğa sırtını dönmüş bir yönetimdir, Türkiye Cumhuriyeti.

Bu nedenle de cumhuriyetin getirdiği temel sıkıntıların, bırakınız sınıfsal farklılıkların dinamiğiyle irdelenmesini, liberalizmin belirleyici ögeleri açısından ele alındığında da kolaylıkla aşılabileceğini söylemek güçtür.

Bununla birlikte, bir açıdan bakılırsa, bireyin gerek hukuksal, gerekse iktisadi özgürlüğüne dayanan, burjuvazinin önderliğinde ve güdümleyiciliğinde gelişen liberalizm, sanki temel ilkeleriyle cumhuriyet kavramı içinde yer alıyormuş gibidir.

Kul'un yerine yuttaşın getirilmesiyle, ulusal burjuvazinin yaratılmaya çalışılmasıyla bu açılım somutlaşır. Ne var ki,

Türkiye Cumhuriyeti'nde yurttaş da yeni bir kul konumundadır. Devlete karşı kimi hakları vardır; ama, o haklarını kullanabilecek kertede bireyleşmiş değildir... Yurttaş, devletin yukarıdan indirdiği kimliği benimsemiştir, devletin yukarıdan indirdiği yasalarla yönetilmektedir; ancak, devletin kendi varlığı ve tarihsel meşruiyeti için zorunlu gördüğü sınıf tercihleri doğrultusunda oluşturulmuş bir toplumsal yapının içinde varolmaktadır.

Dolayısıyla cumhuriyetin ana çıkışlarıyla *en fazlasından* liberalist olduğunu söylerken dahi yaşanan bu kısıtlamalar bugün neyin tartışılması gerektiğini yeterli bir açıklıkla ortaya koyabilir.

Gerçekten de cumhuriyetin hiçbir döneminde ve hiçbir temel yasasında toplumsalcı (sosyalizan) anlamda bir açılım olmamıştır. Devlet, ayakta ve canlı tuttuğu denetim mekanizmalarıyla böyle bir gelişimi sezdiği ilk fırsatta onu ortadan kaldırmıştır.

Hele, bu türden açılımların askeri kanatlardan ve darbelerden beklenmesi cumhuriyetin geliştirdiği modelin ve bilincin, bir sivil toplumun yaratılmamış olması nedeniyle ne kertede 'malul' olduğunu göstermesi açısından ilginçtir.[8]

Tarihin mantığının ve tutarlılık doğrultusunun yanılmaması sonucunda da hiçbir darbenin ürettiği ana yasal metinler toplumsalcı olmamış, aksine, o darbeyi hazırlayan sınıfların tercihleri doğrultusunda yazılmış, bununla da kalmayarak, devletin merkezi otoritesini çoğaltacak ve somutlaştıracak unsurlarla bütünleşmiştir.

Kaldı ki, beklentiler de hukuksal çerçevesi ancak liberalizm olan bir sisteme yöneliktir.

Burada "hukuksal çerçevesi liberalizm..." dediğim şeyi bir parça açıklamak gerekir...

Cumhuriyet yönetiminin getirdiği temel kavramların da, modelin ana özelliklerinin de liberalist olduğuna değinmiştim. Ne var ki, liberalizmin dayanak noktalarının cumhuriyet rejimi tarafından benimsenmemesi, örneğin Jakobenizm'in

ve militarist bir modelin öne çıkarılması liberalizme ters düşer.

Fakat, sorunun o yanı, paradigmayla ilgilidir.

Epistemolojik yönden bakılırsa, oturtulmak istenilen sistem değer yargıları itibariyle liberalizme, elbette sosyalizme olduğundan çok daha yakındır.

Tarihsel gelişme açısından da başka bir şey beklemek anlamsızdır.

Nitekim, DP gibi, AP gibi partilerin kütlelerle özdeşleşmesini yalnızca izledikleri popülist politikalara bağlayarak değil, güttükleri göreli liberalist politikaların uygulanabilmesi ve toplumsal karşılık bulabilmesi için gerekli olan zeminin hazır olduğuna bakarak değerlendirmek gerekir.

Bir başka değişle, liberalist açılımları olan partiler toplumun sınıfsal, hukuksal, toplumsal konumuyla üretken bir uyum içinde olmuşlardır. Toplumun 'o' dönemde dinamikleriyle besleyebileceği siyaset liberalizmdir, dolayısıyla o partiler de başarılı olmuşlardır.

Bu oluşum süreci günümüzde de söz konusudur; fakat hiç kuşkusuz, bugünün koşulları liberalizmin daha farklı bir boyutta ele alınmasını ve tanımlanmasını gereksinmektedir.

Günümüzde (Neo) Liberalizm ve Cumhuriyet

Tarihsel sürecin oluşumunu sürdürdüğü bir dönemde, eğer konjonktür de liberal açılımları destekleyen bir özellik göstermişse liberalizmin Türkiye'de yaptığı çıkışı da doğal karşılamak gerekir. Hele o çıkış liberalizmin Türkiye'deki oluşumuyla bütünleşen bir özelliğe sahipse gelişimi de çok daha güçlü olacak demektir.

Sınıfsal tartışmaların bulunmadığı, burjuvazinin ve sermayenin benimsendiği, bireysel temel hak ve özgürlüklerin öncelikle girişim özgürlüğü olarak algılandığı bir toplumda, onlarla bütünleşecek bir hukuksal düzenlemenin yapılmasını istemek de liberaller açısından doğaldır.

Yalnız, unutulmaması gereken nokta, cumhuriyete yönelik eleştirilerinde geliştirdikleri önerilerin de liberalizmi aşan bir boyuta kesenkes sahip olmadığı; aksine, her eleştirinin ve *a contrario* (tersinden) yapılmış her önerinin günümüz liberalizminin 'gizli' niyetlerini barındırmasıdır.

Neo-liberalistlerin, örneğin cumhuriyete yönelen ve onunla zaman zaman bütünleşen militarizme, yargının bağımsızlığına yönelik kısıtlamalara, bireyin temel hak ve özgürlük-lerindeki sorunlara yönelik eleştiriler ve bunların çözülmesine ve aşılmasına karşı çıkardıkları çağrı sivil toplum kavramınadır.

Fakat, sivil toplum olgusu, *Gramscigil* bir boyutunun bulunmasını bir yana bırakın, çok daha 'tehlikeli' bir yorumun temel dayanağı yapılabilmek için önerilmektedir: *Sınıfsız toplum...*

Gerçekten de, günümüzde liberallerin geliştirdiği yanıyla sivil toplum yalnızca o amaca yöneliktir ve o da neo-liberalizmin temel tuzağıdır. Bu tuzak, gene sınıf bilincinin, örgütlü hak arayışının, yeni bir ekonomik modelin geliştirilmesinin önündeki bir başka engel olan *'alternatifsiz'*(!) serbest piyasa ekonomisiyle özdeşleşmiştir.

Gene, yaşanan tüm bunalımların ekonomik olduğu, toplumun 'herhangi bir ' sorun yaşamamasının(!) yolunun ideolojik arayışlar ve açılımlardan değil, ekonomik modellerden geçtiği de cumhuriyet eleştirisi kapsamı içinde neo-liberallerin geliştirdikleri ikinci tezdir.

Üçüncü tezi, *'kamusal alan'* kavramı oluşturuyor. Devlete ait bölgenin, bireye ait bölgeden çalınmasıyla oluşturulan kamusal alanın daraltılmasını istemek, neo-liberaller için sivil toplum özleminden değil, ekonomide geliştirilmiş olan devletçiliğin ve gene kamu işletmeciliğinin özel sektöre devredilmesine yönelik istemden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca, kapalı değil açık bir toplum özlemi de gene ideolojik bir tercih değildir. 80'lerde sermayenin akışkanlık kazanması ve uluslararasılaşması sürecinde yaşanan *de facto*

(fiili) duruma meşruiyet kazandırılması çabasıdır.

Tüm bu gelişmelerin altında yatan en önemli husus ise, toplumsal bilinçte yaratılan bulanıklıktır. Konjonktürel atılımın kendilerine sağladığı olanakla, yalnızca kabukta yapılacak kimi düzenlemeleri önererek, neo-liberaller belli bir üstünlük elde etmişlerdir ve o güçlerine dayanarak "sosyal demokratlara ne gerek vardır?" sorusunu sordurmuşlardır.

Aslında o noktanın deşilmesi dahi, neo-liberallerin neyi özlediklerini göstermesi açısından önemlidir; fakat, asıl önemli olanı sosyal demokratların tüm bu olup bitenler içinde hangi noktada durduklarıdır...

Sosyal Demokratlar ve Cumhuriyet Eleştirileri

O nokta, ilkin cumhuriyete yönelik eleştirileri değerlendirmemizi gerektirir.

Neo-liberalistlerin getirdiği cumhuriyet eleştirilerini kabul etmek, aslında bir yetersizliğin ifadesidir. Çünkü, o eleştirilerin liberalizmden önce sosyal demokrasi tarafından yapılması gerekirdi. Dolayısıyla karşı öneriler de daha farklı özelliklerle bütünleşmeliydi; kavramları gerçek yerlerine oturtmalıydı.

Eğer bu günümüze değin yeterince yapılmamışsa, bugün, neo-liberallerin başlattıkları eleştirilerin belki ve yalnızca *sonuç olarak* ve taktik nedenlerle kabul edilmesi düşünülebilir; fakat, o ölçüde de dikkatli olunması, iyi irdelenmesi gerekir.

Bir eleştirinin sonuçta değindiği eksiklik ya da sorun gerçekten bir olumsuzluğu işaret edebilir; fakat, eleştirinin hangi düzeyden ve optikten bakılarak yapıldığı da sonuçtan sonraki aşamanın tartışılması nedeniyle son derece önemlidir. Bu yüzden neo-liberalist cumhuriyet eleştirisinin değindiği kavramlar sosyal demokratlarca da benimsenebilirler; fakat, bu, onların söylevleriyle birlikte benimsenmelerini gerektirmez.

İkinci nokta, sosyal demokratların gerek eleştirilerinde

gerekse önerilerinde temel tezlerinin bir kez daha belirlemelerine yönelik gereksinimdir.

Kimlik bunalımının yaşandığı bir dönemde, teslimiyetin ve yükseklik kaybının hızlandığı bir dönemde, sınıf, emek, sermaye türünden ekonomik; sivil toplum, katılımcılık, çoğulculuk türünden toplumsal; temel hak ve özgürlükler türünden hukuksal kavramların herhangi birisinden vazgeçilmesine gerek yoktur. Bu süreç içinde sosyal demokrasinin ideolojik boyutunun, köken gerçeğinin yadsınması da sözkonusu olmamalıdır. Aksine, cumhuriyetin temelden yok etmeye çalıştığı kavramların, ilke ve ülkülerin öncelikle sosyal demokrasiye ait oldukları sürekli olarak anımsanmalıdır[9].

Bu, günümüze değin Türkiye'de gerçekleştirilmemişse nedeni tarihsel ilericiliğin güncel ilericilikle tıkanmasından ve liberal köken olgusunun yeni gelişmelere olanak vermemesindendir. Bu nedenle, yeniden kavramsal irdelemeye dönülebilir ve güncel ilericilik üstünde durulabilir.

Güncel (Konjonktürel) İlericilik ve CHP

Tarihsel ilericilik, herhangi bir siyasal yönelimin kendisini o güne değin getiren çizgiden radikal denebilecek sapması ve o çizgiyi kendisini belirliyor olsa bile yadsımasıysa, güncel ilericiliğin burada değinmek istediğim bir anlamı, herhangi bir siyasetin, sorunları ve olguları evrimci bir mantıkla kavraması, kendisini herhangi bir olgudan köktenci bir biçimde koparmaması, aksine, gelişimini ancak dönüşümlerle tamamlayacağını kabul etmesidir.

Kuşkusuz, böyle bir anlayışta da herhangi bir siyasal eylem bir iç yenilenme yaşamaktadır; fakat, sorun, ortaya çıkan yenilenmenin niteliğidir ve onu hazırlayan itici ögelerdir.

Güncel ilerici hareketlerde görülen ana çıkışlar, genellikle günlük siyaset ediminde bir alan kazanmak ve o dönemde siyaseti sıkıştıran toplumsal beklentileri ve sorunları, *varolan koşulların içinde* aşmak çabasından kaynaklanırlar; bu

arayışın bir ürünü olarak doğarlar.

Bu nedenle de bir anlamda siyasal çıkarcılık içerirler.

Hiç değilse, geliştirilen öneriler ve modeller tarihin koparılmasını başaramayacakları için, onun revizyonunu öngörürler, bu nedenle de pragmatik bir nitelik taşırlar.

Daha köktenci açılımlara karşı şiddetle karşı çıkarlar ve onların gelişmesini engelleyecek siyasal önlemleri almaktan kaçınmazlar; bu amaçla, çeşitli siyasal kombinezonlara girmekten de çekinmezler.

Getirdikleri dönüşümler tartışma doğurucu, bir anlamda da yol açıcıdır; fakat, temel amaç onları daha ileri bir noktaya taşımaya yönelik değildir; onları bulundukları noktada tutmaktır.

Ayrıca da, geliştirilen modelin varolan dizgeden bir kopuş olmadığı, aksine, onunla bütünleşmiş, içiçe geçmiş bir anlayış olduğu sürekli bir biçimde vurgulanır.

Bunun dışında, güncel ilericiliği belirleyen temel çıkışlar üstyapısaldırlar ve kavram düzeyinde billurlaşırlar.

Eski bir modelin yeni bir söylevle bütünleştirilmesinden doğarlar.

Bu nedenle de güncel ilericilik, daha derinlemesine bakılırsa belli bir yönelimi durdurmayı amaçlayan, eskiye bağlılığı nedeniyle de hızla tutuculuğa kayan anlayışlarla bütünleşir.

Güncel ilericilik kavramı açısından bir noktanın daha altını çizmek gerekir:

Güncel ilericilik belli bir ideolojinin iç kısıtlamaları nedeniyle daraldığı ve otoriter olmaya başladığı herhangi bir dönemde, onun bu yapısına karşı çıkan, kendi ideolojisini savunma hakkını arayan, fakat tarihsel planda bakıldığında daha geri(de) bir konumda bulunan siyasetler tarafından da geliştirilebilir.

Özellikle demokratik haklar, özgürlükler ve uygulamalar yönünden yeterince gelişmemiş toplumlarda olduğu kadar, çeşitli geçiş dönemlerinde de bu model göze çarpabilir.

Örneğin, daha önce de değindiğim gibi, 1. Meclis'te gerçekleştirilen çeşitli uygulamalara yönelik başkaldırıları ve o uygulamaları engelleme çabaları nedeniyle 2. *Grup*'u güncel ilericiler diye tanımlamak mümkündür: İstiklal Mahkemeleri'nin sivil yargıçlarca yönetilmelerini istemeleri, şeriat'ın kaldırılmasına giden yolda hukuka daha uygun düşen önerilerde bulunmaları nedeniyle bu kesim belki "ilerici" olarak nitelendirilebilir; fakat, bu özelliği bu grubun *Mustafa Kemal* grubunu tarihsel planda aştığı, aşabildiği anlamına gelmez.

Aynı şekilde, bugün temel yasalarda, özgürlükleri kısıtlayan tüm hükümlerin aşılmasını istemesi nedeniyle *Refah Partisi* öteki partilere göre daha ilerici bir konumdadır; fakat, bu, sonul (nihai) izleği anımsandığında *Refah Partisi*'nin merkez sağda yer alan partilerin gerisinde durduğunu saptamaya engel değildir.

1960'lar, CHP ve Güncel İlericilik

CHP'nin, 1960'larda ortaya koyduğu *'ortanın solu'* kavramı da böyledir, 1970'lerde geliştirdiği *'demokratik solculuk'* tanımı da böyledir.

Gerçekten de, ortanın solu değişi, o dönemde hızla gelişen radikal solu dengelemek, onu durdurmak ve toplumsal gelişmeyi klasik CHP ilkeleri doğrultusunda güdümlemek amacını taşımıştır.

Bu tanıma, içerdiği yoğunluğun ötesinde bir anlam yükleyen, karşısında yer alan daha tutucu sağ mantıktır. Bu siyaset onu radikal bir değerlendirme gibi göstermiştir; fakat, bu, dediğim gibi, kavramın kendisinden değil, onu alımlayan bilincin yetersizliğinden kaynaklanan bir sonuçtur.

Çünkü, ortanın solu kavramı toplumun önüne koyulduğunda, bununla ne Kemalizan ilkelerin herhangi birisi aşılmak istenmiş, ne de CHP'yi ve Altı Ok'u tanımlayan kavramlardan herhangi birisine yeni denebilecek bir yorum getirilmiştir.

Aksine, gerek ortanın solu anlayışı, gerekse daha sonra

geliştirilen demokratik solculuk tanımı, ikisi de, CHP'nin Altı Ok'undan birisi olan 'halkçılığın' yeni bir açılımı, yeni bir söylevle bütünleştirilmesidir.

Hatta, sınıfsal bir değerlendirmeyle bakılırsa, halkçılığın (popülizmin) kısıtlamaları ve bunun Batı'da sağın tekelindeki bir siyasal model olduğu bilinirken, 1960'larda ortanın solu kavramına ayrıca bir de, halkçılığın dahi gerisine düşen ve *narodnizm* denebilecek köylücü bir boyut eklenmiştir.

"Toprak işleyenin su kullananın' gibi, daha ilkel bir mülkiyet anlayışından yola çıkan bu açılım, bütüncül (total) bir halkçılık (popülizm) yorumundan öteye hiç bir zaman gitmemiştir.

Aksine, ortanın solu ve ona bağlı düzen değişikliği isteğinin anayasal düzeni kurmak olduğu bizzat *Bülent Ecevit* tarafından vurgulanmıştır.

Kısacası, daha radikal sol tanımlamalara karşı geliştirilmiş olmasıyla; genç Ecevit'in açıklamasıyla söylemek gerekirse, *"halkı ikna edebildiği ölçüde, halkın isteği ve desteği ile devrimler ve reformlar yapmak isteyen bir partinin"* güncel konumundaki sıkışmışlığını açmak için üretilmiş olmasıyla, ortanın solu kavramı, ancak güncel ilericilik içinde değerlendirilebilecek, doğal bir tutuculuğu da içeren bir kavramdır.

Hatta, 1960'lar Türkiye'sinde, merkez sağda yer alan göreli tutucu partilerin kapitalist bir anlayıştan yana olmalarının yanında, CHP'nin köycü ve halkçı ve devletçi bir politikayı izlemesi de gerek partinin, gerekse siyasetin bir başka çelişkisidir.

Nitekim, toplumun kentleşme, burjuvalaşma, yerleşik kırsal ilişkilerden sanayi ilişkilerine geçme çabaları içinde yükselen istemlerini yakalamış olması nedeniyle, hiç de 'halkçı' olduğunu *söylemeyen* AP iktidar kazanırken, bu mantığa bağlı kalan CHP'nin kırsal alandan oy alamaması, ancak kentsel alanlarda devletçi-seçkinci kesimden aldığı oylarla muhalefette kalması güncel ilericiliğin nasıl tutuculuğa dönüştüğünün ve onunla bütünleştiğinin ilginç bir göstergesidir.

1970'ler, CHP ve Güncel İlericilik

1971 askeri darbesinin ardından CHP içinde yaşanan büyük dönüşüm, ortanın solu kavramı anımsanmaksızın ve onun kökenlerine inilmeksizin, yeni bir kavramın geliştirilmesine yol açtı...

1972'de *Bülent Ecevit*'in genel başkan seçilmesiyle birlikte CHP yeni bir sürece girmişti...

Parti, kendisini o güne ve o konuma getiren 'ortanın solu' kavramına bağlı kalmakla birlikte *28 Haziran 1974* tarihinde ideolojisini bir kez daha tanımlamak gereksinimini duymuş ve tüzüğündeki söyleyişiyle *'demokratik sol'* bir parti olduğunu topluma iletmişti.

Burada akla gelen ilk soru, ortanın solu kavramından demokratik solculuk kavramına geçişi gerektiren nedenlerin, gerekçelerin neler olduğudur.

Daha sonra geliştirilen açıklamalarda böylesi bir açılımın çok özel, ideolojik ve kuramsal nedenlerden değil, ortanın solu kavramının yeterince açık görünmeyip, belirsiz olmasından kaynaklandığı söylenmiştir.

Fakat, asıl önemli olan demokratik solculuk ilkesinin neleri içerdiği ve neleri kapsadığıdır[10].

Aslında başlıbaşına bir irdeleme konusu olması gerekirken, burada yalnızca altını çizeceğim nokta, bu açılımın ve anlayışın, klasik CHP ülkülerinden hiç bir kopma olmaksızın temellendirilmeye çalışılmasıdır.

Gerçekten de, *'halk solculuğu'*, *'sınırlarını halkın çizeceği, tabandan gelen solculuk'* diye tanımlanan bu anlayışı da, gene popülist yaklaşımlar ve köylülük belirlemiştir.

Hatta, bir çok yerde, demokratik solculuk Kemalizm'le, Atatürkçü'lükle birleştirilmiş, bu kavramların da demokratik solculuk anlamında bir sol yönelim olduğuna değinilmiştir.

Siyasal gücün ekonomik güçle bir arada bulunduğuna, birisini elde tutanın ötekine de sahip olacağına değinilmesine, bu uslamlamaya (muhakemeye) gidilmesine karşılık, tüm 1970'-

lerin *'halk sektörü'* gibi, *'köykent'* gibi projelerle geçirilmesi, CHP'nin kendi kendisini yorumlarken ve dönüştürürken nasıl bir değerlendirmeden yola çıktığını göstermesi açısından ilginçtir.

Bir başka deyişle, demokratik solculuk da, Kemalizm'den ve klasik CHP kavramlarından kopma demek olmayan bir açılımdır.

Hatta, demokratik solculuğun, kökenleri, ilkeleri ve kuramları belli olan sosyal demokrasi kavramın da karşı çıkmak için geliştirildiği öne sürülebilir.

Gerçekten de Marksist kökenden gelen, ondan bir kopuş olarak kendisini kuran sosyal demokrasinin bu özü demokratik solculukla aşılmak istenmiştir. Böylelikle de ülkedeki radikal sola karşı güçlü ve yoğun özlü bir tampon oluşturulacağı düşünülmüştür.

Demokratik solculuk tanımlaması içinde, asıl vurgu *'solculuk'* kavramına değil, *'demokrasi/demokratiklik'* kavramına yöneliktir.

Gerek bunu, gerekse CHP'nin bu çıkışını doğal karşılamak gerekir. Çünkü, CHP'yi böylesi bir konuma iten de gene onun başlangıcından getirdiği ögeler, özelliklerdir. Hatta, bu nitelikleriyle bir kez daha ele alınırsa, CHP'nin kendi kendisini bir kaç kez dönüştürecek (doğrultusu ve özü ne olursa olsun) gücü nereden bulduğu da bu tartışmanın son çözümlemesi olarak geliştirilebilir.

CHP, İlericilik ve (Liberalist) İtici Gücü

CHP'nin, çeşitli grupların bünyesinden ayrılması pahasına birkaç kez yeni tanımlamalara gitmesinin altında yatan ana dürtüyü, onun bir dönemde tarihsel gelişme yelpazesinde göreli sol bir konuma yerleşmiş olmasına karşın, özünde liberal/burjuva bir parti olmasında aramak gerekir. CHP, bu sınıfın ve onun siyasal söyleminin ögelerini içerir.

CHP, devletçiliğiyle tepeden inmeci ve merkeziyetçi, halkçılığıyla da seçkinci olduğu için toplumun sınıfsal dönüşümünü yeterince algılayamamış ve anlayamamıştır.

Bunların sonucu olarak da, kendisine göre daha çok kapitalizan ilişkiler ağına yaslanan, popülizmi ekonomik bir içerikle bütünleştiren, burjuvazinin taşra kökeninden gelip ticaret, oradan da sanayi burjuvazisini yaratmaya çalışan dinamizmini yakalayan sağ partilere oranla siyasal pratikte geri kalmıştır.

Bu konumunu aşmanın yolu olarak da, daha radikal bir sol söylev geliştirmekten ve o anlamda bir programa gitmekten çok, geçmişe dönmeyi, geleneksel kavramlara sarılmayı ve bünyesindeki temel ilkeleri bir yeni söylevle bir kez daha kurmayı ve canlandırmayı öngörmüştür.

Fakat, kökenlerine yönelik ne pratik ne de bilgibilimsel bir kopma yaşamadığı için, attığı her adım onu biraz daha kendi üstüne kapamıştır.

Çünkü, halkçılık derken merkeziyetçiliğe düşmüş, giderek bir lider partisi haline gelmiştir.

CHP, son döneminde kendisini demokratik sol bir parti olarak tanımlarken, bir yandan da merkeziyetçiliğinin ve lider sultasının her geçen gün biraz daha ağırlaşmasının sıkıntılarını, iç çelişkilerini yaşamıştır.

Bu nedenle, CHP, demokratik solculuğu döneminde, altyapısal değil, kökeninden getirdiği ivmeyle, Batı'da, merkez sağ/burjuva-liberal partilerinin söylevlerine içkin üstyapısal kavramlarla uğraşmıştır.

Demokratikleşmeyle, toplumun devletçi-seçkinci bir çizgide ya da bu çizgiyi vurgulayan bir halkçılık anlayışının içinde dönüştürülmesini ve yeniden üretilmesini öngörmüştür.

Böylece, Batı'da da belli bir dönem merkez sağ partilerin sol karşısında üstünlük kazanmasına neden olan ve burjuvazinin tarihsel öncülüğünden getirdiği temel ilkeler, Türkiye'de de CHP'nin kendisini yenilemesine yol açmıştır denilebilir.

Ne var ki, CHP'nin gene başlangıcından getirdiği tutucu

özellikler onun klasik burjuvazinin ve siyasal sağ liberalizmin bünyesinde barınan üstyapısal söylevini ekonomik bir pratikle bütünlemesine olanak vermemiştir.

Batı'da bu bütünleşme olduğundan ve siyasal liberalizmin öncülüğünü yapan sınıf partileri ekonomik liberalizmin de öncülüğünü yaptıklarından, merkez sol partiler, Marksist kökenden gelip, daha radikal bir çizgiden evrilen partiler olmuşlardır.

Oysa Türkiye'de, siyasal liberalizmle ekonomik liberalizm arasındaki eklemlenme *bir tek* sağ parti bünyesinde yer almadığından, bu olgu ayrı ayrı siyasi partilerde gerçeklenmiş, bu yüzden de, merkez sağ bir söyleve sahip bulunan CHP merkez sol bir siyasal örgüt ve siyaset olarak değerlendirilmiştir.

1980'lerde bu eklemlenme sorununun merkez sağ partilerde bir ölçüde de olsa giderilmesi nedeniyle merkez solda olduğu söylenen ve CHP'nin uzantısı diye nitelendirilen partiler söylevlerini de yitirmek tehlikesini yaşamışlardır ve onun doğurduğu sorunları göğüslemek zorunda kalmışlardır.

Bu nedenlerle, CHP'nin ilericiliğini, en çok burjuvazinin siyasal ideolojisini, siyasal liberalizmi kurma etkinliğinin bir uzantısı olarak görmek gerekir.

Nitekim, kendisini bir kaç kez yeniden tanımlamak zorunda kalması da, başlangıçta yapılması gereken tanımların geciktirilmesinden kaynaklanan eksiklikleri aşmak, söylevini en çok Batı liberalizmi düzeyine çıkarma çabasından türemiştir.

Ayrıca, bütün bu çabaların içinde CHP'nin 1920'lerde gerek sistem, gerekse praksis olarak yaşadığı tarihsel ilericiliğin daha sonra merkeziyetçiliğin ve hatta diktatoryal tutumların evrensel etkinlik kazandığı 1930'lu yıllarda, geliştirilmiş bir paradigmanın tutuculuğuna teslim edilişini aşma gayreti de vardır.

Dolayısıyla, 'ilericilik', CHP için 1920'ler söz konusuysa kabul edilebilecek, fakat 60 ve 70'lerde benimsenmesi olanak-

sız bir kavramdır.

Hele, liberal sağ bir parti kimliğini tamamlamak amacından öteye gitmeyen 60 ve 70'lerin yaklaşımlarına 'sol' bir içerik yüklemek tümüyle yanlış bir çıkıştır.

Bu nedenle, toplumun bundan böyleki tarihini, bugün, o paradigmanın yaşadığı dönüşümleri hazırlayan dinamizmi yanlış yorumlayarak, gene o kökten gelecek bir atılımla yazmaya çalışmak ancak yaşanmış bir yanılgının tekrarı olabilir.

Bugün-Cumhuriyet Tartışmaları ve Sosyal Demokrasi

Nitekim, içinde bulunulan dönemde sosyal demokrasi açısından bu tehlikenin ipuçları vardır.

Çünkü, bugünkü cumhuriyetin temel kısıtlamalarının kaynağında yer alan CHP'nin bir kez daha siyasal yaşama doğduğu sırada geliştirdiği söylevin temel ögeleri, eğer yeterince tartışılıp aşılamazlarsa bundan sonrasını da neo-liberallerin belirleyeceğini vurgulamaktadır.

Reel bir sosyal demokratik açılımın, var olan partilerin ve siyasetlerin ötesindeki bir oluşum olarak hala şiddetle gereksinildiği ve beklenildiği bir dönemde bu oluşuma bir nebze olsun değinmek gerekir...

Yapılan değerlendirmelerde, 'yeni' sosyal demokrasinin özellikle *uzlaşma* kavramı üstüne oturtulacağı söylenmektedir ve bu nokta bir hedef olarak sunulmaktadır.

Sosyal demokrasinin yeniden tanımlanmasının giderek önem kazandığı bir dönemde onun ana edimi olarak uzlaşmanın gösterilmesi şaşırtıcı ve bir o kadar da tuzaklarla dolu bir yaklaşımdır.

Çünkü, uzlaşma yaklaşımı sosyal demokrasinin 'çatışmalardan' arındırılmasına yönelik arayışın bir uzantısı olarak geliştiriliyor. Elbette, gereksiz, bir çatışma ortamının canlı tutulması anlamsızdır; fakat, eğer 'çatışma', sosyal demokrasinin üzerine oturduğu ana zemin olan emek-sermaye türünden bir çatışmaysa, sınıf-sınıfsızlık türünden bir çelişkiyse bu-

nun aşılacağını söylemek, ilkin, sosyal demokrasiyi yadsımak demektir.

a/ Kuşkusuz, sosyal demokrasi, Batı'da iktidara sosyal ve ekonomik koalisyonlarla bütünleşerek ve bir kaç büyük uzlaşma dönemecinden geçerek gelmiştir; fakat, bu, sosyal demokrasinin kendisine yönelik değerleri yadsıması anlamına gelmemiştir.

b/ İkincisi, eğer, şimdi başka bir yeni hedef ve ilke olarak öne-rildiği üzere, sosyal demokrasi refahın ideolojisi olacaksa, bu da başından beri (zaten) Batı sosyal demokrasisi tarafından benimsenmiş bir ilkedir; fakat, o yaklaşımla, bilinerek-bilinmeyerek ekonomizme ve alternatifsiz olduğu söylenen piyasa ekonomisine teslim olunacaksa bunun da kabul edilebilir yanı yoktur.

c/ Üçüncü husus, toplumsal düzenlemelerle ulaşılacak sivil toplum olgusudur. Burada da, eğer, sivil toplum sınıfsız, çatışmasız bir toplumun adı olarak koyuluyorsa orada benimsenecek değil, yalnızca karşı çıkılacak ögeler var demektir.

Kısacası, cumhuriyetin şu anda yaşadığı ve aşmaya çalıştığı temel kısıtlamalara yönelik eleştiriler başka, fakat çözüm önerileri de başka şeylerdir.

Eleştirilerin dile getirilmesinde bir uzlaşmanın sağlanmasından söz edilebilir, ama, iş önerilere gelince sorun söz etmeye değil, tayin etmeye dönüşür: Neo-liberalizmle sosyal demokrasi arasındaki sınır çizgisinin tayini...

O noktada da sorun cumhuriyetin tartışılması değildir, sosyal demokrasinin kendisini yeniden tanımlaması, köken gerçeğini yeniden gözden geçirmesi, konumunu yeniden belirlemesidir.

Sınıf kavramından başlayarak yapılacak bir dizi yeniden değerlendirme, ekonomik, hukuksal ve toplumsal bir çok kavramın içeriğini yeniden oluşturmayı getirecektir.

Cumhuriyet eleştirileri, bu bağlamda, sosyal demokrasinin öz eleştirisinden doğarken, yeni bir cumhuriyetin nasıl olması gerektiğine yönelik öneriler ise, sosyal demokrasinin nasıl ol-

ması gerektiğine yönelik tanımlamalarla bütünleşecek ve aydınlanacaktır.

Aksi takdirde, cumhuriyet olgusunu dönüştürmeye gücü yetmeyen, sorunu ancak neo-liberalistlerin kavram çarpıtmaları içinde ele alan ve değerlendiren kısır bir tartışma yaşanacaktır. Fakat, bu olumsuz gelişmenin asıl ürkütücü yanı, cumhuriyet bir yana, sosyal demokrasinin tarihsel bir takınmaya ve tükenmeye savrulacağına yönelik kaygudur.

Kısacası, sosyal demokratlar açısından sorun öncelikle cumhuriyet değil, yeni, *reel* bir sosyal demokrasi anlayışıdır.

Bu da Türkiye sosyal demokrasisinin kendisini öncelikle *yanlış* kökenlerinden arındırmasıyla başlayacaktır...

Üçüncü Kesimin Notları:

1 Burada, sosyalist devrim tartışmasına ayrıca girmek istemiyorum. Çünkü geliştirdiğim tanım çerçevesinin içinden bakarak değerlendirmek gerekirse, bir devrimci kopuşla ortaya çıkmış sosyalist devrimler zaten 'ilerici' hareketlerdir. Yok, eğer sosyalist hareket, seçime dayalı bir yöntemle demokratik süreç ve mekanizma içinde oluşmuşsa, gene ilerici bir atılım olarak görülmesi gerekir. İç çelişkilerinden kaynaklanan sorunlar bir yana, sosyalist hareketler, bana göre her anlamda belli ve somut bir ilericilik boyutuna sahiptirler. Fakat, bu, yalnızca oluşum dinamikleri açısından geçerlidir. Daha sonra geliştirecekleri yapıların niteliklerine bağlı tartışma hakkı her zaman saklıdır.

2 Sınıf hareketi, bilinen bir gerçek(lik) olarak da, tarihselin zorlamasıyla kendiliğinden ve fark edilmeksizin yaşanan bir olgu olarak da Kemalist harekette içerilmektedir. Marksist bir yorumda aksini düşünmek de zaten olanaksızdır. Ne var ki, aynı edim içinde belirleyici ögenin sınıftan çok, Gramscigil anlamda tabaka olması, kökü Osmanlı İmparatorluğu'na giden bir sorundur. Osmanlı toplumundaki sınıfsal dinamikleri 'koparıldıkları' yerden başlama gibi bir özelliğe sahiptirler. Kemalist hareket de bir ölçünün ötesinde bu oluşumu parçalamamıştır. Bu 'doğal' oluşumla yetinilmesi Kemalist hareketin daha *da* devrimci bir boyut kazanmasını engelleyerek, onun demokratikleşme doğrultusundaki iç kısıtlamalarının da kaynağını oluşturmuştur.

3 Buna rağmen CHP'nin kendisini dönüştürmüş gibi algılanmasına yol açan değişiklikleri nasıl gerçekleştirebildiği, bunu sağlayacak gücü nereden aldığı sorusunu daha sonra yanıtlayacağım.

4 Bu olgu 'devletçilik' gibi bir kavram ve örneğin DP-AP kanadı için dahi geçerlidir. İleride değiniyorum.

5 Tarihsel ilericilik kavramındaki vurguya özellikle dikkat çeker ve okuru, kitapta bu kavramın tartışıldığı bölüme gönderirim.

6 Vesayetçi ideolojiler.

7 Bu konuda dönemin güncel tartışmalarını yakalayan ilginç bir olgu, Varlık dergisidir. Bir kültür-sanat, hatta edebiyat dergisi olmasına karşın 'inkılabın' ruhunu yansıtacak eğilimler, yazar Nabi Nayır tarafından yazılan başyazılarda incelenmiştir. Bu konuda yapılan bir değerlendirme için bknz: Kahraman, H. B.

8 İ. Küçükömer, D. Avcıoğlu gibi isimlerin 1970'lerde dahi böylesi gelişmelerden 'medet' umması, o oluşumların içinde yer alarak, 'ilerici' (!) cuntalarla özdeşleşmesi garip ve çok şaşırtıcı; zaman zaman da Türkiye sosyalizm ve sosyal demokrasisinin 804'lerde yeni bir ufka taşınamamasındaki eksikliğin bu isimlerin artık yaşamıyor (her anlamda) olmasıyla açıklanması daha da hayret vericidir.

Gene 80'lerin başında parlamentoda tıkanan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de, rejimi de aşmanın yolu olarak Muhsin Batur'un, üstelik de o dönemlerde demokratik sol olduğunu söyleyen bir parti tarafından aday gösterilmesi Cumhuriyet'in de, Türkiye merkez solunun da yapısal özelliklerini belirlemesi yönünden ne kadar dikkat çekicidir.

9 Burada bir çelişki aranmamalıdır; çünkü, liberaller ancak *siyasal* demokrasiyi kurmuşlardır, onu toplumsallaştıran sosyal demokratlardır. Bu da demokrasinin daha ileriye götürülmesi anlamına gelir.

10 Demokratik solculuk - sosyal demokrasi arasındaki ayrımlara ve bunların neden uzlaşmaz, ya da birbiriyle hiç ilgisi bulunmayan kavramlar olduğunu kitabın: "Merkez Solda Berraklık Gereksinimi ve CHP-SHP Etkileşimi" başlıklı bölümünde de tartışıyorum.

II. Bölüm: Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin

1. Giriş: Marksist Köken Sorunsalı ve Sosyal Demokrasi
2. Yeni Bir Sol Partinin Koşulları
3. Yeni Bir Sol Partinin Konumu
4. Sosyal Demokrasi, Neo-Liberalizm ve Etik-Ekonomik Kavramlar

1. GİRİŞ

MARKSİST KÖKEN SORUNSALI VE SOSYAL DEMOKRASİ

Sosyal demokrasiyi oluşturan büyük yol ayrımının *Bernstein-Kautsky* çizgisinin çekilmesiyle oluştuğu bilinir ve bu iki düşünür politikacının temel tepkimelerinin de Marksizm'in iç bünyesine yönelik bir tartışmadan kaynaklandığını ilgili tarihler yazar.

Gerçekten de, *Kautsky* olsun, *Benstein* olsun, işin özüne yönelik her noktada buluşmazlar ama, Marksizm'i yorumlayarak, onu dönüştürerek yeni bir siyasal pratiği, yani sosyal demokrasiyi yaratma noktasında birleşirler.

Türkiye'de, yalnızca *Lenin*'in tanımıyla *"dönek Kautsky"* olarak tanınan bu Rus düşünürünün 'dönekliğini' oluşturan ana görüşleri, bugün sosyal demokrasinin üzerinde yükseldiği zemini hazırlaması bakımından da ilginçtirler[1].

Bernstein ise, ondan daha farklı bir noktada, adını koyarak ve düşüncesini kütleselleştirerek sosyal demokrasiyi hazırlayan düşünür olarak bilinir[2].

Dolayısıyla, sosyal demokrasinin çıkışında ve bir siyaset olarak kütleselleşmesinde, temel kavramlarını oluşturmasında, hareket yörüngesini saptamasında, ilkelerini koymasında Marksizm'in yadsınamayacak, gözden ırak tutulamayacak payının bulunduğunu söylemek olsa olsa 'malumu ilan'dır.

Bugün sosyal demokrasiyi Marksist kökenlerinden koparırsanız hem onu boşlukta bırakırsınız, hem de işlevsizleştirirsiniz; ama, gene de bugünkü oluşumlara bakıldığında konunun bu özelliği üstünde yeterince durulduğunu söylemek güçtür.

Özellikle 1980'lerde yaşanan bir dizi gelişmenin sonucunda, sosyal demokrasi Marksist kökenlerinden koparılarak, Marksizm'le olan ilişkisi de gözden ırak tutularak ele alınmaya ve tartışılmaya başlandı.

Bunun en genel nedeni, aynı dönemde, özellikle *'reel sosyalizm'*de yaşanan sorunlardı.

Aslında, bürokratik, hatta, *statokratik*[3], merkeziyetçi, despotik ve bir noktadan sonra da asyatik-patrimonyal bir Sovyetik modelin çöküşü olarak alınması gereken 'reel sosyalizm' sorunları, sanki bir bütün olarak Marksizm'in ve tüm sosyalist düşüncenin yetersizliği ve çöküşüymüş gibi tanımlandı ve öyle gösterildi.

Belki, bu yaklaşımın da tartışmaya açık, irdelenebilir yanları, savları vardı.

Gerçekten de, Marks'ın politik-ekonomiyi irdelediği temel metinlerinde 'ciddi' sıkıntıların olduğu daha önce konuyla ilgilenmiş ekonomistler tarafından gösterilmişti ve 'proleterya' kavramı da, gene zaman içinde, özellikle kapitalist blokta yaşanan gelişmelerle aşılmış, hiç değilse, yeni bir aşamaya taşınmıştı[4].

1970'lerin ortalarında, İtalyan, İspanyol Komünist Partilerinin oluşturduğu *Akdeniz Sosyalizmi*, bu ittifaka bir ölçüde Fransız Komünist Partisi'nin katılmasıyla oluşan *Avrupa Komünizmi* (eurocommunism), *proleterya diktatoryasını* hedef ve amaç olmaktan çıkarmış, parti programlarını da bu doğrultuda yeniden düzenlemişlerdi.

Böylelikle, reel sosyalizme yönelik ilk ciddi, tutarlı, kapsamlı ve köklü eleştiriler başlamış, Sovyetik uygulamanın Marksist bir uygulama olmaktan öte, Leninist parti modeline dayanan, yer yer de totaliter yaklaşımlar gösteren bir sistem

kurma çabası olduğu konusunda uzlaşmaya varılmıştı.

1980'lerin ortasında yaşananlar, kuramsal ve düşünsel planda temellendirilmiş bu gerçekliklerin (realitelerin) belli bir edim (pratik) düzleminde somutlaşmalarıydı.

Üstelik de, bir adım ileri giderek şunu söyleyeyim, reel sosyalizm 'çökerken', bu çöküşü oluşturan 'itici güç' Doğu blokunun kendisine ait dizgenin (sistemin) iş devingenlerinden (dinamiklerinden), onların 'yetersizliklerinden' kaynaklanıyor, ama, asıl olarak da, Batı Bloku'nun geliştirdiği bir dizi yeni oluşum tarafından belirleniyordu.

Batı, bana kalırsa, 'modernist' üretim dizgelerini (sistemlerini), Doğu Bloku'yla belli bir etkileşim içinde oluşturmuştu. Özellikle 'soğuk savaş'ın bir politika edimi olarak güç kazandığı dönemlerde, gerek Batı, gerekse de Doğu, iki tarafın da birbirini izlemesinden türeyen bir tür eşgüdüm içinde kütlesel üretimi gerçekleştirmeye çalışmışlardı ve *Fordist* bir uygulama, elbette uygulanan sistemlerin özelliklerine uygun bir biçimde, iki Blok tarafından da kabul edilmişti[5].

Ayrıca da, sorun Fordizm gibi bir kavramın çevresine koyulursa, 20. yüzyılın başında geliştirilen ekonomik modellerin, sanayileşmeye yönelik yaklaşımların ve çabaların, nihayet ideolojilerin belli bir koşutluk (paralellik) çizdikleri de görülür ve saptanır.

Sanayileşmeyi öne alan, bireyin toplumsal varoluşunu somut ekonometrik verilere dayayan, toplumu yukarıdan aşağıya uygulanan modeller içinde örgütlemeyi ve biçimlendirmeyi düşünen ideolojiler, Doğu'da da, Batı'da da eşzamanlı olarak doğmuştur.

Kuşkusuz 'komünizan' olduğunu söyleyen bir yaklaşımla kesinlikle 'kapitalist' olan bir yaklaşım arasında kökten farklılıklar vardır; fakat, merkezi devletin güdümünde, bürokrasinin denetiminde ve göreli yetkeci (otoriter) yaklaşımların tercihinde gelişen modeller diye alınırsa, dizgelerin birbirlerine nerede yaklaştıkları ve birbirlerinden nerede koptukları tartışılabilir.

İşte, 1980'lere gelindiğinde, Batı, aslında çok daha önceleri, 1960'ların sonu, 1970'lerin başında geliştirmeye başladığı 'sistem'e, yetkeci devlet anlayışına ve nihayet bireye çok küçük bir özgürlük tanıyan, giderek genişleyen *'kamusal alan'* kavramına yönelik tartışmaları artık yalnızca düşünsel bir yaklaşım olmaktan çıkarıyor, onları toplumsallaştırıyordu[6].

Gerçekten de, 1960 sonlarından ve 1970'lerden başlayarak, *Foucault*, delilik ve cinsellik kavramlarını, toplumun bunlara yaklaşımını, dolayısıyla da hapishane ve hastane olgularını; *Illich*, zorunlu okullulaştırmayı, sağlık hizmetlerini, enerji kullanımını; *Williams*, kültür olgusunu, kitle iletişim araçlarının konumunu; biraz daha sonra *Feyerabend*, bilim tarihini sorgulamaya ve hatta 'hallaç pamuğu' gibi de atmaya başlamışlardı.

Bir süre sonra da bu düşüncelerin diyalektik karşıtları doğmaya başladı. Üstelik o karşı tezler, doğrudan reel sosyalizmin içinden çıkıyorlardı. Örneğin *Bahro*, Williams'ın kitabına karşı *Die Alternatif* isimli yapıtını yazıyor ve biraz ütopik de olsa yeni bir dünyayı tanımlamaya çalışıyordu[7].

1980'lerde, çeşitli nedenlerden kaynaklanan gelişmeler sonucunda Batı'da devlet *'sosyal devlet'* olma özelliklerini yitirmeye, küçülmeye başlayınca ardından, belki hemen her yerde, devletin demokratikleşmesi, toplumun sivilleşmesi ve bireyin özgürleşmesi istemleri yükselmeye başladı.

Bireyler artık, devletle olan ilişkilerini bir kez daha tanımlamak gereksinimi duyuyorlardı.

1789 Fransız Devrimi kuşkusuz, özgür bireyliği de kabul eden bir 'yurttaşlık' kavramını geliştirmişti ama, bu yurttaş gene aynı düşüncenin geliştirdiği *Renan*'cı ulusal devlet karşısında, ona bağlı ve bağımlı, onun tarafından denetlenmeyi önsel olarak (a priori) kabul eden yurttaştı. Bu yurttaş, devletin kendisi için 'doğru-uygun' gördüğü kararları almasını ve uygulamalarda bulunmasını kabul eden, ona 'itaat' eden bir yurttaştı da...

Oysa şimdi, devlete karşı, yurttaşlığının değil, *'bireyliği-*

nin' haklarını savunan ve onun karşısında sınırlarını da kendisinin saptadığı bir özgürlüğü yaşamak isteyen bir birey vardı.

1980'ler, yurttaştan bireye geçişin yılları olmuştu.

İşte, kapitalist devletin geriye çekilmesine ve küçülmesine karşın sistemin yerinde durmasıyla birlikte, bunun görülüp algılanmasıyla birlikte, bir de ekonomik kısıtlamaların aşılamaz bir noktaya tırmanmasıyla, Doğu bloku da, merkezi devleti 'boşaltmaya' ve sistemi sorgulamaya koyuldu.

Ardından da, silahsızlanma ve bloklararası barış arayışları başladı ve daha özgür, iç dayanışması daha fazla olan, uluslararasılaşmayı (enternasyonalizmi) öne çıkaran ve güçlendiren bir dünyanın koşullarının nasıl yaratılabileceği üstünde duruldu.

Bu arada, insan hakları, çevre, kadın, çocuk hareketi yükselmeye başladı...

Aslına bakılırsa, bütün bunlar sosyal demokrat dünya görüşünün yüzyılın başından bu yana isteyegeldiği kavramlardı.

Ne var ki, sosyal demokrat dünya görüşü, bu ögelerin toplumların yaşamlarına yerleşmesini isterken, *emek-sermaye çelişkisini, sömürü ve artık değer kavramlarını* gündeminden düşürmüyor, onları da Marksist yaklaşımlarından kalkarak tanımlıyordu.

Nitekim, sosyal demokrasi, bu amaçlarını toplumsal olarak gerçekleştirebilmek için ve iktidarı denetleyebilmek için merkez sağ partilerle iki büyük koalisyonu, *demokratik ve ekonomik koalisyonları*, tezlerini hiç teslim etmediği, aksine onları ısrarla savunduğu koalisyonları gerçekleştirmekten de kaçınmıyordu.

Oysa, 1980'lerde başlayan süreç sonunda kütleler ilginç bir gelişmeyle karşılaştılar.

Sosyal demokratlara göre, toplumlar, sonunda onların savlarını kabul etmişlerdi ve bundan böyle, çevre, kadın hareketleri, yetkeci devletin kaşısında bireyin özgürleşme çabaları,

devletin demokratikleşmeye zorlanması sosyal demokrasinin özdeşleşeceği, kendisini bütünleştireceği kavramlar olacaklardı.

İşte, 1980'ler sonrasında gelişen sosyal demokratik yaklaşımların mutlak aşılması gereken yanlarını bu muhakeme oluşturmaktadır.

Çünkü, sosyal demokrasi yukarda saydığım ilkeleri kendisine amaç edinmek zorunda bulunan bir dünya görüşü ise de, özünde bir siyasettir ve herhangi bir siyasetin ideolojik formülasyonlardan koparılarak oluşturulması olanaksızdır.

O kadar olanaksızdır ki, 1980'lerde sosyal demokratların gündemlerine aldıkları, tartışmaya başladıkları ve kendilerini siyaset etme edimi içinde özdeşleştirdikleri, onları Marksist kökenlerinden de koparan kavramlar, artık *Lyotard* gibi, özellikle de *Baudrillard* gibi, bir dönemde Marksist olmuş, fakat daha sonra onu yadsımış düşünürler tarafından savunulmakta ve geliştirilmektedir[8].

Ayrıca da, toplumsal değişikliğin bugün, *'işçi sınıfının ideolojisi'* tarafından değil, *'işsizliğin ve boş zamanın ideolojisi'* tarafından gerçekleştirileceği öne sürülmektedir[9].

Burada, elbette ideolojinin tanımına kalkışacak değilim; fakat, kapsamlı, iç bütünlüğü olan, birbirinden farklı teknolojilerle uyumlu bir yapıyı ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarda oturtabilen bir sistem olarak tanımlandığı zaman ideoloji kavramının neleri gereksindiğini de 'zımni' olarak ifade ettiğimi sanıyorum. Dolayısıyla da kendimi, 1980 sonrasında toplumsallaştırılan kavramlarla birleşerek, sosyal demokrasinin bütünlüklü (total) bir dizge oluşturmasının olanaksız olduğunu söylemek zorunda hissediyorum.

Çünkü bugün de sömürü, emek-sermaye çelişkisi, eşitsizlik kavramları, en genel kavramlar olarak ve aşılması gereken ögeler olarak toplumların gündeminde bulunmaktadır. Sosyal demokrasi, dile getirdiğim 'o' ülkülerini toplumsallaştırabilmek ve böylelikle de daha anlamlı bir dünya yaratmak istiyorsa, bu durumda, kendisini ilkin değindiğim kavramların

yarattığı toplumsal kısıtlamaları aşmak zorunda hissetmelidir. Bu da, dünyayı ve toplumları ideolojik bir yaklaşımla kavramaktan ve çözümlemekten geçer.

Marksizm, bana kalırsa bu noktada, Hegelyen anlamıyla ve filozofik boyutuyla, dolayısıyla da önce kavramları çözümlemek ve tanımlamak amacıyla, daha sonra da yukarıda değindiğim kavramları somutlaştırabilme olanaklarıyla mutlaka 'kullanılması' gereken bir araç konumundadır.

İkincisi, Marksizm gibi bir büyük kurama (grande theorie) dayanmaksızın politikleşmek olanaksızdır.

Nitekim, bugün 'sol' karşısında giderek daha geniş bir alanı denetlemeye başlamış olan sağ da, liberal-burjuva ideolojiyi ve onun geliştirdiği kuralları hiç vazgeçmeksizin gündeminde tutmakta ve 'kullanmaktadır'. 1980'li yıllarda *Hayek* türü düşünürlerin yeniden bunca önemsenmesi üstünde bu nedenle durmak ve düşünmek gereklidir.

Gene, sosyal demokrasinin 1980'lerde bu temelden koparılarak, günlük yaşamsal edim içinde somutlaşmış kavramlarla özdeşleştirilmesi ve Marksist kökenlerinin ve o kökenlere bağlı olarak geliştirilmiş kavramların dışlanması, merkez-liberal sağın bir etkinliği olarak değerlendirilebilir.

Dünyanın bir çok yerinde, bu siyaset, reel sosyalizmin yaşadığı sorunları gündemde tutarak, bilinçler ve vicdanlar üstünde bir baskı yaratmakta, sosyal demokratların, aslında çok uzun yıllar önce kendilerine göre, daha özgürlükçü tutumlar içinde tanımladıkları ve ancak o çerçevede yaklaştıkları Marksizm'i telaffuz etmelerini topluma karşı bir 'şantaj' olarak kullanmaktadır.

Oysa, daha önce de değindiğim gibi, sosyal demokrasinin Marksist kökenlerinden kaygu duymasına ve bir 'komplekse' düşmesine gerek yoktur; çünkü, bu siyaset, Marksizm'le olan hesaplaşmasını reel sosyalizmin çöküşünden önce yapmıştı ve konumunu berraklaştırmıştı.

Gene, yinelemek pahasına da olsa, bir kez daha söylemek istediğim şey, çökmüş olanın Leninist-Sovyetik model olduğu-

dur. Ben, bundan böyle, Marksist yaklaşımların ve formülasyonların, sırtındaki bu yükten kurtulmuş olması nedeniyle, daha da özgürleşeceğini düşünüyorum.

Bugün, liberal sağın tepkisinden çekinerek, kendisine yeni bir çıkış noktası ve tanım içeriği aranması anlamsızdır ve sosyal demokrasiyi bir süre sonra işlevsiz kılacak bir yaklaşımdır.

Yapılması gereken ilk iş, 1980 sonrasının sosyal demokratik atılımını bütün olumlu adımlarıyla benimsemek, fakat, onun reel geçmişini, kökenlerinden kaynaklanan bilinç birikimini de bundan sonrasını tayin etmekte kullanmaktır.

Birinci Kısmın Notları:

1. Kautsky, Karl. *Seçme Politik Yazılar.* Çev: C. A. Kanat, Kavram Yay., 1990, İstanbul.
2. Bernstein, Eduard *Evrimsel Sosyalizm.* Çev: B. Akım Cerit, E. Bulaycı. Kavram Yay., 1991, İstanbul. Ayrıca her iki yazarın yapıtlarından yapılan bir seçme için bknz: Tunçay, Mete: (der.) *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi,* 2 Cilt, Bilgi Yayınevi, 1976, Ankara.
3. "Statokrasi" kavramının bir tartışması için bknz: Kagarlitski, Boris: *The Thinking Reed: Intellectuals and the Soviet State from 1917 to the Present.* London, Verso, 1988.
4. Bu konuda yaşanmış 'olayların' zincirini tümüyle anımsamak olanaksızdır. Çünkü konuyla ilgili taranamayacak kertede geniş bir yazın vardır. Ama, gene de Amerikalı yazar *Galbraith*'in daha 'popüler' düzeyde, *Samuelson*'un bilimsel ve niceliksel ekonomiye ağırlık verir bir yaklaşımla yazdıkları kitap ve yazıları, bu arada da Japon iktisatçı *Morishima*'nin 'efsane' yapıtı *"Marx's Economics"* zikredilmelidir.
5. Sovyet ihtilalinin de, Leninist rejiminde, 'modernist' bir uygulama olduğuna bizde hemen hemen hiç değinilmedi. Oysa ben sorunun bu yanını çok önemsiyorum. Üstünde çalıştığım bir uzun denemede ele de alacağım. Ama şimdilik, *Attila İlhan*'ın, *'Sosyalizm, Asıl Şimdi...'* başlıklı kitabı için yazdığım ve yakınlarda İmge Kitabevi tarafından yayınlanacak, *Sosyal Demokrasi, Türkiye ve Partileri* isimli yapıtıma aldığım 'eleştiri' yazısına bakılabilir.
6. *'Kamusal Alan'* kavramına yönelik bir giriş yazısı için *Tanıl Bora'-*

nın, *Habermas*'tan yaptığı ve *Birikim* dergisinin 26. sayısında yayınlanan çevirisine bakılabilir.

7. Bu kitaplar için bknz: Williams, Raymond. *İkibine Doğru,* Çev: E. Tarım. Ayrıntı Yay., 1989, İstanbul. Bahro, Rudolf. *Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Ne İçin Sanayi?* Çev. T. Bora, Ayrıntı Yayınları, 1989, İstanbul.
8. Kellner, Douglas, *Jean Baudrillard: From Marxism to Postmodernism and Beyond* , Polity Press, 1989, Oxford.
9. Bknz: Gorz, Andre: *Elveda Proletarya.* Çev. H. Tufan. Afa Yay., 1986, İstanbul.

2.
YENİ BİR SOL PARTİNİN KOŞULLARI

'Giriş' bölümünde ortaya koyduğum temel görüşleri elbette Türkiye toplumunun yaşadığı merkez sol/sosyal demokratik siyaset açılımlarını söz konusu ederek tartışmak gerekir.

Türkiye'de bu alanda yer alan iki partiden birisi olan DSP ileride de bir çok yerde vurgulayacağım üzere, adında 'sol' sözcüğünü geçirmesinin ötesinde sosyal demokrasiyle ilgisi bulunmayan, bunu bizzat genel başkanının ifade ettiği bir partidir. Gene bu parti, bana kalırsa, merkezi ve üniter devleti hiç ödün vermeksizin tartışmasıyla, Kemalizm'i tüm doktriner boyutlarıyla birlikte kabullenmesiyle, sağcı partilerin tabanından oy olmayı istemesiyle, parti içi demokrasi diye bir kavramı hiçbir biçimde kabul etmemesiyle ve temel hak ve özgürlükleri ancak bir yere kadar savunmasıyla Türkiye'nin entelektüel ve ideolojik anlamda en önde gelen, 'gerçek' *merkez sağ* partisidir. DSP'nin bugün solda belli bir oy potansiyelinde sıkışıp kalması gerçek tabanına uzanmamasından, açılmamasındandır. Kendisini yeniden tanımlaması ve merkez reel liberal sağa yönelmesiyle birlikte bu partinin daha geniş oy yüzdelerine ulaşacağını, o arada Türkiye sağında da bir yeni soluk olacağını sanıyorum.

SHP ise, kendisini ideolojik olarak belirleyememesi, yeterli bir netlikle tanımlayamaması ve sosyal demokratik bir ideolojiyi savunur görünmesine karşın kendisini liberal demokratik, o arada da ilerlemeci liberal (progressive liberal) bir konumdan çıkarma çabasını yeterince göstermemesi nedeniyle belli sıkıntıları yaşamaktadır. Bu sıkıntılara kaynak olan temel kavram çelişkilerinin ve kısıtlamalarının, ideoloji yetersizliklerinin önemli bir kesimini kitabın 1. bölümünde açıklamaya çalıştım.

Dolayısıyla burada, sorunu 'olan' kadar, 'olması gereken' üstünde yoğunlaştırmak istiyorum.

Böyle bir yaklaşımın iki boyutu var: İlki, sorunları soyut bir tartışma düzleminde ortaya atmak ve irdelemek, ikincisi de, şu anda Türkiye'de yapılandırılmaya çalışılan ve 'yeni' olacağı ısrarla vurgulanan bir 'sol' açılımın üstünde durarak düşünmek.

Bu sol açılım *Cumhuriyet Halk Partisi*'dir.

Dolayısıyla, ben de kitabın bundan sonraki bölümünde CHP çevresinde kalarak bir tartışma açmak istiyorum. Çünkü, böylelikle, bir yandan Türkiye merkez solunun geçmişinde kalmış kavramları ve ilkeleri yeniden ele alma olanağını bulacağım, bir yandan da hazırlanmakta olan bir sol hareketin, ister CHP olgusuyla bütünleşmiş, özdeşleşmiş, isterse de onu aşmış olarak hangi temel üstünde oturması gerektiğini dile getirebileceğim kanısındayım.

Yalnız, şu kadarını bir kez daha söylemem gerekir: CHP olgusunun tartışıldığı her satırda bakış açısı mümkün olduğunca eleştirel tutulmuş ve sorun özellikle bu partinin kendisini ve mevcut yönetim kadrosunu aşan kuramsal, bilgibilimsel 'olanaksızlıkları' ve 'kısıtlamaları' açısından ele alınmıştır.

Bunun nedeni, başka birşey değil, Türkiye solunun tıkanma noktalarını işaret etmek ve yeni bir hareketin neyin nereden koparılarak başlatılabileceğini göstermek kaygusu ve özlemidir.

'Yeni' Bir CHP Olabilir mi?-Temel Kısıtlamalar

Böyle bir soru 'zımni' olarak 'yeni' bir CHP'nin olabileceğini kabul etmektedir. Oysa, başlangıçta, CHP'nin, bir askeri darbenin ardından kapatılmasından sonra yeniden açılması *Bülent Ecevit*'in de bir kaç kez işaret ettiği gibi, örneği hemen hiç görülmemiş, çözülmesi de oldukça güç bir sorun olarak duruyordu. Fakat bu güçlük, ne yalnızca CHP'nin yerine kurulmuş, aynı tabandan gelen partilerin bugünkü güncel siyaset gelişmeleri içinde nasıl bir tavır sergileyeceklerini bilememelerinden kaynaklanmaktaydı, ne de CHP'nin açılmasını ve yeniden yapılanmasını öngören yasanın kısıtlamalarından... CHP'nin açılması ve yeniden yapılanmasının en temel güçlüğü, sorunun kuramsal, kavramsal ve pratik karmaşıklığından doğmaktaydı; ve bu yönüyle de, (yeni) CHP olgusunu tarihsel bileşenleri ve geçmişiyle birlikte ele alıp tartışmak bir zorunluluğa dönüşmektedir.

Türkiye'de, CHP'nin, burada bir kez daha yinelenmesine gerek bulunmayan 'formel' tarihi bilinmekte, fakat bu tarihi oluşturan dinamikler, onların gelişmesini sağlayan kuramsal taban ve nihayet, onların, üstünde geliştirdikleri epistemoloji, yeterince bile değil, hiç bilinmemektedir. Zaman zaman, hatta sık sık, Kemalist hareketin, Fransız Devrimi'nden türemiş, bizzat Atatürk'ün sözleriyle *"o membadan su içmiş"* bir eylem olduğu dile getirilmiş, fakat bu çözümleme bir adım daha öteye götürülememiştir. Oysa bugüne değin böyle bir dizi çalışma yapılmış olsaydı, gerek Kemalizm'in, gerekse CHP'nin, dolayısıyla da Türkiye toplumunda üretilen siyasetin tıkanma noktaları daha iyi görülebilecek, bugünkü arayışlar çok daha sağlıklı bir yoruma bağlı olarak gelişebilecekti.

Öyle bir gelişme olmadığı gibi, CHP'yi, kendi özgül tarihi içinde bir kaç kez dönüşüme uğramak zorunda bırakan açılımlar, onları hazırlayan temel izlekler de yeterince irdelenmemiş ve değerlendirilmemiştir. Dolayısıyla da, gerek CHP doktrinini hazırlayan Kemalist atılım, gerekse de CHP'nin

bir siyaset praksisi olan gerçeği yanlış değerlendirmelerle tanımlanmış, giderek de partinin, hangi özgül dönemindeki tarihi ele alınmak isteniyorsa o tarih, partiyi o güne değin getiren genel ve sürekli bir biçimde de 'olumlanan' tarihine eklemlenerek yazılmak istenmiştir.

'Yeni' Olmanın Başlangıç Koşulları

Bir başka deyişle, CHP'nin, 1920'lerden, kapandığı 1981'e kadar, hatta 1992'ye kadar olan tarihi çoğunlukla 'homojen', sürekli olarak 'olumlanan', tarihin ilerici kanadında yer aldığına inanılan 'sol' bir anlayışla bütünleştirilerek tanımlanmıştır. Partiyi 1981'e dek getiren çizgi böyle bir yanılsamayla (illusion) değerlendirildiği için, 1992'den sonrasının da o çizgiye eklemlenerek ve geriye dönük hiç bir değerlendirme yapılmaksızın yazılması/yapılması bir çok kişiye ve kesime doğal, hatta zorunlu görülmektedir.

Oysa bu yaklaşım bir yanıyla 'tarihselci' (historicist), bir yanıyla da 'ideolojik' bir içeriğe sahiptir. Öyle olduğundan, yeni bir CHP'nin nasıl olması gerektiği, ya da olabileceği sorusu ilkin bu bağlamda yanıtlanmalıdır. Yani;

1) Bundan sonraki CHP, *Piaget*'den kaldırdığım bir değimle söylemem gerekirse, *'epistemolojik genetik*'in[a] bağlanan, ona düğümlenen bir parti olabileceği gibi, o gelişme zincirinde ancak zamandizinsel (kronolojik) açıdan 'yeni' bir halka olabileceği gibi,

2) onu önce çözümleyen, sonra yorumlayan, nihayet belli noktalarda yadsıyan, giderek o kökle bağlantısı bulunmayan kavramların (gerçekliği) üstüne oturmuş, *epistemolojik bir kopuş'* yaşamayı göze almış, gerçekten 'yeni' bir parti de olabi-

a 'Epistemolojik genetik' hemen açıklanması güç bir kavram; fakat, 'epistemoloji'yi bir hareketi, bir eylemi hazırlayan temel düşünsel yapı, onu oluşturan düşüncelerin toplamı diye almak mümkün. Epistemolojik genetik ise, tıpkı bir organizma gibi, o düşüncenin zaman içindeki dönüşümlerini, değişimlerini yaşayan ve kapsayan yapıdır. Ne var ki, organik-fizyolojik genetik nasıl temelde bazı değişkenleri sabit tutuyorsa, düşünsel ve bilgibilimsel (epistemolojik) genetik de temel düşünceyi aynen korur, ona sahip çıkar.

lir. CHP'nin ilericilik ve yenilik savlarının 'sol' kökenli olduğunun söylenmesi nedeniyle, bu 'yeniliğin' de merkez solda ve reel sosyal demokrasi anlamında yer alması gerekir.

CHP'nin açılmasının ve bir kez daha yapılanmasının gündeme geldiğini günden, bu atılımın bir yasa çerçevesinde somutlaşmasına kadar geçen sürede (9 Eylül 1992) onların arka planlarına bakıldığında, temel ve belirleyici yaklaşımların daha çok 1. şık'da belirttiğim çerçeve içinde geliştiği görülüyor. Gerçekte, partinin öz geçmişine dönük ve çok daha önce sonuçlandırılmış olması gereken hesaplaşmanın 1992'lere değin yapılmamış olduğu anımsanırsa, bunun, yeni bir oluşum evresinde, 'bir çırpıda' yaşanmasının ve sonuçlandırılmasının güçlüğü, hatta olanaksızlığı anlaşılabilir. Bu gerçeğin kabul edilmesi de, daha işin başında CHP'nin bundan sonraki tarihini bundan önceki tarihiyle bütünleşerek yazmaya başlayacağı anlamına gelir.

Öyleyse, ilkin böyle bir çıkışın iç sorunlarına değinmekte yarar vardır. Bu, biraz da 'olmayana ergi' yöntemiyle hareket etmek ve gerçekten 'yeni' bir CHP'nin dayanması gereken olguları *'a posteriori'* tanımlamak demektir.

Epistemoloji-Paradigma Çatışması ve Tarihsel İlericilik Olarak Kemalizm

Burada kitabın ilk bölümünde tartıştığım Kemalizm-CHP-İlericilik kavramlarına, yeni bir kavram çiftini, *"epistemoloji-paradigma"*, temellendirebilmek ve CHP'nin kurumsal kimliğini tanımlayabilmek için bir kez daha değinmek gerekiyor. Yalnız bu kez sorunu daha çok 'devlet' kavramı bağlamında ele alacağım.

CHP'nin Türkiye toplumunun 70 yıllık cumhuriyet tarihinde konumlandığı yeri bulmak için en çok kullanılan tanım, onun *'devleti kuran parti'* olduğunu söyleyen tanımdır. Öyleyse, ilkin devletin hangi koşullarda ve hangi yapı içinde kurulduğunu anımsamak gerekir.

Cumhuriyet devleti, Kemalizm'in, kendisini o güne getiren toplumsal, siyasal anlayışlardan, girişim ve oluşumlardan, 'devrimci' denebilecek *epistemolojik* bir kopuş sonucunda geliştirdiği ilkelerin bütünüyle oluşturulmuştur.

Kemalizm'in, *Jön Türk* anlayışından, *İttihat ve Terakki* çizgisinden evrilerek yapılandığı biliniyor. Ne var ki, her iki hareketin de evrimci yaklaşımlarına karşın ve *status quo*'yu koruma ve sürdürme yaklaşımlarına karşın Kemalizm, epistemolojik kopuş diye tanımladığım atılımını gerçekleştirmiş ve tarihi belli bir noktasından, çeşitli reddedişlerle koparmıştır.

Bu atılımını her ne kadar *Gramscigil* bir 'tarihsel blok'la gerçekleştirmişse de, sonuçta Kemalizm, gücünü bir *'milli burjuva demokratik devrimi* olmaktan almış, kısıtlamalarını da gene aynı özelliği nedeniyle yaşamıştır.

Osmanlı toplumunun Batı toplumlarından temel farkları, Kemalizm'in burjuva içerikli atılımında da kendisini göstermiş, hareket, örneğin Fransız Devrimi'nde olduğu kadar da bir halk girişimi şeklinde doğmamıştır. Daha başlangıçta, merkezi yetkeye karşı bir başkaldırıyla bütünleşmeyen eylem, giderek devletin merkezileşmesini, *patrimonyal* bir özellik kazanmasını, nihayet atılımların bir *'siyasal elit'*le bütünlemesini getirmiştir.

Başlangıçta görcli bir *'doğrudan demokrasi'* girişimi olarak doğan Meclis, 1923 Anayasası'yla bünyesinde barındırdığı *'ulusal egemenlik'* yetkisini, hiç bir boyutuyla monarşik olmayan demokrasilerin temel kuralı niteliğindeki *'güçlerin ayrılığı'* tanımından vazgeçmiş ve Cumhuriyet'in yukarıdan aşağıya inen bir model içinde yapılanmasına zemin hazırlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti devleti, gerçekten de bir ulusal egemenlik iradesini kullanan bir siyasal elit tarafından, dayanılan *Jakobenizm*'in de verdiği olanaklarla kurulmuştur. Başlangıçta *Bonapartist* olmayan bu yapı, zamanla yoğun bir bürokratik-hiyerarşik içerikle bütünleşerek o özelliği de ka-

zanmıştır.

Gene de, her şeye karşın, 1920-1930 arasındaki siyasal motiflere bakarak, onları birer edime dönüştüren kavramları/kavramlaştırmaları gözden geçirerek Kemalizm'i bir *epistemoloji* diye tanımlamak olanaklıdır.

Ayrıca da, bu epistemolojiyi tarihin gelişme doğrultusunda yer alan, onun gelişmeci mantığını kabul eden, ondan türemiş *tarihsel ilerici* bir açılım olarak görmek gerekir. Gerçekte bu, epistemolojilerin genel ve özgül bir kuralıdır.

Epistemden Paradigmaya Geçiş ve CHP-Altı Ok

Fakat, devletin Jakoben bir girişimle kurulmasının ertesinde ve Bonapartist bir içerik kazanmasından sonra, epistemoloji, kendisini sürdürecek koşulları yaratabilmek, temel kuralları koyabilmek için bir *paradigma*[a] oluşturma gereksinimi duymuş, dönemin gelişen koşullarının verdiği olanakla bunu CHP'nin o tarihlerde bir doktrin olarak hazırladığı *'Altı Ok'*la sağlamıştır.

Bu nedenle, CHP'nin ve üzerinde yükseldiği Altı Ok'un paradigmatik, dolayısıyla da baskıcı, totaliter, dışlayıcı, dogmatik, dönüştürülmeye kapalı bir yapı geliştirdiğini kabul etmek gerekir. Epistemolojilerin tersine, bu 'olumsuz' açılımlar da, paradigmaların yapısal özellikleridir.

'Liberalist Öz' Olarak CHP

CHP'nin öz tarihi içinde kendisini bir kaç kez 'dönüştürdüğü' ya da 'yenilediği' gerçeğine ters düşüyormuş gibi görünen bu yaklaşım, o dönüşümlerin içerikleri yeniden çözümlenerek ve tartışılarak yerli yerine oturtulabilir.

Fakat, ondan önce, CHP'nin 1930-1965 arasındaki yapısı-

a Paradigma Thomas Kuhn'un geliştirdiği, çok tartışılmış bir kavram. Değişmeyen, kalıplaşmış bir 'model' diye tanımlamak olanaklı. En azından ben o anlamda kullanıyorum.

nın, özellikle de bu partinin ideolojik-siyasal dayanaklarını oluşturan Altı Ok'la birlikte değerlendirildiğinde, *'sol'* değil, *'liberal'* bir içeriğe ve niteliğe sahip olduğu mutlaka saptanmalıdır.

Özellikle, pozitivist-rasyonalist bir geleneğe sahip çıkması, siyasal ve entelektüel elitin egemenliğini kabul eden bir halkçılığa yaslanması, laisizmden ödün vermiyor gibi görünmesi (çünkü getirilen sistemin laik değil, devletin dini kontrol edebileceği bir düzen olduğunu anımsayalım...), burjuvazinin temel ontolojik (varlıkbilimsel) özelliği olan *'yıkıcı yapıcılık'*ı sistemleştiren devrimciliğe sahip çıkması Kemalist epistemin de, Altı Ok paradigmasının da Aydınlanma düşüncesine eklemlenen liberal içeriğini belirleyen temel göstergelerdir.

Bu nedenlerle, CHP'yi tarihsel planda dönüştürdüğü söylenen ve az sonra ele alacağım ana izlekler de, liberal-burjuva siyaset ekseninde yaşanmış, onun tarihsel kök(en)lerinden kesinlikle bir kopma olmayan, *'güncel ilericilik'* anlamında, reel politiğin gereksindiği çıkışlar ve açılımlardır.

Şimdi onları kısaca değerlendirebiliriz[1].

CHP'nin Temel Dönüşümleri ve Epistemolojik İçerikleri

a) Ortanın Solu ve 1960'lar

CHP tarihinde yaşanan ilk büyük dönüşüm 1965'de, önce *İnönü*'nün telaffuz ettiği, ardından *Bülent Ecevit*'in başını çektiği *'ortanın solu'* açılımıdır.

Ortanın solu kavramı, başlangıçta ve o günün koşullarında bir 'sol' hareket olarak sunulmuştur. 1960 Anayasası'nın getirdiği toplumsal izlekler, merkez ve reel solda yer alan *TİP*'in kamuoyunda bulduğu destek, gene o dönemde *AP*'nin savunduğu 'liberal ekonomi' ve *Demirel*'in, *MİT* yayını *Limits to Grow* kitabında vurgulanan, teknoloji güdümlü, Keynes'yen politikalarla bütünleşmiş planlı kalkınma ve büyüme modeli karşısında klasik söylevine sahip çıkmakla gitgide daha fazla

tıkandığını sezen CHP'nin, kitlelere yeni bir mesaj vermek amacıyla geliştirdiği, entelektüel içerikli bir kavramdır, ortanın solu.

Aslında, ortanın solu, reel solun büyümesi karşısında kendi kökenlerinin giderek daha çok bilincinde olan CHP'nin Kemalizm'i yeniden dönüşürme ve onu bu kez, dönemin koşullarına uygun bir sol anlam yükleyerek yeniden kurma girişimidir. *İnönü*'nün, o günlerde *"biz eskiden de ortanın solundaydık; Atatürkçü'lük de ortanın solundadır"* değişini bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Fakat, bu boyutu, ortanın solu açılımının merkez sağa eklemlenen, liberalleşme doğrultusunda atılmış bir adım olduğunu görmeye engel olmamalıdır; çünkü, en belirgin özellikleriyle birlikte bakılırsa ortanın solu, halkçılığı sonunda partinin kımıldamasını engelleyecek kadar öne çıkarmış, Kemalist içerikle alabildiğine bütünleşmiş, devrimciliği ve ilericiliği "halkın çizdiği sınırlar içinde" tanımlamıştır. Bunun da ötesinde ortanın solu, devletçilik anlayışına sıkı sıkıya bağlı kalmış ve merkezi yetkeyi güçlendirmeyi o dönemde yaşanan *pseudo sosyalizm*'le özdeşleşme olarak göstermiştir. Gene o dönemde, ortanın solu, geliştirilmeye çalışılan Marksist yaklaşımlara karşı koymuş, kendisinin sol olduğunu söylerken o kökenle hiç bir bağ kurmaya çalışmamıştır. Ortanın solu, siyasal düzlemde de ancak düşünce özgürlüğü türünden liberal içerikli kavramları sahiplenmiştir.

Ne var ki, tarihin sürekli olarak epistem-paradigma çatışmasıyla üretildiği düşünülürse, Kemalist epistemolojinin Altı Ok paradigmasıyla tıkandığı anımsanırsa, ortanın solu kavramını, yeni bir epistemoloji olarak görmek mümkündür. Gerçekten de, ortanın solu kavramı toplumsal platformda ve özellikle aydın kesimlerde önemli bir tartışma başlatmıştır. Özelikle *Yön* ve bir ölçüde de *Ant* dergisi çevresinde daha önce oluşmuş bir dizi tartışmanın bu kavrama eklemlenmesi ve gene o tartışmaları üretmiş isimlerin bu kez bu tartışmanın içinde yer alması, parti içindeki bir kanadın, *Feyzioğlu* kanadının,

kopuşu ile birlikte değerlendirilirse bu yaklaşım çok yanlış görülmeyebilir.

Bununla birlikte, ortanın solu'nu, özellikle CHP'nin geçmişiyle hesaplaşmaması, hatta onun somutlaşması demek olan Altı Ok'a sahip çıkması, onunla bütünleşmesi ve onu savunuyor görünmesiyle kendi tarihinden 'devrimci' bir kopuş olarak değerlendirmemek gerekir. Ortanın Solu'nu, bu nitelikleriyle belki *konjonktürel ilericilik* yaklaşımıyla tanımlamak da olanaklıdır.

Ama, özellikle ekonomik formülasyonunun o tarihte AP tarafından geliştirilen modelin de gerisinde kalması, köy ve kırsal alan kökenli ve kapalı bir iktisadı savunması, hatta gücünü o kesimlerden aldığını söylemesi nedeniyle CHP'nin bu konjonktürel ilericilik bağlamını önsel (a priori) olarak 'olumlu' görmemek gerekir.

Kaldı ki, CHP'nin o tarihlerde tüm bu çıkışlarına karşın, kırsal alandan oy alamayıp, gene klasik oy depoları olan kentsel kesimde tutunması da kendi içinde yaşadığı ilginç bir çelişkidir.

Gerçekten de öyledir; çünkü, ortanın solu da, temel savları itibariyle, bir kez daha, kırsal alanda değil, kentsel alanda, yani burjuva-liberal kesimde yankı bulmuştur. Başlangıçta, merkez sağ partilerin kavramı abartmaları ve demagojik bir bakışla değerlendirmeleri sonucunda belli kesimlerin, özellikle de askeriyenin çekincesiyle karşılaşmışsa da devletçi-laik-liberal tabakalar kavrama sahip çıkmışlardır ve bu gelişmede 1960 Anayasası'nın ana izleklerinden etkiler bulmak da olanaklıdır.

O anayasa da, 'öncü-ilerici' olarak bilinmesine karşın, devleti Kemalist bir çizgide tanımlaması nedeniyle ve bir o kadar da, getirdiği kurumlarla, onları üzerine oturttuğu kavramlarla sınıf gerçeğini değil, Kemalizm'in *solidarist-korporatist* geleneğini benimsemesi sonucunda CHP paradigmasıyla bütünleşen bir anayasadır. Dolayısıyla ortanın solu anlayışıyla devletin örgütlenmesi arasında o tarihlerde bir çelişki

bulunduğunu söylemek olanaksızdır.

Nitekim, bu ve benzeri çelişiklerin ve özdeşleşmelerin diyalektik gücü, başlangıçta ortanın solu hareketini 1970'lere değin taşımış, o tarihte, partide belki daha da büyük sayılabilecek bir atılım gerçekleşmiş, CHP, *İsmet İnönü*'ye karşı *Bülent Ecevit*'i destekleyerek, O'nu genel başkan seçmiştir.

b) **1970'ler ve Yeni Kavramlar**

1973-1977 arasında da bilinen, Ortanın Solu kavramı, CHP'nin siyasal söylevinin içeriğini oluşturmuştur denilebilir; fakat, toplumsal planda reel sol yönelimleri kuşatan bilincin giderek güçlenmesi sonucunda, parti bugün gene önemli bir çıkış diye nitelendirilen atılımını yapmış ve *demokratik sol* kavramını benimsemiştir.

Demokratik solculuk, elbete bir açılım olarak önemsenmesi gereken bir olgudur; fakat, geçen zaman içinde özünü giderek netleştirmesiyle, bu kavram da, CHP'nin klasik doktriner geleneğine eklemlenmiştir. Hatta, gelişen olaylar karşısında o geleneği daha da öne çıkarmak için bir dayanak olarak kullanılmıştır. Çünkü, demokratik solculuk, ortanın solu kavramına oranla Kemalizm'i daha da somutlaştırmıştır ve kendisini bir tür neo-Kemalizm olarak koymaktan kaçınmamıştır.

Yeniden, bir kez daha yazılan programda, demokratik solculuk kavramı Altı Ok'un toplamıyla birlikte ele alınmıştır. Gene bu doğrultuda, demokratik solculuk, açıkça *sosyal demokrasiye*, onun kökenleri ve temel ilkeleri nedeniyle bir karşı çıkış olduğunu ifade etmiştir. Sosyal demokrasinin Marksizm geleneğinden gelmesine karşılık, demokratik solculuk, kendi 'sol' anlayışı içinde Kemalizm'e ve yerel motiflere dayanmayı; sosyal demokrasinin işçi sınıfı, endüstrileşme ve kentle bütünleşmesine karşılık demokratik solculuk köylülük, kırsal üretim ilişkileri ve köyle özdeşleşmeyi yeğlemiştir. Bunları, önemli birer ilke olarak sunmuştur. Giderek, laikliği dahi, klasik Kemalist ödünsüzlüğünden koparacak yolları,

üstü kapalı da olsa aramıştır. Nihayet, bütün bunlarla birlikte ele alındığında demokratik solculuk merkez sağdan, yalnızca bazı kavramları *daha çok* telaffuz etmesiyle ayrılan bir kapsama ve söyleve ulaşmıştır. Yakın zamanlarda *"merkez sağ partilerin tabanına sıkışmış kütlelerin demokratik solculukla kazanılması*'ndan söz açılması dikkatle değerlendirilmesi gereken, ilginç bir (olumsuz) gelişmedir.

Demokratik solculuğun, başlangıçta vurguladığım iki kavramla birlikte ele alınması, onun niteliğini daha net bir biçimde algılamayı kolaylaştırabilir: Bu kavram, türediği *epistemoloji*yle *genetik* bir özdeşleşme yaşamıştır; bu nedenle kesinlikle klasik söylevden bir kopma değildir. İkincisi, ortanın soluyla birlikte başlayan süreçte, gene demokratik solculuk zamanla daha katı, daha tutucu bir *paradigma* olarak gelişmiştir. Şöyle ki...

Demokratik solculuk, açılımındaki ana ilkeler ve kavramlaştırmalar nedeniyle bir yandan yoğun bir halkçılığa, bir yandan da onunla bütünleşen bir merkeziyetçiliğe, bir lider partisi olmaya doğru sürüklenmiştir. Bu gelişme kendisini partinin iç yapılanmasında da göstermiştir ve özelikle 1974'ten sonra CHP, demokratik karar oluşturma organlarından vazgeçen, *Parti Meclisi*'ni lağveden, *Genel Yönetim Kurulu* oluşturan bir genel başkanla yürümeye başlamıştır. Genel başkan, o tarihlerde bununla da yetinmeyerek, genel sekreterin de 'bizzat' genel başkan tarafından seçilmesini ısrarla istemiş, fakat kabul ettirememiştir.

Kuşkusuz, burada, demokratik sol içerikli programın getirdiği yeni kavramlara da bakmak gerekir...

Programda aynen; *"İnsan haklarına saygılı, milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkesine bağlı, demokratik sol bir parti olan CHP'nin amacı, ülkenin güvenliğine, ulusun mutluluğuna ve refahına, sosyal adaletin yaygınlaşmasına ve insan kişiliğinin serbestçe gelişmesine, özgürlükçü parlamenter demokrasi kuralları içinde ve bu rejimi güçlendirecek biçimde hizmet etmektir."* denilmektedir.

1974 programında ortaya koyulan bu parti tanımının ve amaçların, Batı'da yer alan herhangi bir merkez liberal, burjuva sağ parti programından bir tek adım daha ilerde olmadığını ve gene o partilerin amaçlarının da gerisinde kaldığını bir kez daha vurgulamak herhalde gereksizdir. Nitekim, bu çıkmaz anlaşıldığı için 1976 Programı'nda, Altı Ok'un yanına yeni altı ilke koyulmuştur: *"özgürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü ve halkın kendini yönetmesi..."*

Gene bu ilkelerin de, Fransız Devrimi'nin, burjuva-liberal anlayışının bir uzantısı olduğu açıkça ve hiç bir ek yoruma gerek bırakmaksızın görülmemekte midir? Ayrıca, köylü kooperatifleriyle, köy-kentlerle, halk sektörüyle bütünleşmesi programın bir yandan tek parti döneminin modellerine, bir yandan da cumhuriyet tarihinde yaşanmış tüm çıkışların bir araya toplanmak istendiği devşirmeci (eklektik) bir yapıya dayandığını net biçimde göstermektedir.

Bu gelişmelerin CHP tarihindeki ileri(ci) adımlar olduğunu söylemek mümkün değildir; hele, şimdi, yeni bir yapılanmayı, bu gelişmelerle birlikte düşünmek hiç mümkün değildir. Çünkü, bu gelişmelerin hiç birisi, CHP'nin tarihi içinde kendisini dönüştürmüş ve yenilemiş, giderek de sol çizgiye oturmuş bir parti olduğunu göstermeye yetmemektedir. Öyleyse, yeni bir yapılanma, ne bu gelişmelerin 'bıraktığı' yerden başlatılabilir, ne de bu gelişmeleri doğruna 'epistemolojilerden'.

Aski yöndeki bir çaba, yeni CHP yapılanmasını daha başlangıçta tıkayacaktır. Nitekim, bugün yaşanan da odur...

Yeni Yapılanmanın Olanaklılığı ve Temel İlke ve Koşulları

Buraya değin öne sürdüğüm gerekçelerle, CHP'nin ya da oradan türeyecek bir merkez sol hareketin CHP kökenleriyle bir hesaplaşmaya girmeksizin ve kendisini bugüne değin taşıyan çizgiyi radikal bir değerlendirmeyle dışlamaksızın 'yeni ol-

masi' bana olanaksız görünmektedir. Bunu yapmak da CHP için, belli ki, bir oranın ötesinde güçtür.

Böyle bir atalet, zaman içinde boğulmaya tutsak, ayrıca da Türkiye toplumunun merkez sol arayışlarına yönelik umutları kırıcı niteliktedir.

Oysa CHP, mekanik anlayışlarla ve arayışlarla tanımlanan bir parti olmanın ötesinde yapılandırılabilir(di). Fakat, öyle anlaşılıyor ki, yazının başından beri öne sürdüğüm *genetik epistemoloji* aşılamamaktadır ve reel sosyal demokrasiye yönelik tezler, bir parti çıkışında, bir kez daha bırakılmaktadır. Onların yerine, gene liberalizmin ilkelerini savunan, onları aşmaya yanaşmayan bir parti yapılanması gerçekleştirilecektir. Partinin praksis sorunları da, o arada, kuramsal-kavramsal açılımların önüne alınacaktır.

Oysa, Türkiye toplumu, özellikle son on yılda yaşadığı gelişmelerle ve gerçekleştirdiği dönüşümlerle liberalizmi, merkez sağ partiler eliyle belli bir noktaya taşımaya başlamıştır.

Hatta, daha da ilginç bir gelişme yaşanmış, merkez sağ partiler, özellikle de *ANAP*, ekonomik liberalizmin temel savlarını dile getirir, onları geliştirmenin olanaklarını ararken, zaman zaman konjonktürel bir ilericiliği de zorlamıştır.

Merkezi yetkenin ve devletçi anlayışın geriletilmesinde bu yaklaşımların, kısıtlı da olsa, belli ölçülerde yardımı olmuştur. Ayrıca, ANAP'ın ekonomik liberalizmi belli bir noktaya kadar taşıyarak, sermayenin uluslararasılaşması sürecinde burjuvazinin göreli olarak devletten bağımsızlaşmasını ve özerkleşmesini de sağlamıştır. Ayrıca, kırsal alanın geçen on yılda boşalması, kentsel düzlemde yeni kavramlarla bütünleşmiş bir nüfus coğrafyasının oluşumunu getirmiştir.

Bu çıkış, ANAP'ın ardından DYP gibi partilerin de siyasal liberalizme yönelmelerine yol açmıştır. 1991 seçimlerinde DYP'nin ana siyasal tezleriyle, ANAP'ın ekonomik açılımlarıyla, "solun ne farklılığı var?" sorusunu sordurmaları, üstünde durulması gereken bir noktadır.

Ayrıca, daha önce bir ölçüde AP programları tarafından başlatılmış olan, fakat ANAP eliyle belli bir maksimuma taşınan, *Habermas*'ın o etkili tanımlamasıyla *"meşruiyet krizi"* diye belirlediği gerçeklik de Türkiye toplumuna ağırlığını bu dönemde koymuştur.

Siyasetin ve ideolojinin, o arada da ahlaki tüm değerlerin yadsındığı, ekonominin ve ekonomik söylevin her şeyi örttüğü bir toplumda, bir süre sonra parasal ilişkiler birinci derecede belirleyici olmaktadır. Siyasal krizler, giderek ekonomik krizlerle özdeşleştirilmekte, *status quo*'yu değiştirmek için yapılacak her girişim ve mevcut ideolojiyi değiştirme yönünde gösterilecek her çaba, bırakınız *siyaseti*, daha başlangıçta *toplum* tarafından dışlanmaktadır.

Türkiye'de de parasal ekonomik programların uygulanması sonucunda gelir dağılımı tümüyle bozulmuş, sınıfsal dengeler büsbütün çarpık bir hal almıştır.

Buna karşın, özellikle kentlerin varoşlarından başlayarak merkezlerine doğru içiçe daireler şeklinde gelişen lumpen kesimler gerek devingenlikleri, gerekse ürettikleri altkültürlerle toplumsal planda ağırlıklarını duyurur olmuşlardır. Sınıf atlama olanaklarının her şeye karşın varlığını sürdürmesi, kitle iletişim araçlarında yaşanan gelişme ve yaygınlaşma ile konjonktürün izlenmesi, bu grupları üstünde mutlak durulması gereken toplumsal kesimlere dönüştürmüştür.

O arada, sol entelijansiyada ve sol kuramda yaşanan tıkanıklıklar, reel sosyalizmin iflas edişi, merkez sağın bütün bu oluşumları, seçeneksizlik savlarıyla kucaklamasına ve kuşatmasına yol açmıştır.

Yeni Bir Sol (CHP) İçin Olanaklar...

Althusser'in görkemli çözümlemeleriyle oluşturduğu model çevresinde söylemek gerekirse, *ekonomik-ideolojik-politik* praksislerden *arınmamış* ve "varolan ideoloji tartışılırsa kurulmuş dengeler bozulur" korkusundan kurtulmuş bir sol söylev,

Türkiye toplumunun içinde bulunduğu derin sancıyı aşabilir.

Bu çaba, toplumun, gene *Althusser*'in kabulüyle *'merkezsiz özne'* olarak, yani karmaşık bir bütün olarak tanımlanmasını gerektirir; toplumun, her yönüyle ele alınmasını öngörür...

Böyle bir modelde, iki olguyla içiçe geçmek zorunludur: İlki, bugün yaşananların tersine, ideoloji öncelik kazanmalıdır ve kuram-kavram açılımları praksisin önünde yer almalıdır. İkincisi, bundan sonraki yönelim elbette, merkezi yetkenin egemenliğini bir kez daha vurgulamaya yönelik değil, aksine toplumun sivilleşmesine doğru olmalıdır...

Sivil, kendi içinde örgütlü toplum, değişim ve dönüşüm için gerekli koşulları oluşturabilecektir; dolayısıyla *çoğulculuk* ve *katılımcılık* yalnıza birer siyasal ilke olarak değil, ekonomik modeli de tanımlayan birer öge olarak değerlendirilmelidir.

Öyleyse sorun üç boyutta, ekonomik siyasal ve ideolojik boyutlarda ele alınmalıdır. Buna göre;

a) Ekonomik-Siyasal Çerçeve

Sol, sınıfsal oluşumunu, sermaye birikimi sürecini çok daha eski tarihlerden başlayarak tamamlamış ve gelişmiş Batı toplumlarında belki belli güçlükler yaşayabilir; fakat, Türkiye gibi merkez-çevre (center-periphery) ilişkilerinde bir yanıyla hala çevreye bağlı, fakat bir yanıyla da merkezi zorlayan toplumlarda üstlenebileceği önemli işlevler vardır.

Bu işlevlerin somutlaştırılması öncelikle bir dizi model üretimini gereksinir.

Aslında, patrimonyal ve Bonapartist solu açma çabası içinde radikal ya da yarı radikal bazı modeller geliştirilmektedir. Onları gözden geçirmek, oradan türeyecek bir çıkışı bulmak için, *Michael Löwy*'nin gruplandırmasından ve çözümlemesinden yararlanılabilir:

"1) *Belirli bir piyasa ekonomisine yönelik reformlarla birleştirilmek koşuluyla otoriter politik sistemin korunması - Deng Xiaoping modeli;*

2) *Politik yapının görece demokra-tikleştirilmesi ve ekonomik yönetime piyasa mekanizmalarının sokulması - SSCB, Bulgaristan ve Romanya modeli;*

3) *Batı modelini örnek alan bir demokratikleşme ve piyasa ekonomisinin tüm ekonomik yaşama yaygınlaştırılması ve kapitalizmin restorasyonu -diğer Doğu Avrupa ülkeleri;*

4) *Politik iktidarın demokratikleştirilmesi ve sosyalist/demokratik planlı ekonomi yolu..."*

Sayılan yollardan ilk üçünün Türkiye toplumuyla herhangi bir ilişkisinin bulunmaması, ister istemez sol çıkışın modelini belirlemektedir: Çoğulcu, katılımcı, güçler ayrılığı ilkesinden ödün vermeyen, demokratik bir iktidarda, toplumcu, planlı ekonomi...

Bu tanımlamayı, iki nedenden ötürü yapıyorum: İlki, solun birleşmesinin ve birleştirici programının ne olabileceği konusunda henüz belirlenmiş bir görüş yoktur. Oysa, sorun, elbette karışık olmakla birlikte aşılabilir olmanın çok ötesinde değildir. İkincisi, demokratik, toplumcu bir planlamayla, fetiş haline getirilmiş olması nedeniyle tepki toplayan, fakat gerçekten de varolan koşullarda aşılması çok güç görünen piyasa ekonomisinin ters düşmeyeceğini söylemek gerekir. Aksine, *Kapitalizme Karşı Kapitalizm* türü kitaplarda vurgulandığı, *Drucker* gibi modelciler tarafından tanımlandığı üzere, planlama anlayışı kapitalist blokta yeniden ele alınmaktadır ve bu kez *mega planlar* gündeme gelmektedir. Bu durumda, Türkiye solu, gerçekten yeni bir çıkış yapmak, liberal tezleri savunmak yerine, konjonktürde yaşanan değişimlerle bütünleşmiş ve elbette yerel koşulları içeren bir yapılanmayı tamamlamalıdır.

b) Siyasal-İdeolojik Çerçeve

Gene konjonktürde bugün yaşanan temel oluşumlar anımsanacak olursa, iki kavram, solun karşısına çıkmaktadır: *'Yeni dünya düzeni'* ve *'ulusalcılık'*...

Yeni dünya düzeninin, yirmibirinci yüzyılın 'Rasputin'i

Fukuyama tarafından önce Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na sonra da *Rand Corporation*'a hazırlanan raporlarda öne sürülmüş ve ulusçulukla piyasa ekonomisini bütünleştiren yeni emperyalistik kuramların kaynağı olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla ulusçuluk olgusu da bu bağlamda ele alınması gereken bir olgudur. Her iki kavramı da dönüştürebilmek için en köktenci yaklaşımlar ancak sol bir çıkışın içinde aranabilirler.

Nihayet, yeni sol bir açılımı gerçekleştirebilmenin temel adımlarından bir başkası işçi sınıfının gerçekliğidir.

Yaşanan değişimler, hatta 1960'larda soruna kapitalizmin içinden bakarak çözüm arayan *Galbraith* gibi iktisatçılarla, daha sonra 1980'lerde solun içinden bakan *Andre Gortz* gibi düşünürlerin görüşleri, 'işçi sınıfı' denildiğinde belli bir çekincenin doğmasına yol açmaktadır. Fakat, bu, modernist, merkezi bürokrasiye dayanan ve işçi sınıfının desteklediği bir model olmaktan çok, işçi sınıfını yaratmayı amaçlayan reel sosyalizmin yaşadığı sıkıntılardan kaynaklanan bir olumsuz yaklaşıma duyulan tepkidir. Öylesi bir modelin, bugün için gerçekten de kabul edilebilir bir yanı yoktur. Dogmatik Leninist parti modelleriyle bütünleşmiş bir proleterya ideolojisini, postmodernist arayışların egemenleştiği ve *'boş zaman ideolojisi'* türünden yaklaşımların yükseldiği bir dönemde savunmak olanaksızdır. Bununla birlikte, reel bir sosyal demokratik programı da, işçi sınıfını görmezden gelerek tanımlamak söz konusu olamaz.

Bu tanımlama çabası, kapitalizmin mantığını ve onu sürekli olarak üreten dinamizmi gerek ideolojik, gerekse ekonomik yapısıyla iyi özümlemiş, gene kapitalizmin geçirdiği dönüşümleri iyi izlemiş ve irdelemiş bir programatikle içiçe geçmelidir.

O arada, özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde uygulanan *'fonksiyonel sosyalizm'* anlayışının da, Türkiye toplumuna yerleştirilmesi mümkün olabilir.

c) İdeolojik Çerçeve

Evrensel Marksist geçmişini yadsımayan, o kültün verilerini değerlendirmeyi öngören, uluslararasıcılığı (enternasyonalizmi) kabul eden, ideoloji-praksis eklemlenmesini arayan bir sosyal demokratik açılım varolan toplumsal koşulların aşılmasında önemli bir başarı sağlayabilecektir.

'Yeni' bir CHP ve merkez sol; ancak bu düzeyi tutturan, toplumu böyle bir yaklaşımla kuşatan bir programla bütünleştiğinde kurulabilir. Aksi takdirde, *Hobsbawn*'ın vurguladığı gibi, yaşananlar bir yanılsamadan öteye geçemeyecektir. 'Eski' CHP'nin, liberal bir parti olarak toplumu 'sol' bir çizgiye yerleştirebileceğini ya da yerleştirdiğini sanması, tıpkı *Fabian*'ların İngiliz *Liberal Parti*'yi sosyalist yapabileceklerini sanmaları kadar büyük bir yansıma ve çıkmazdır.

Türkiye toplumu artık bu bilinç bulanıklıklarından arınabilme aşamasına gelmiştir. Türkiye toplumu 80 sonrasında daha da belirginleşen sınıfsal farklılaşmayı ve ayrışmayı şimdi her zamankinden daha fazla önemsemek durumundadır. Bu, yeni bir sol partinin gözden hiç ırak tutmaması gereken temel çıkış noktasıdır. Aksine davranışlar ve tercihler merkez sağın, neo-liberalizmin çukuruna düşmek olacaktır. 1980 sonrasında yaşanan bu oluşum 2000'li yıllara gidilirken de yaşanacaksa merkez sol da Türkiye toplumu da büyük sancılara gebe kalacaktır. Bu çerçeveyi kırmak, aşmak için yitirecek zaman yoktur; çünkü; *tempus edax rerum*[a]...

a Zaman her şeyi yiyip bitiriyor.

İkinci Kesimin Notları:

1. Bu bölüm özü itibariyle daha önceki bölümde geliştirdiğim çözümlemelerin ve vardığım sonuçların bir özeti ve yinelenmesidir. Bölümün mantık tutarlılığını sağlamak ve kitabı bu bölümüyle okumak isteyenlerin herhangi bir kopukluk yaşamalarını önlemek için yineledim. Bölümleri izleyerek gelenler doğrudan bir sonraki kesime/altbaşlığa atlayabilirler.

3.
YENİ BİR SOL PARTİNİN KONUMU

Bir önceki bölümde değindiğim koşullarla birlikte CHP, kimi çevreler tarafından da soldaki 3. parti diye nitelendirilerek siyaset gündemine girmiştir.

Eğer *Sosyaldemokrat Halkçı Parti*'yi ve gene eğer *Demokratik Sol Parti*'yi, varolan programları, tüzükleri ve yapıları itibariyle *'sol'* partiler diye kabul ederseniz bu yaklaşım elbette doğrudur.

Hatta, bu yaklaşım, CHP'nin, daha başlangıçta bir *'sol parti'* olarak gündeme geldiğini de kabul etmekte ve söylemektedir.

Fakat, evrensel değerleri açısından bakıldığında, bu partilerin herhangi birisini *'reel'* bir sol parti olarak nitelendirmek de bir o kadar olanaksızdır...

Bu sekter bilincin geliştirilmesindeki en önemli neden, Türkiye toplumunun 'sol' diye nitelendirdiği açılımları hem özgün yapıları içinde ele almaması ve tartışmaması hem de bugüne değin 'sol' diye bilinen oluşumların üzerine oturdukları tabanın yeterince tanımlanmamasıdır.

O olgular yerli yerine oturtulmadıklarından 'yeni' diye nitelendirilebilecek her açılım geçmişe, orada fetişleştirilmiş 'o' somut veriye gönderme yapılarak kurulmak istenmektedir.

Bir başka deyişle bir doğru, bir yanlıştan çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Böylelikle de hiç bir hareket geçmişten kopmamakta, kendisini özgün bir gerçeklik olarak var edememektedir. Aksine 'eski' ortamın, 'yeniden hazırlanması' yeni bir hareketin başlatılmasının ilk koşulu olarak sunulmaktadır.

Bunların başında da 1960 Anayasası gelir.

1960 Anayasası'nın Kısıtlamaları

1960 Anayasası, çoğu zaman öyle tanımlandığı halde, hiç bir biçimde reel bir sol anlayışla bütünleşmiş, onunla içiçe geçmiş bir yaklaşımın ya da öyle bir mantığın ürünü değildir.

Aksine, bu Anayasa da, tıpkı 1980 Anayasası gibi, bir askeri darbenin arkasından oluşturulan bir *Kurucu Meclis* tarafından hazırlanmıştır. Her şeyi bir yana üstünde bir darbenin ve o darbenin iç çelişkilerinden kaynaklanan kısıtlamaların gölgesini taşır. Fakat, 1960 Anayasası'nın temel sorunları bu nisbeten öznel değerlendirmenin çok ötesindedir. Çünkü, en temel özellikleri itibariyle sözü edilen Anayasa *solidarist-korporatist* geleneğe yaslanmış, sınıf gerçeğini kabul etmekten uzak, *'mesleki temsil'* kavramı üstüne oturan bir parlamento anlayışıyla bütünleşmiş bir 'metin'dir...

Yasama-yürütme-yargı arasında 'kuvvetler ayrılığı' ilkesini kabul eder gibi görünse de, öte yandan geliştirdiği *'merkezi'*, fakat daha da önemlisi, *'güçlü'* devlet anlayışıyla iç sorunlarını aşamamıştır.

Gene 1960 Anayasası, askeri yargıyı, *Taha Parla*'nın söyleyişiyle *"yargı içinde yargı"*, bürokrasiyi de *"yürütme içinde yürütme"* durumuna getirmesiyle 1982 Anayasası'nın temellerini hazırlamıştır.

Bütün bunlardan daha önemlisi de, 1960 Anayasası'nın ideolojik ve toplumbilimsel/sınıfsal dayanaklarıdır.

İdeolojik dayanaklar arasındaki en temel ögeye, az önce değinmiş ve onun Atatürkçü gelenek olduğunu vurgulamıştım.

Bir yanıyla sağ popülist bir gelenek, bir yanıyla sağ korporatist bir gelenek 60 metninin ruhunu oluşturur.

Sınıfsal ayrışma ve güç dengeleri ise, elbette daha çetin, daha çetrefil bir açılım gösterir. Özellikle *Çağlar Keyder*'in yorumladığı üzere, 60 Anayasası asker bürokrasiyle sivil bürokrasi arasında devlete sahiplik açısından yaşanmış bir tartışmanın ve en sonunda da gerçekleştirilmiş bir uzlaşmanın ürünü gibidir.

Burada küçük bir geriye dönüş yapmak gerekiyor...

Gerçekten de, Cumhuriyet'i, giderek de 1921 ve 1924 anayasalarını geliştiren sivil-askeri bürokrasi ve burjuvazi, devletin belirlenmesinde önemli işlevler üstlenmişlerdir. Cumhuriyet ideolojisinin yerli burjuvaziyi yaratmaya çalışması, zaman zaman sivil bürokrasiyi öne itmiştir ve bu belli ki, güçler ara-sında bir dengesizliğe de yol açabilmiştir.

1960'a gelirken özellikle *Demokrat Parti* iktidarlarının, askeri kanatları hiçe sayarak (*Menderes*'in *"orduyu yedeksubaylarla da idare ederim"* dediğini anımsayalım) taşra burjuvazisini, yabancı sermayenin yardımıyla ve devlet olanaklarını sonuna kadar kullandırarak ticaret ve sanayi burjuvazisine doğru evriltme çabaları bu dengesizliği büsbütün büyütmüştür.

1960 Anayasası, ilkin bu dengenin bir kez daha bozulmasını engelleyen önlemleri almaktaydı... Askeri kanatların devletin işletilmesinde birer kontrol odağı olarak tanımlanması bu nedenledir.

İkincisi, 1960 Anayasası, özgürlükler rejiminin önünü açar gibi görünse de, *modernist* değil *modernleştirici* (modernisation) bir yaklaşımın sonucuydu. Bu mantık, tıpkı 1921 ve 24'te olduğu gibi, adı koyulmasa da, yeterli bir berraklıkla tanımlanmasa da, devletin merkezi otoritesini güçlendiren, giderek de ona totaliter yaklaşımları, açılımları ve yönelimleri için olanaklar sunan bir anlayışın ürünüdür. Çünkü, bu eğilim, önce *'bilginin merkezi kullanımı'*na izin verir, ikinci aşamada da *'merkezi planlama'*yı öngörür, hatta bir önkoşul olarak sunar.

Bu yaklaşım dar anlayışlı ve tutucu bir pozitivizmden kaynaklanmıştır: Sonuçta, hem *"hakikati bilenlerin bilmeyenlere götürmesi"* şeklinde özetlenebilecek bir seçkincilik-halkçılık ayrımı yapar, hem de devletin katılımcılıktan uzak bir biçimde ve sözde bir nesnellik adına merkezi kararlar almasına yol açar. Özellikle sanayileşme ve kalkınma konularında *'fetişist'* denebilecek bir tutku geliştirilirken, *'topyekun kalkınma'* anlayışı da kütlelerin özgür iradelerinin aşılmasına, devletin giderek artan bir merkeziyetçiliği büyütmesine olanak sağlar.

Bu çerçeve içine alındığında *1917 Devrimi*'nin de, *Mussolini İtalyası* ve *Franco İspanyası*'nın da aynı *'topyekun kalkınmacılık'* anlayışından yana olduklarını söylemek gerekir.

İşte, 1960 Anayasası bir yandan bu tavırla merkezi otoriter devleti büyütmüş, bir yandan da onun denetimi altında bulunan rantı kanatlar arasında eşit bir biçimde dağıtmak için *Devlet Planlama Teşkilatı* gibi bir kurumu oluşturmuştur.

DPT, uzun yıllar boyunca, bünyesinde barındırdığı bu çelişkilerin bir uzantısı ve onlara karşı bir çıkış yolu arayışı olarak *"demokratik planlama"*türünden kavramları tartışmak zorunda kalmıştı; fakat, o da bir yana, 1930'lardaki *devletçilik* anlayışını farklı bir model içinde olsa da, bir kez daha ayağa kaldırmanın arayışı içine girmişti.

Devletçilik ve Ekonomik Temelleri Açısından 1960 Anayasası

1960 darbesi, toplumun ekonomik açıdan bir kavşağa geldiği bir sırada gerçekleştirilmişti.

Yukarıda bir nebze değindiğim *Demokrat Parti* uygulamaları, 1920-30'lardan beri sürdürülen bürokrasi-burjuvazi çatışmasında yeni boyutlar, yeni aşamalar ortaya koymuştu.

Devletin kanatları altında beslenen, büyütülen ve güçlendirilen burjuvazi, özellikle 1930'larda geliştirilen devletçilik anlayışı ile dış dünyadan kopuk, kendi içinde kapalı ve koru-

nan bir sınıf kimliğiyle 'milliyetçiliği' enine boyuna benimsemiştir.

Ne var ki, devletin temel ideolojik ögelerinden birisi olan 'milliyetçiliği', üstelik de 'içerden' kabul etmesine karşın, burjuvazinin uzun erimde bürokrasiyle yeterince uzlaştığını söylemek güçtür.

Seçkinci kimliğiyle bürokrasi ve aydınlar, sermayeye kavram olarak da gerçeklik olarak da kapalı kalmışlardır. Onlara göre, ticari-ekonomik konularda da özel girişim değil, merkezi (otoriter) devlet egemen olmalı, gerekli düzenlemeleri o yapmalıdır. Nitekim, özellikle 1930'ların sonuna doğru göreli *'liberal'* bir kanadın ortaya çıkıp *"İş Bankası grubu"* adı altında etkinlik göstermesine karşı *İsmet İnönü*'nün tepkisi ve *"devletiçiliği anlarım, fakat dolapçılığı anlamam"* demesi, ana yaklaşımın ne olduğunu berraklaştırması yönünden ilginçtir ve yeterince belirleyicidir.

1950 sonrasının gelişmeleriyle birlikte belki devlet bürokrasisinin yetkesi bir ölçüde kendisini korumuştur ama, aynı tarihlerde burjuvazi onu tartışacak kertede gelişmiştir. Üstelik, bu gelişmesini doğrudan devletin katkısıyla sağlayan burjuvazi bürokrasiyi de 1930'larla karşılaştırılamayacak ölçüde kendi yanına çekmiştir. 1960'larda sorun bu bütünleşmenin kalıcılığını sağlamaktır.

1960 Anayasası'nın getirdiği modelin temel çelişkisi de buradan kaynaklanmıştır.

Anayasa, bir yandan yeni bir 'devletçiliği' öneriyor, öngörüyor, bu nedenle aydınlardan ve askeriyeden destek alıyordu, bir yandan da, özellikle sanayi burjuvazisini destekleyeceğini belirtiyordu. DPT de, yeniden belirteyim, kıt olanakları bu dengeyi kuracak biçimde kullanması amacıyla örgütleniyordu.

Böylelikle bu aşamada devlete sanayi burjuvazisinin sahip olacağı anlaşılmıştı.

Sanayi burjuvazisinin, önce gelişmesi için devletçe desteklenmesinin, ardından da, yani geliştikten sonra da elde ettiği

birikimin devletçe korunmasının bir zorunluluk olduğu varsayılıyor, böylece bir kez daha devletin burjuvazi açısından önemi vurgulanıyordu. Türkiye burjuvazisinin Batı'lı burjuvazinin sahip olduğu devrimci anlayışa sahip olmamasının temel nedenleri arasında bu gelişmeyi de görmek gerekir...

Bu gelişmelerin sonucunda devletçiliğin kavram olarak da, edim olarak da yanlışlığı ve kısırlaştırıcı etkisi bir kez daha anlaşılmıştır.

Böyle bir açılımın en önemli sonuçlarını şöylece kaydetmek mümkündür.

1960 Devletçiliği ve Sonuçları

Çağlar Keyder, yaptığı çözümlemede, oldukça ilginç bir yorumda bulunarak, burjuvazinin 1960 sonrasında yaşadığı gelişmenin temel dinamiğini şu çerçevede saptıyor: *"1960 darbesinin desteklediği dönüşümün önemli bir boyutu sanayi burjuvazisinin projesini (ve hakimiyetini) vaktinden evvel geliştirmiş olmasıdır. Sanayi burjuvazisinin görece zayıf konumda olmasına rağmen bu dönüşümü gerçekleştirebilmesi bürokratlar, aydınlar ve askerler tarafından zımnen desteklenmesi sayesinde olmuştur..."*

Keyder'in bu tanımlaması, 'ulusal burjuvazi' yaratma kaygularının başladığı 1908 sonrası ve 1923 sonrasıyla tam bir çakışma göstermektedir. Devletin ve onun belirleyici kanatlarının uzlaşması ve sağlanan destek sonucunda ilkin ilkel sermaye birikimine gidilmiş olması, ardından da sanayi burjuvazisinin aynı anlamda desteklenmiş olması herhalde solidarist-korporatist gelenekteki sürekliliğin ilginç bir göstergesidir.

Burada sol açısından akla bir soru geliyor... Özellikle işçilere yönelik bir dizi toplumsal haklar 1960 Anayasası ile verildiğine göre, sanayi burjuvazisinin denetimi altına girmiş bir devlet bunu niçin ya da hangi koşullar-zorlamalar altında vermiştir?

Keyder, yorumlarında bunun uluslararası güçlerle yapılan pazarlığın bir sonucu olarak geliştiğine değindikten sonra, şu açıklamayı getiriyor: *"... Sanayi burjuvazisinin projesi bürokrasinin belli bir tabakasının ve işçi sınıfının kısa ve orta vadeli çıkarlarına uygun düşüyordu. Bu kesişme oldukça **istikrarlı bir devlet biçiminin yerleşmesini, parlamenter rejimin devamını ve ekonominin düzenlenmesini mümkün kıldı*** (abç/hbk)..."

Benim, burada göstermek istediğim sonuç açısından Keyder'in iki cümlesinin yer değiştirmesi gerekiyor. Keyder, varılan uzlaşma sonucunda istikrarlı bir devlet kurulduğunu söylerken, ben tam tersini ileri sürmek istiyorum: Devlet ve onu belirleyen sanayi burjuvazisi, tıpkı özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ve ABD'de yaşanan kapitalist modelde olduğu üzere, gücünü daha da artırmak ve egemenliğini pekiştirmek için gereksindiği istikrarı, işçilere belli hakları vererek, böylece onları düzenle uzlaştırarak sağlamıştır.

Dolayısıyla, istikrar, düzen ya da uzlaşmayı değil, uzlaşma ve düzen istikrarı sağlamıştır.

Üstelik de bu haklar sol kesimlerle işçiler arasındaki bir ittifaka dayanan, gücünü o ittifaktan alan bir savaşımla bütünleşerek kazanılmamışlardır. Aksine, öyle bir gelişme hiç bir zaman olmamıştır. İlkin bu gelişmeleri hazırlayan 1960 darbesi, askeriyenin ve aydınların ittifakıyla gerçekleşmiş, ardından da işçilere toplumsal hakları bu darbenin güdümündeki koalisyon hükümetlerince *"verilmiştir"*.

1960 Devleti ve Merkez 'Sol'

1961'de yapılan seçimlerden sonra kurulan ve bu gelişmeleri sağlayan koalisyon hükümetinin başına bir kez daha *İsmet İnönü*'nün getirilmesi de ayrıca ilginçtir.

1960 darbesiyle olan ilişkisi bir yana, hatta yapılan seçimlerden en çok oyu alarak çıkan partinin başkanı olması da

bir yana, devlet, onu 'kuranlardan' olan İnönü'ye, özellikle askeri kanatların isteği doğrultusunda oldukça bilinçli olarak ve herhalde gönül rahatlığıyla verilmiştir.

1960 sonrasında yaşanan cunta girişimlerini İnönü'nün kişisel prestijini kullanarak aşması, bu kararın ne kertede doğru olduğunu da belli kesimlere yeniden duyumsatmıştır.

Ne var ki, işin ilginç yanı, o tarihlerde henüz 'ortanın solu' kavramını da telaffuz etmemiş bir partinin üyesi olan *Bülent Ecevit*'in, koalisyon hükümetlerinde *Çalışma Bakanı* olarak grev, toplu sözleşme ve sendika haklarını gündeme getirmesidir.

CHP ve Ecevit çok uzun bir süre bu yaklaşımlarını 'solculuklarının' bir kanıtı olarak koymuşlardır. Oysa gelişmeler, atılan adımların 'sol' anlayışlardan ve yorumlardan değil, aksine kapitalist bir mantıktan ve eğilimden türediğini açıkça göstermektedir.

Temel ilkeleri itibariyle sol değil 'liberal' olan bir partinin, CHP'nin, bu konuda da 'reel sol' bir tepki göstermesi zaten beklenemezdi. Nitekim öyle de olmamıştır...

Dolayısıyla bu gelişmeye bakarak ne CHP'yi, ne de Ecevit'i sol-sosyalist bir açılımın içinde aramamak gerekir.

Hele 'devletçiliğin' özel bir önem verilerek yeniden öne çıkarıldığı bir anayasal ve ideolojik dönemde bu, peşin peşin olanaksızdır.

Öyleyse soru'nun bir yanıtını da 1960 Anayasası'nın niçin aydın kanatlarca desteklendiğinde aramak gerekir.

Aydınlar ve 1960 Anayasası-Devleti

Aydınların 60 devletini olumlamalarının en önemli nedeni, kuşkusuz özgürlükler rejimine yönelik açılımlardı.

Yoğun bir merkezi baskı döneminin ardından gelen göreli toplumsal özgürlükler, dönemin koşulları içinde aydınlar üstünde etkili olmuştur. Fakat, bu özgürlüklerin tıpkı 1923 rejiminde olduğu üzere yurttaşı devlete karşı hak ve sorumluluk-

larla başbaşa bırakan, fakat ona 'birey olma' hakkı tanımayan türden bir anlayışın ürünü olduğunu algılamakta, aydınlar geç ve yetersiz kalmışlardır.

Bu gelişmenin en önemli nedeni, aydınların böylesi bir gelenekten süzülüp geliyor olmalarıdır. Aydınlar, gerçekten de, 23 devletinin ve toplumunun oluşturulmasında etkin olan tarihsel blokun önemli bir kanadını meydana getirirlerken zamanla bürokratik bir kimlik kazanacaklarını da düşünmemişlerdir. O bürokratik kimlik, giderek *Bonapartist* bir anlam kazandığında da aynı aydın kütlesi duyarsızlığını sürdürmüştür.

Bu gelişmelerin ikinci bir nedeni, bürokrasinin, dolayısıyla da aydının, belki biraz da seçkinci yapısının itkisiyle, merkezi otoriteyle, yani devletle özdeşleşmesidir.

Kendisiyle bütünleşen aydına devlet, az önce tanımladığım 'halkçılık' anlayışı içinde önemli bir işlev yüklemiş, hiyerarşiyi aşağıdan yukarıya değil, yukarıdan aşağıya kurarak, onları desteklemiş ve öne çıkarmıştır.

Bu açılımların uzantısı olarak da, aydın, *'devletçiliği'* yalnızca ekonomik bir terim ve yönelim olarak değil, bir ideoloji olarak da içtenlikle benimsemiştir.

Hiç kuşkusuz, bu aydının reel sol bir çabası olmadığı gibi, kendisini oraya iten ne toplumsal bir zemin ve olaylar zinciri olmuştur, ne de bir bilinç...

1960 Anayasası, bir kez daha sanayileşme tercihiyle devletçi bir ekonomiyi ve Atatürkçü bir devletçilik anlayışını egemenleştirdiğinde, aydınların, üstelik de kendilerinin katılımıyla gerçekleşmiş bu darbeyi benimsememeleri için en küçük bir neden dahi kalmamıştı.

Cumhuriyet yönetimiyle birlikte, sürekli olarak *'vesayetçi'* (tautelage) bir ideolojinin derin etkisi altında olan aydın, bir kez daha toplumu belli bir amaç doğrultusunda dönüştürmeyi öngören 60 modeliyle bütünleşmiştir.

Bu açılardan ele alınca yalnız 60 Anayasası'nın yetersizliği ve iç çelişkilerinden ve kısıtlamalarından değil, aydın-

ların da o model içinde kendilerini aşamamış olduklarından söz etmek gerekir.

Böyle bir gelişme döneminde *TİP* hareketi bir yana, merkez sol açılımların, hangi belirleyicilerle oluştuğu bellidir. Hele, özellikle CHP'nin, üstelik de 60 Anayasası'na sonuna kadar sahip çıkan, hatta daha sonra da onu değiştirmek isteyenlere karşı savunan bir parti olarak CHP'nin 'solculuğu' büsbütün ilginçtir. O çok iyi bilinen 'ortanın solu' kavramı da bu çerçeve içinde ele alınmalıdır.

CHP ve 1960 Dönemi

CHP'nin, 60 koalisyon hükümetlerinden düşmesinden sonra, tarih 1964'tür. O tarihlerde kendisine yeni bir çıkış aradığı, bu kitabın başka yerlerinde bir kaç kez vurguladım; burada yeniden aynı konuya dönmeyeceğim. Ne var ki, CHP'nin o dönemde geliştirdiği ana söyleviyle kesinlikle sol değil, liberal burjuva-merkez sağ bir parti olduğunu göstermek amacıyla iki ögeye daha değineceğim.

Bunların ilki, CHP'nin, 60 sonrasının gündemdeki 'moda' kavramı, *'toprak reformu'*nu destekler görünmesidir.

Gerçekten de, özellikle 65 sonrasında CHP, sola açıldığını, ortanın solunda bir parti olduğunu söylerken gitgide artan bir tutkuyla kendisini köye/köycülüğe yöneltmiştir.

Yeni bir sol anlayışın hangi koşullarda olanaklı olduğunu ve niçin varolan CHP kalıtından bunun çıkamayacağını göstermek için bu konunun üstünde kısaca durmak istiyorum ve 60 Anayasası'nın temel mantığını gözden geçirdiğimde, CHP'nin köylüye karşı yeni bir çıkış yapmasını son derece doğal buluyorum.

60 Anayasası, devletçiliği-seçkinciliği ve merkeziyetçiliğiyle, ayrıca da solidarist-korporatist yaklaşımlarıyla klasik Atatürkçü söylevi geliştirirken, kendisini, farkında olmadan, bu ideolojik çerçeveyi bir paradigma olarak topluma yerleştirmekle yükümlü kılmış olan CHP'yle özdeşleşiyordu.

Bir başka değişle, kimi ayrıntılar bir yana bırakılırsa, 60 Anayasası, CHP paradigmasının bir kez daha topluma yerleştirilmesi anlamına geliyordu.

Anayasa, gerçi solidarist yaklaşımıyla 'halkçılığı' zımni olarak kabul etmiş, fakat, onu net bir biçimde temellendirecek kurumları oluşturmakta ya da 'ihya etmekte' çekingen davranmıştı.

1930-40'larda *Halkevleri* ve *Köy Enstitüleri* olan bu kurumlar, belki yeniden açılamıyorlardı ve CHP de, özellikle Köy Enstitüleri'ni kapatanın bizzat kendisi olması nedeniyle, yeniden açılmalarını savunamıyordu; fakat, bu köylüye yönelik yeni bir modelin geliştirilmesine engel değildi.

İşte, 'toprak reformu' ve gene 65 sonrasında CHP programlarında yer alan köye yönelik çıkışlar bu arayıştan kaynaklanıyordu.

Bütün bu arayışlar ve bir anlamda da 'geriye dönüşler', CHP'nin ve onun yeni açılımının 'sol-sosyalizan' bir içeriğe sahip olmasından değil, aksine böyle bir eğiliminin dahi bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

1960 sonrasına yönelik en temel yanılgı da bu noktada karşımıza gelir: Gerek anayasa ve onun dile getirdiği 'devletçilik' ve 'inkılapçılık', gerekse CHP'nin savunuculuğunu yaptığı köycülük, sosyalizan içerikli kavramlar ve eğilimler olarak değerlendirilmişlerdir.

Oysa ne anayasanın içeriği ve ideolojisi böyle bir anlayışla bağdaşır, ne de CHP'nin köycülüğü, dolayısıyla da o partiyle bütünleşmiş 'solculuk' reel bir irdelemeyi bünyesinde barındırır.

Aksine, CHP'nin köycülüğü ve toprak reformuna sahip çıkmak istemesi, tümüyle, kentsel alanda tükenmesinden sonra yeni bir ittifak arayışı içine girmesindendir.

Gerçekten de, sanayi burjuvazisinin devleti giderek artan bir ağırlık ve etkinlikle belirlemeye başlaması karşısında geleneksel 'blok', fakat daha doğru bir deyişle 'cephe' mantığını savunmaya koyulan CHP, burjuvaziyi tümüyle dışlamayan, fakat, bürokrasiyle, bir kez daha, yakınlaşan ve

bütünleşen bir politikayı temellendirme çabasındadır.

Bürokrasinin tek başına kaldığında sıkıntılarını ve kısıtlamalarını bilen CHP, gene geleneksel 'müttefiki' aydınları da yanına almaktadır. İşte o arada, ticaret ve sanayi burjuvazilerinin karşısında ikinci plana itilmiş köylülüğü de yanına çekerek klasik bünyesini, hiç eksiksiz, güçlendirmeyi istemektedir.

Fakat, bu klasik çerçevenin, her şey bir yana, yalnızca toprak reformunu söz konusu etmesi, onu fetişleştirmesi dahi ana çıkışın kesinlikle toplumsalcı bir içeriğe sahip olmadığını göstermeye yeter.

Çünkü, o reformla, her anlamda ve her boyutta yetersizliği belli olan yoksul köylüye yönelinmiştir. Onun partiye sağlayacağı destekten medet umulmuştur. Bu, CHP'nin yalnız ideolojik yetersizliğini değil, aynı anda taktik çıkmazlarını da kanıtlar. Büyük kent alanları –tıpkı bugün olduğu üzere– bırakılmış, yoksul köylücülükle siyaset üretilmesine çalışılmıştır...

Ne ki, sonuçta, buradan bir şeyin çıkması mümkün olmamış, CHP de asıl dayanakları olan burjuvazi ve bürokrasiyle gizli ya da açık bir etkileşim içine girmiştir.

Tabii, böyle bir gelişmenin sonucunda da ana belirleyici burjuvazi olduğundan o sınıfsal ağırlık CHP'yi de kıpırdayamaz bir hale getirmiştir. Sonunda, partinin yaşadığı iç çelişkileri biraz da bu kararsızlığından kaynaklanmıştır.

Oysa o dönemde, hem de büyük bir kolaylıkla, CHP gerçek bir sola açılma olanağını bulabilirdi. Her şeye karşın bir yığın partisiydi ve yanında güç birliği yapabileceği TİP gibi, tüm yanılgılarına ve yanlışlarına karşın reel bir sosyalizmin savunuculuğunu yapan bir parti vardı. Fakat, bu tümüyle hipotetik bir yaklaşımdır; çünkü, CHP epistemolojik genetiğinin sınırların aşma gücüne sahip olamazdı. O sınırlar da, bu partinin ancak *Hürriyet Partisi* gibi bürokratik, merkeziyetçi, en fazla liberal ve sonuçta DP'den kopmuş kişilerden oluşan bir partiyle bütünleşmesine izin verebilirdi.

Hürriyet Partisi ve CHP-Merkez Sol

Gerçekten de, Türkiye'de *'merkez sol'* olarak tanımlanan görüşün gelişme süreci izlenirken üzerinde durulması gereken göstergelerden birisi *Hürriyet Partisi*'dir.

Tümüyle DP'den kopmuş kişilerin oluşturduğu, klasik liberalizmin temel ilkelerini savunan, merkezdeki liberal aydınlar tarafından desteklenen bu parti, kısa sürede yaşadığı 'kan uyuşumu' nedeniyle CHP'yle bütünleşmiştir.

Fakat, işin ilginç yanı, varolan iddialarıyla girdiği seçimden Hürriyet Partisi'nin ancak % 3.8 oy almasıdır ve gene oraya eklenebilecek bir diğer gösterge, ayın seçimde DP'nin kentlerden çok kırsal alan tarafından desteklenmiş olmasıdır.

Üstelik, Hürriyet Partisi'nin o tarihlerde reel bir sol çıkışa ne kertede yabancı olduğu ve karşı geldiği düşünülmelidir. Bu bağlamda, liberal özgürlükçülüğü bir yana bırakılırsa, daha sonra neredeyse tümü merkez sağda yer alan isimlerin oluşturduğu bu partinin de, tıpkı daha önce *Kadro* dergisinin yapmaya çalıştığı gibi, Atatürkçü'lükle toplumsal siyaseti bütünleştirme çabası içinde bulunan *Yön* ve *Ant* dergilerinin de reel sol arayışlardan uzak kimlikler olduğunu anımsamak gerekir.

Eğer 1960 sonrasında CHP'nin içine sürüklendiği yenilikçi hareket bu dergilerin mantığından türemişse, o muhakemenin, Kadro çıkışından gerçekten de ayrı ele alınamayacağını vurgulamak gerekir.

Nitekim, o kanattan gelen ve Hürriyet Partisi hareketine karışmış olan isimlerin önemli bir bölümü, daha sonra CHP'nin geliştireceği 'orta sol' yaklaşıma; ama en çok ona yönelirken, bir bölümü ondan dahi ürkmüş, partiyi bırakarak daha tutucu bir çizgiye çekilmiştir.

1960'lar Solunun Temel Kısıtlamalarından Bugünkü Merkez Solun Kısıtlamalarına

Dolayısıyla, Türkiye'deki solun tarihini özellikle 1960'-

lardan, 60 Anayasası'ndan ve nihayet o olgularla bütünleşmiş CHP'den başlatmak olanaksızdır.

Böyle bir sıkıntının kaynağında yer alan en önemli neden, CHP'nin tarihi içinde 'sol' bir parti olması bir yana, bu partinin kendisini ideolojik ve toplumbilimsel açıdan yeterince irdeleyebilmiş ve çözümleyebilmiş olmamasıdır. CHP; böyle bir çıkıştan uzak kalarak sorunları yalnızca taktiklerle ve mekanik bir siyaset anlayışının dar sınırları içinde sıkışarak aşmaya çalışmıştır. Giderek, kendi iç çelişkilerinin kısıtlamalarıyla yanılgıdan yanılgıya düşmüş ve yanlışlar yapmıştır. Bir kütle partisi olması nedeniyle ve bir o kadar da Kemalizm'in ana ilkelerinin hiç bir parti ve siyaset tarafından yadsınmamış, dışlanmamış olması nedeniyle, CHP'nin örtülü ya da açık, doğrudan ya da dolaylı, dönüştürülmüş ya da dönüştürülmemiş bir biçimde savunduğu ve onun tarihini de oluşturan temel kavramlar toplumun bilincinde aynen yankı bulmuşlardır. Gerçekçi ve gerçek sol açısından yeterli çözümlemelerin geliştirilmemesi nedeniyle de bu kavramlar sunuldukları biçimlerle kabul edilmişlerdir. Böylece toplumsal bir bilinç bulanıklığı yaşanmıştır.

Bu bulanıklığın aşılma çabaları içinde atılacak bir ilk adım olarak, bugün, 'sol' ya da 'merkez sol' diye tanımlanan alanı doğrudan *"merkez liberal sağ"* diye tanımlamak gerekir.

İkincisi, o kanatta yer alan iki partiyi, yani SHP'yi ve DSP'yi de, merkez sağda olduklarını açıkça söyleyen partilerden epistemolojik açıdan önemli farkları bulunmayan, ancak siyasal liberalizmi sahiplenmekte ve temellendirmekte göreli farklılıklar taşıyan partiler olarak nitelendirmek gerekir.

Hatta bu açıdan bakılınca DSP'nin, hiç bir biçimde ve hiç bir anlamda 'sol'la bir ilgisinin bulunduğu söylenemez.

DSP, 'nevi şahsına münhasır', hala 1920 ve 30'ların temel kavramlarına sahip çıkan, merkeziyetçi, patrimonya modelleri benimsemiş, zaman zaman kendi kendisinin de gerisine

düşen, yalnızca popülizmle belli bir etkinlik gösteren, kısa bir sürede de siyaset pratiğinde aşılacak bir partidir.

SHP ise, hiç kuşkusuz, temel arayışları itibariyle DSP'nin önünde ve ötesindedir. Bu partinin, kısa tarihi içinde ciddi sol arayışlara, hiç değilse kimi kanatları ve kişileri itibariyle girdiği de bir gerçektir. Ne var ki, programını belirleyen ana ilkeleriyle olsun, o ilkeleri belirleyen epistemik yönelimleriyle olsun SHP'nin de merkez solda yer alan reel bir sosyal demokrat parti olduğunu ifade etmek olanaksızdır.

Kaldı ki, SHP henüz reel bir sosyal demokrat parti olmak için nelerin vazgeçilemez önemdeki kavramlar, ilkeler ve koşullar olduğunu yeterince kendi içinde ve bilincinde aydınlığa kavuşturmuş değildir. Bu bulanıklığın zorlamasıyla ve henüz Türkiye toplumunun 80 sonrasında yaşadığı ana yönelimleri yeterince irdelemediğinden, o arada da geçmişiyle bütünleşme çabaları içine girdiğinden SHP de ideolojinin kısıtlamalarını yoğun bir biçimde yaşamaktadır.

Bu nedenle SHP'yle ve kendi anlayışı doğrultusundaki merkez sol yönelimiyle ilgili bir başka modele bakmak gerekir.

Baykal-Cem Modeli, SHP ve Sosyal Demokrasi

Baykal - Cem ikilisinin birlikte yayınladıkları *Yeni Sol* isimli kitabı oluşturan bu savlar dikkatle irdelendiklerinde, çıkışın gerçekten de klasik CHP solculuğunun ötesinde bir yerlerde arandığı görülmektedir.

Bu bağlamda, zaman zaman sosyal demokrasinin evrensel ilkelerine göndermeler yapılmaktadır; fakat, geliştirilen söylevin köktenci bir boyutunun bulunduğu söylenemez. Hatta, arayışın ve o arada geliştirilen görüşlerin belli bir belirsizliği yansıttığı öne sürülebilir.

Gerçekten de, varolan yerel ve evrensel koşulların (konjonktür) gözden kaçırılmak istenmediği bellidir.

Kapitalizmin geliştirip dayattığı modeller ve kuramlar

ihmal edilmeksizin, sosyal devlet ilkelerinin özel bir önem ve ağırlık verilerek temellendirilmesi bu görüşlerin özünü oluşturmuştur. O arada sosyal demokrasinin sınıfsal boyutundan, ya da önerilen siyasetin dayanak noktası olacak biçimde bir sınıfsal yönelimden söz açılmaz. Hatta, epistemolojik yönüyle de modelin Marksizan bir temele dayandığı kesinlikle söylenemez...

Bu nedenlerle *Baykal-Cem* ikilisinin hazırladığı ve sunduğu siyaset, klasik söylevle bir hesaplaşmaya girmezken, toplumun tümünü kucaklamayı öngörmektedir. Hatta, özellikle kimi bölümlerinde siyaseti belli bir *'ahlakçılıkla'* ele almakta, bu noktalarda da öznelleşmektedirler.

"İdeolojik Yenilenmenin Çıkış Noktaları" başlıklı bölümde, altbaşlıklar olarak verilen adımlar ise, *"a) Devlet partisinden toplum partisine geçiş, b) refah toplumunu hedeflemek, c) yaygın ve katılımcı demokrasi, d) bireyi siyasi hayatın özüne yerleştirme hedefi"* olarak sıralanmaktadır.

Bu önerilerin herhangi birisine katılmamak, herhalde hiç bir siyaset için mümkün değildir ve zaten sorun da odur. Genel, liberal sağın da sahip çıkabileceği bir dizi öneri ve ilkeyi öne sürerek hazırlanacak bir programın sosyal demokrasiyle hangi noktalarda ve niçin bütünleşeceği sorulacak ve yanıt beklenecek ilk sorudur.

Nitekim, bu sıkıntının sezilmesiyle ve o arada da, Berlin Duvarı'nın çökmesinden sonra yaşanan süreçte yeni sağın geliştirdiği dinamizmin zihinlere çöreklendirdiği kavram kargaşasının itkisiyle olacak, *Cem* de kitapta yer alan bir yazısında *"sağ mı 'sollaştı', sol mu 'sağlaştı'?"* diye sormaktadır!...

Verdiği yanıt ilginçtir! Cem, sağın sollaştığı, solun da sağlaştığı görüşünde değildir. Kendilerine sağ ve sol diyen iki partinin bir koalisyonda uzlaşmalarının gerekçesi olarak da, sağın demokrasi konusundaki eksiğini gidererek sola yaklaşmasını, solun ise, *"emek konusundaki eksiğini sürdürdüğü için"* bulunduğu yerde kalmasını, doğal ve göreli olarak da sağ

bir partiye yakın durmasını göstermektedir.

Cem, böylece, solun temel kimlik göstergesi olarak 'emek' kavramını öne çıkarmaktadır. Kuşkusuz, yerinde ve doğru bir saptamadır. Ne var ki, emeğe öncelik veren, sosyal demokrat partileri de "emeğin kütle partileri" olarak tanımlatan bu kavramın, siyaset pratiğinde nasıl kullanılacağı, özellikle de, buradan hareketle sınıfsal bir tercihe gidilip gidilmeyeceği henüz belirsizdir.

Gene Cem, aynı kitapta yer alan *"Sosyal Demokrasi'deki Umut"* başlıklı yazısında da, sosyal demokrasiyle ilgili iki ilginç saptamaya yer vermektedir.

İlkin, sosyal demokrasinin Batı'da Marksist partilerin çoğulcu demokrasiyi benimsemeleriyle oluştuğunu, Türkiye'de ise tek parti yönetiminden evrilerek geliştiklerini söyleyerek bu noktada yaşanan derin çelişkinin ve farkın aşılmasındaki güçlüğe değinmektedir. İkincisi, sosyal demokrasinin henüz "geçmişiyle hesaplaşmadığını" vurgulamaktadır.

Cem'in, bu olumsuz koşullara karşın sosyal demokrasinin olabilirliğinden umutla söz etmesini sağlayan yanıtı ise demokrasidir. Sosyal demokrasiyi oluşturan *"sanayileşme, kentleşme, sınıfların olgunluğu, hoşgörü ve çoğulculuk geleneği aynı zamanda demokrasinin ön koşuludur"*... Cem'e göre, eğer bu eksiklerden ötürü Türkiye'de sosyal demokrasi olamayacaksa, demokrasi de olamayacak demektir. Oysa eksiklerine karşın bir demokrasimiz olduğuna göre, sosyal demokrasinin olmaması için de bir neden yoktur...

Bu irdeleme, sosyal demokrasiyi, siyasetten, *gerek* fakat *yeter* olmayan bir koşulla özdeşleştirerek ve öznel bir tabana oturtarak tanımlamaktır ve sosyal demokrasiyle liberal demokrasi arasında bir fark bulunmadığını duyumsatmaktır. Hele, verdiği yanıtın ikinci bölümünde Cem'in, sosyal demokrasiyi *"belli bir iddia ve amaç"* olarak göstermesi ve gene onu *"öz-gürlük ve eşitlik ideallerinin bütünlüğü, demokrasi ile solun birlikteliği"* olarak tanımlayıp, ardından da, *"hem özgürlük olsun, hem eşitliğe yönelelim denmekteyse, hem solcuyuz*

hem de demokratız iddiası benimseniyorsa, o zaman, bunun siyasal sistemi sosyal demokrasidir. Sorunlar, koşullar, gerçekler ne olursa olsun..." şeklindeki sınır koşullarını koyması doğrusu şaşırtıcıdır. Çünkü, gerçekten de sosyal demokrasi böyle tanımlanabilir; fakat, bu tanımlama, tüm doğrularına karşın, radikal olmaktan kaçınan bir yorumu bünyesinde taşır. Bu anlamda, sorunun en can alıcı noktasını da, Cem'in, cümlesinin ardına eklediği biraz da önemsemez göründüğü *"sorunlar, koşullar, gerçekler ne olursa olsun..."* cümlesi oluşturur.

Çünkü, bir sosyal demokrasi, "sorunlar, koşullar ve gerçekler ne olursa olsun" tarif edilemez; tersine, sorunlar, koşullar ve gerçekler sosyal demokrasiyi tarif eder. Bir başka deyişle, sosyal demokrasi bir umut olarak o güçlüğü aşmayı düşünür; fakat, ilk aşamada o güçlük sosyal demokrasinin sınırlarını belirler, onun sakat, sağlıksız ve yetersiz doğmasına yol açar...

Öyleyse ilk adım ve ilk iş, o sorunları, koşulları ve gerçekleri sosyal demokrasiyi oluşturacak biçimde değiştirmek, tanımlamak ve sıralamaktır. Yoksa, *Bernstein*'ın ünlü sosyal demokrasi tanımına ulaşılmış olur: *"Sonuç önemli değildir, önemli olan sürekli hareket etmektir..."*

Bütün bunlara karşın, *Baykal-Cem* ikilisinin hazırladıkları program nüveleriyle, hiç değilse SHP içinde, Marksist olmayan, o geleneği dışlamış göreli 'yeni' bir söylevi geliştirdiklerini vurgulamak gerekir...

Bu ikilinin temel sorunu,

a) sosyal demokrasiyi henüz evrensel kökenleriyle bütünleşecek, Türkiye gerçeğiyle de uyum sağlayacak, bireşim oluşturacak bir programatik içine almamış olmalarıdır;

b) içinde bulunduğumuz dönemde yaşanan sağ-sol tartışmasının gelip dayandığı yeri öteleme çaba ve kaygusunu gütmemeleridir. Aksine, o noktayı aşmama dikkatini sürekli olarak göstermeleridir.

1960'larda yaşanan, 70'lerde de tepkisi alınan "soldan duyulan tedirginlikler"i giderme, yani burjuvaziyi, sermayeyi

ve kurulu düzenin öteki güç odaklarını ürkütüp, tedirgin etmeme çabası, şimdi elde bulunan bu açılımda da kendisini ortaya koymaktadır. Fakat, böyle bir belirsizlikten yararlanacak olanların da gene, o ürkütülmesinden korkulan çevreler olduğu unutulmamalıdır...

Az sonra o koşulları biraz daha ayrıntılı olarak gözden geçirmeye çalışacağım; fakat, bu aşamada, Türkiye'de merkez solda yer alan partileri, hatta bir tek partiyi, SHP'yi ve onun içinden yükselen yeni bir arayışı söz konusu ederek, günümüzde ve bu ülkede hazırlanacak bir sol çıkışın temel dinamiğini, SHP'de yaşanan gerilimi ve sonuçlarını da söz konusu ederek saptamak istiyorum.

Liberalizm Kısıtlaması ve Radikal Kopuş Gereksinimi

Türkiye merkez solunun, hiç bir noktasında ve hiç bir biçimde reel bir merkez sol anlayışla bütünleşememesi gibi bir olumsuz sonucun ortaya çıkmasındaki en önemli öge, hiç kuşkusuz merkez sağın yetersizliği, merkez solun da kendisine o merkez sağı hedef alarak işlevini o yetersizlikleri aşmakla sınırlı tutmasıdır.

Bu gelişme, elbette dönüştürücü (reformist) yönetim anlayışlarıyla, onların merkeziyetçi ve otoriter tutumlarıyla da beslenmiştir. Tek parti yönetimleri, onun dayanışmacı ve mesleki temsil esasına açık, sınıf anlayışını yadsıyan, dışlayan eğilimleri, modernleştirici-plancı yaklaşımları, giderek topyekün kalkınma modeli içinde tanımlanan, sanayileşme görüntüsüne bürünen, pozitivizmle içiçe geçmiş totaliter yapısı, bireyleşmeyi engelleyen geleneksel patrimonyal açılımları bu sonucu ortaya çıkarmıştır.

Özellikle de demokrasi konusunda yaşanan akıl almaz baskılar ve bağnazlıklar, solun, işlevini liberal bir demokrasiyi temellendirmekle sınırlamasını getirmiştir. Batı'da merkez bir sağ patinin gündeminde ve söylevinde dahi yer bulamayacak ilkeler Türkiye'de bir 'merkez sol'un varlığını sü-

rekli kılabilmesi için yeterli olmuştur.

Şimdi sorun, bu noktanın ne ölçüde aşılabileceğidir...

Çünkü, özellikle SHP içinde yaşanan son gelişmelere bakılırsa ve gündemdeki koalisyona verilen destek anımsanırsa, liberal bir söyleve sahip SHP'yle gene liberal bir çizgiyi hiç mi hiç aşmak niyetinde bulunmayan, buna gereksinimi de olmayan DYP toplumun önemli bir bölümünün beklentilerini karşılamaktadırlar denilebilir. O beklenti de, başka hiç bir şey değil, yalnızca demokratikleşmedir...

Demokratikleşmeyi, liberalleşmeyle özdeşleştirmenin (eşitlemenin değil) herhangi bir sakıncası bulunduğunu sanmıyorum. İkisi arasında bir "Çin seddi" olmadığı gibi, bu iki olgu birbirini çoğu yerde ve çoğu zaman bütünlemişlerdir.

Öyleyse, yukarıda andığım geleneğin canlı tutulmasıyla, medyaların bu amaçla kullanılmasıyla ve devlet ideolojisinin ya da devletçi id ' jinin egemen kılınmasıyla Türkiye toplumunun önemli bir bölümü bilincini dönüştürmeyi ve kendisini ötelemeyi düşünmemektedir. İnsan haklarına, bireysel özgürlüklere, temel demokratik kurallara saygı gösterilmesi, anayasanın ve yasaların bu doğrultuda örgütlenmesi ve yeniden yazılması toplumun doyumu için yeterli olmaktadır. Böylece de merkez sol, iki önemli ve birbirine bağlı tehlikeyle yüzyüze gelmektedir.

İlkin, bu söyleve ve bu etkinliklere sahip çıkan sağ, bir süre sonra *"sola ne gerek var?"* sorusunu çok daha yoğun bir biçimde topluma sorduracaktır. İkincisi, bu bağlamda kendisini tanımlayamayan ve kendisini farklı ögeler ve kavramlarla bütünleştiremeyen sol, zaman içinde ancak liberal bir kimliğin sahibi olacak ve fakat 'sol' olarak toplumun gündeminden düşecektir.

1980'lerin başından bu yana hazırlanmış olan model budur: Aralarında keskin görüş ayrılıkları ve önemli kuramsal farklılıklar bulunmayan iki merkez kütle partisinin toplumu yönetmesi... Koalisyon bu yaklaşımın en çok benimsediği modeldir. Gerçekleşmemesi durumunda da, gerekli sayısal çoğun-

luğu sağlayacak bir 'ara' üçüncü parti sorunların çözülmesinde yardımcı olacaktır...

Kuşkusuz bu iki parti ne iktisadi praksiste çatışacaklardır, ne de siyasal praksiste. Çünkü, 'seçeneksiz' bir piyasa ekonomisi iki tarafca da önsel olarak kabul edilecektir. Siyasal model de, tanımı kendi içinde saklı olmak kaydıyla, çoğulcu, parlamenter demokratik sistemdir.

Bu model, Japonya modeli olabilir...

Ayrıca çağdaş teknolojik düzeyin yakalanması, uluslararası ekonomik gelişmelerle bütünleşmek, evrensel kültürel değerleri benimsemek türünden ana ilkelerin tüm partilerce kabul edilmesi toplumun 'topyekun' aynı hedefler çerçevesinde yoğunlaşmasını kolaylaştıracaktır.

Hatta, bu kolaylığın sağlanabilmesi için, belli ki, bu kavramlar dayatılacaktır. Siyaset, ideolojik bir praksis olmaktan çıkarılarak teknolojinin bir uzantısı olacaktır.

Böylelikle de, kimse farkında olmasa da, böyle bir uygulamayla sivil toplum daha kurulmadan boğulacaktır. Onun, yani sivil toplumun, bireysel özgürlüğün ayrılmaz parçası gibi duran özgür girişimciliğin ve özgür pazar ekonomisinin böyle bir 'sekter' yanının olduğunu, o alandan birisi, *Dahrendorf* şöyle dile getiriyor: *"(Sivil topluma)", toplum diye bir şey yoktur, yalnızca bireyler ve hükümet vardır" diyen Bayan Thatcher gibilerinin saldırısı var. Sivil topluma yönelik bu saldırı, **demokrasiyi sırf ekonomik açıdan yorumluyor*** (abç)..."

Daha da genişletilecek bu tanım çerçevesi, aslında, 80 sonrasında Türkiye toplumuna *Habermas*cı bir kavramla söylersek, *"meşruiyet krizleri"* olarak yerleştirilmiştir ve şimdi toplum kimi kesimleriyle onu kırmaya çalışmaktadır. Merkez solun yeterliliği ya da yetersizliği de kendisini burada gösterecektir.

Eğer merkez sol, şimdi olduğu üzere, varolan koşullarla yetinirse, o takdirde siyasal ve ekonomik liberalizm toplumun benimsediği tek model olarak etkinliğini geliştirecektir.

Nitekim, SHP içinde yaşanan tartışmalarda bir kanadın,

tüm zorlamalara karşın aşılamamasının, parti içi dengeler ve öteki pratik nedenler dışında kalan toplumsal gerekçesi budur: Toplum, bugün içinde bulunduğu konumda liberalist eğilimlerin aşılmasını ne beklemektedir, ne de istemektedir. Aksine, o kadarıyla yetinmiş ve onunla bütünleşmiş bir kesim parti içinde de, toplumda da gücünü koruyabilmektedir. Gerek kurultay sonuçları, gerekse hükümet olgusu bunu kanıtlamaktadır.

Eğer böyle sürdürülecekse, bu, hiç kuşkusuz son derece tehlikeli bir yönelim ve gidiştir. Toplumun tekdüzeleşmesi, toplumun monist bir mantık çerçevesinde kutuplaştırılması ancak böyle bir modelin uygulanmasıyla mümkündür. Bu *sol görünümlü* ideolojinin mutlaka aşılması ve daha radikal bir *sol* söylevin ve mantığın toplumun önüne koyulması gerekmektedir.

İşte, bu arayış önemli bir kopuşu, kırılmayı gereksinmektedir. Bu kopuş hem geleneksel merkez sol anlayıştan, hem onun içerdiği liberal görüngüden, hem de onunla bağlantılı toplumsal-siyasal-ideolojik modelden arınmalıdır.

Burada şuna değinmek gerekir: Türkiye toplumunda geliştirilecek bir reel sol söylevin, bugünden sonra, demokratikleşme, çoğulculuk, parlamenter sistem diye bir tasası ve kaygusunun olması söz konusu değildir; çünkü, bunlar, bir reel sol ideolojinin 'olmazsa olmaz' ilkeleridir ve o reel sol ideoloji toplumdan, bu konularda eksik kalmış düzenlemeleri, belki de 'bir gecede' yapmak ve bitirmek için yetki istemelidir. Dolayısıyla, o sol söylevin kendisini liberal ideolojinin kavramlarını telaffuz ederek tıkaması anlamsız , bir o kadar da işlevsiz ve zaman yitiricidir.

Öyleyse, o reel sol yönelimin, her noktada ve her aşamada, liberalizmi aşan, radikal bir düzenlemenin koşullarını temellendiren ideolojik-siyasal-ekonomik bir programatiğinin olması gerekir. Hatta, denebilir ki, bu durumda, liberalizmi öteleyen bir bakış açısı yeterince radikaldir...

Gerçekten de öyle olduğundan ve sol yönelimin temel sorunu liberalizmle tartışmak ve hesaplaşmak olmadığından, yukarıda andığım üç praksise yönelik yeni modellerin geliştiril-

mesinde zorunluluk vardır.

Hatta, bu radikal çıkışta, geçmişle hesaplaşmak türünden, bugüne değin getirilmiş, sözde sol, özde liberal çizginin yanılgılarını, tarihsel eksiklerini göstermek türünden bir gereksinim de söz konusu değildir. "Çağdaş teknolojiyi bilmek, güncel oluşumlara kapalı kalmamak" anlayışı da çoktan aşılmış olmalıdır. Bu yaklaşımın zımni olarak 'mefhumu muhalifiyle' ifade ettiği şey, yani "sol 'onları' bilmez" yaklaşımı da her türlü tartışmanın ötesinde bir aymazlık ve bir saptırma olduğundan değerlendirme dışı bırakılmalıdır.

Dolayısıyla da reel bir sol çıkış, kendi geleneğiyle, yani evrensel oluşumunun kökenleriyle tartışmalıdır; o bağlamda yaşadığı evrensel kısıtlamaları aşmaya çalışmalıdır.

Türkiye toplumunda reel bir sol çıkışın ilk ilkesi bu olmalıdır ve bu nedenle öyle, bir sol yönelime gereksinim vardır.

Fakat, hiç kuşkusuz, yeni bir solu doğuracak yerel ve evrensel koşullar çok daha fazladır. Hele içinde bulunulan dönemde o doğurgan olanaklar belli bir birikim noktasına ulaşmıştır. Eğer böyle bir oluşum yeterince izlenmezse ve onun sonucu olan çıkışlar yapılamazsa tarihsel bir fırsat kaçırılacaktır ve onunla da kalınmayarak, bugün düzenin belirleyicisi olan çevrelere yeni fırsatlar tanınacaktır.

Yeni Koşullar, Kriz ve Sol

Çünkü, o çevreler, özellikle *Berlin Duvarı* olgusuyla ve *'yeni dünya düzeni'* kavramıyla bir kez daha tarihsel bir ivme kazanmışlardır. Bu ivmeyle kendilerini bugüne getiren kapitalist devlet modelini, sosyal devlet modeliyle içiçe geçirmiş görünerek yeni ve göreli radikal bir hareketin çıkış noktasındaki tüm enerjisini boşaltmışlardır. Göreli radikal bir çıkışın kendisine dayanak yapabileceği tüm ögeleri de teker teker eritmişlerdir. Toplumlar, öyle görünüyor ve öyle anlaşılıyor ki, bundan böyle belli bir süre koşulların gelişmesini beklemek zorunda kalacaklardır. Şimdilik yalnızca

belli bir kanada, yani burjuvaziye, o arada da sermaye çevrelerine ve onların gelişmesine yarayan iç dinamikler, diyalektiğin zorlamasıyla kendilerini dönüştürecek, giderek de karşı(t) sınıfların ve kanatların güçlenmelerine yol açacaktır. Bunun için belki yeniden 'kriz kuramları'na girmeye gerekyoktur. Fakat doğacak yeni koşulların neler olacağını şimdiden kestirmek olanaklıdır...

O koşulların başında zorlu bir sorunun yanıtı gelecektir!

Etkinlik kazanması için çalışılacak bir reel sol açılımın başlangıç ilkelerini belki kağıt üstünde ve bir kuramsal çerçevenin sınırları içinde tanımlamak kolaydır. Nitekim herkes onu bir ölçüde gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Fakat, bundan daha önemli bir şey, Marksizmle yoğun bir kan bağı bulunması öngörülen, sınıf gerçeğini yadsıması kabul edilmeyecek bu solun, devlet sorununu nasıl çözeceğidir.

Türkiye'nin gelenekselleşmiş merkeziyetçiliğinin uzantısı olan ağır ve hantal bürokrasiyle özdeşleşmiş bir devleti ve merkezi yetkeyi, bu sol acaba hangi koşullar altında eritecek, dağıtacak ve yeniden düzenleyecektir sorusu bu anlamda yaşamsaldır.

Bu sorunun yaşamsal önemi yalnızca yeni bir yapılanmanın zorlayıcı etkilerinden kaynaklanmıyor. Aynı zamanda, geleneksel reel solun gelip dayandığı noktada yaşadığı ve çözüm aradığı temel bir çelişkiden türüyor. O da şudur...

Evrensel Reel Sosyalizmin Çelişkisi

Türkiye'de, merkezi solun yalnızca bürokratik eğilimler taşıyan ve ancak liberal denebilecek kavramlara sahip olduğunu söyledim ve bunu o siyasetin önemli bir çıkmazı olarak nitelendirdim. Fakat, benzeri bir sorunu evrensel reel solun yaşadığına da bu aşamada değinmek zorundayım.

Reel sosyalizmin iflas etmesiyle birlikte Batı'da ortaya çıkan durum da, solun sorgulanmasını ve irdelenmesini getirmiştir. O değerlendirmelerin sonucunda, bir kez daha anla-

şılan gerçek, yaşanmış olan deneyimin, Türkiye'deki tek parti yönetiminin yaşadığı bir dizi çıkmazla aynı olduğudur. Özellikle Sovyetik model düşünülürse, bu merkeziyetçi, bürokratik, Bonapartist, hiyerarşik, patrimonyal yapının bilinen ve bir epistemoloji olarak gayet iyi tanımlanmış sosyalist modelle hiç bir ilgisinin olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Kimi çevrelerin söylediği üzere, *"solun tarihöncesi"* diye nitelendirilebilecek bu oluşumun kimi özgül koşulları ve gerekçeleri vardır.

Klasik kurama ve şemaya göre yoğun bir sanayileşme evresi soncunda işçi sınıfı, bir anlamda güçlenmesinden, bir anlamda da *"ayaklarında zincirlerinden başka yitirecek bir şeyi kalmayacak"* kertede zayıflamasından sonra yapacağı 'ontolojik' (varlıkbilimsel) atılımla devrimi gerçekleştirecek, ikinci aşamada üretim araçlarını iyelikten (mülkiyetten) kurtararak kamulaştıracak, nihayet merkezi yetkeyi, yani devleti eritecek, böylelikle sınıfsız toplum gerçekleşecektir.

Oldukça iyi bilinen bu mekanizmanın, reel sosyalizmi yaşayan ülkelerde gerçekleşmemiş olmasının en temel nedeni, daha başlangıçta işçi sınıfının devrimi gerçekleştirecek ölçüde güçlü olmamasıdır. Leninist mantık bunu gördüğü için, partiyi ve onun güdeceği siyaseti işçi sınıfının yerine ikame etmiş, onun öncülüğünü devrimin bir ön koşulu saymıştır. Bunu da gerçekleştirmiştir.

Hesapta, parti, uygulayacağı merkeziyetçi kalkınma ve sanayileme politikalarıyla, bu geçiş döneminden sonra işçi sınıfını yaratmış olacaktır, o sınıf da toplumsal gelişme sürecinin dizginlerini ele geçirecektir.

Aslına bakılırsa, böyle bir çözümlemede işçi sınıfının partiye karşı bir 'devrim' yapacağı düşüncesi akıllara gelmiyor değildir; fakat, parti-devlet-sınıf *'teslisi'* (üçlemesi) ile bu sorun, aşılmıştır; ama, sorun da o noktada doğmuştur, çünkü, 'aşıldığı' söylenilen olgu aslında bir yanılsamadır.

Devletle bütünleşen partinin toplumu dönüştürecek olanakları işçilere vermesi bir yana, aksine, işçilerle yönetim ara-

sındaki bağı gerek üretim aşamasında, gerekse yönetsel aşamada kesmesi, sivil, katılımcı ve demokratik bir toplumun oluşmasını olanaksızlaştırmıştır.

Böylece, giderek merkezileşen, giderek bürokrasiye tutsak olan, giderek hiyerarşik ve katılımcılıktan uzak bir anlayışla yönetilen totaliter devlet ortaya çıkmıştır.

Devletin bu modeli geliştirebilmesinin en önemli gerekçesi yukarıda değindiğim önerimdir: Sanayileşmeyi sağlamak...

Böyle bir gerekçeyle ortaya çıkan devlet, hemen arkasından topyekun kalkınma arayışlarıyla önce bilginin merkezi kullanımını gereksinmiş, ardından da gene merkezi kalkınma planlarıyla toplumsal çok odaklılığı ortadan kaldırmaya başlamıştır. Otoriter bir devletçi mantığın egemeniyle ve dışa kapalı bir sanayileşme modelinin temellendirilmesiyle *modernleştirici zihniyet* topluma her noktada damgasını vurmuştur. Kitle iletişim araçlarının, sansürün olanakları sonuna kadar kullanılmış, eğitimden boş zaman ideolojisine ve kullanımına kadar her şey, tekcil (monist) bir mutlakiyetçiliğin tutsağı olmuştur.

Bu gelişmeleri yukarda da geçirdiğim bir tek kavramla, modernleştirici yaklaşım kavramıyla açıklamak gerekir[1].

Gelecekcilik (futurism) gibi, *inşacılık* (constructivism) gibi alt modellerle bütünleşen bu eğilim toplumsal yaşamın örgütlenmesinden bilincin kısıtlanmasına kadar her noktada dar ve katı bir tutuculuğu üretmiştir.

Aydın-bürokrat seçkinciliği Sovyetik modelde de yaptırımcı etkisini sonuna kadar göstermiştir.

Böylelikle de bir tür ayna görüntüsünün mekaniği içinde klasik epistemik kuramdan geriye doğru atılan her adımda aradaki mesafe iki katına çıkmış, sonuçta kendi kendisini üretemeyen ve dönüştüremeyen hantal bir sistem iç çelişkilerine dayanamayarak çökmüştür.

Post-Modernist Açılımlar ve Reel Sosyalizm

a) Sivil Toplum Açısından

Batı, bu çöküşü çok daha erken bir tarihte saptamıştır. Özellikle işçi sınıfı kavramının, Batı'lı modeller bir yana, *'yerinde yönetim'* gibi, sosyalist bloktan gelen katılımcı modellerin de zorlamasıyla yeniden değerlendirilmesi, bu olgunun gerek kapitalist blokta, gerekse sosyalist blokta önemli bir değişim gösterdiğini vurgulamıştır.

Böylelikle de devrimin itici gücü olarak, odak noktası olarak belli bir erimeye (diffüzyona) maruz kalan işçi sınfının yerine koyulacak yeni bir itici gücün aranmasına başlanmıştır.

Bu konudaki yorumlar, öneriler ve geliştirilen çözümlemeler elbette yapılacak başka çalışmaların konusudur; fakat, çok genel bir noktanın vurgulanması gerekir.

Gerek Batı'nın kapitalist devlet modelinde ve temsili demokrasi sisteminde yaşanan tıkanıklıklar, gerekse reel sosyalizmin çıkmazları sonunda sorgulanan şey, sistemin içine yerleştiği epistemolòji, yani kavramsal çerçeve olmuştur. O da modernleştirici yaklaşımlardır.

Modernleştirmeci yaklaşımlar, modernizmi aşan, onun paradigması olan eğilimlerdir. Modernizmin Aydınlanma felsefesiyle bütünleşen, bireyi özne alan tercihlerine karşın modernleştirici anlayış, sistemi ve merkezi yetkeyi özne almış, bir amaç, modernleşme, uğruna totaliter tavırlar önermeye başlamıştır.

Kütleselliği ve dolayısıyla da devletçi bir yönetimi öne çıkaran bu arayışlar sonunda, gerek Batı gerekse Doğu toplumları giderek sivil toplum olma özelliklerini yitirmişlerdir.

Bu olumsuz durumu irdelemek ve çözmek amacıyla bir yandan, Marks, örneğin Rousseau gibi düşünür-lerle birlikte okunmaya ve değerlendirilmeye başlanmış, bir yandan da modernizm sonrası (postmodernist) toplum ve siyaset anlayışı geliştirilmiştir.

Henüz eleştirel bir yorum olmaktan çok ileri gitmeyen ve

sistemleşmemiş bulunan postmodernist siyaset, gene de, bir noktanın altını artan bir şiddetle çizmektedir: Merkezi yetkenin gerilemesi ve bireyin özne olarak öne çıkarılması...

Bu doğrultuda görüş geliştiren bir dizi yazar ve düşünür, bağlı olarak, üretim kökenli kalkınma modellerinden ve toplumsal siyaset anlayışlarından tüketim kökenli sistemlere geçilmesini, devrim türünden önemli kopmaların işçi sınıfının ideolojisinden değil, boş zamanın ideolojisinden beklenmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Kadın hareketi, çocuk haraketi, eşcinsellerin bireylik haklarının aranması gibi marjinal hakların ve o amaçlarla geliştirilmiş eylemlerin sivil toplumun oluşmasında da, pekişmesinde de birinci derecede önem taşıdığını söylemektedirler.

Toplum, tıpkı *Althusser*'in tanımladığı üzere, *"öznesiz bir bütün"* olmalıdır. Bu bütün, katılımcılık yoluyla temsili demokrasinin yerine ikame edilecektir. Bu nedenle, öncelikle kitle iletişim araçlarının daha demokratik kullanımı, *doğrudan demokrasi*nin en önemli organları oldukları için, önceden yapılacak düzenlemelerle güvence altına alınmalıdır.

Yerel yönetimlerin önemi merkezi yetkenin üstünde ve ötesinde olmalıdır. Eğitim sistemi bölgesel gereksinimlere göre düzenlenmelidir. Yurttaş, soyut bir kavram olmaktan çıkarılmalı, refah toplumunun yaratıcısı değil kullanıcısı konumuna yerleştirilmelidir. Sanayileşme, özellikle doğayı tahrip ettiği ölçüde denetlenmeli, gerekirse durdurulmalıdır.

Kuşkusuz bu çıkışı örneğin faşizm, komünizm, sosyalizm gibi büyük kuralarla bir tutmak kolay değil. Hatta, bu tercihin bir sistem değil, varolan sisteme yönelik bir eleştiri olarak alınması gerektiğini de söylemiştim. Ne var ki, Doğu blokunun çökmesinden çok daha önce, o bloktan çıkmış *Bahro* gibi düşünürlerin bu 'yeni ütopyaları' geliştirmiş olması anlamlıdır; çünkü, böyle bir uslamlama bir sistemin tıkandığını ve dönüşümsüz bir çizgisellik kazandığını önsel olarak göstermiştir.

b) **Dinsel Kökenli Eğilimler, Cemaat Ruhu ve Sosyal Devlet Kavramı Açısından**

Yeni bir sosyalizm oluşturulurken belirleyici olan koşulların ilk öbeğini bu postmodernist çıkışlar hazırlarken, bir başka öbeğini de 'cemaat ruhunu' güçlendiren koşullar hazırlamaktadır.

1970'lerin sonunda yaşanmaya başlanan kriz, belki kapitalizmin varoluş nedeni olan 'yıkıcı yaratıcılıkla' kendisini bir kez daha üretmesini sağlamıştır ama, aynı zamanda da, sistemin önemli kopmalar yaşamasını getirmiştir.

Çok uluslu şirketlerin düşen kârlarına bakarak saptadıkları krizden çıkış da, aynı kuruluşların ulusal devletlere 'dikte' ettikleri bir dizi kuralın yerin getirilmesiyle mümkün olmuştur.

Devletin yatırımcı gücünü azaltması, devletin harcamalarını kısması ve hepsinden önemlisi, devletin sosyal devlet olmaktan kaynaklanan yükümlülüklerini terk etmesi türünden adımlar atmasıyla ortaya çıkan tablo sonunda, merkezi yetke kendi kendisini, farkında olmadan, tartışmaya açmıştır.

Sosyal devlet olma özelliğini yitirdikten sonra, devlet, anlamını ve varlık nedenini de geniş kitleler gözünde yitirmiştir. Batı'da devlete yönelik yeni yorumların geliştirilmesinin ilk adımını doğuran olgu budur.

Yanısıra, devletin toplumsal desteğini yitiren aynı kitleler, bu kez, kendi aralarında dayanışmaya, sorunlarını kurdukları 'hücreler' içinde çözmeye koyulmuşlardır. Böylelikle de baştan beri modernist devletin savlarını gereksiz gören, daha önceki cemaat esaslı sistemlerin geçerliliğini savunan kesimlerin görüşleri bir ölçüde doğrulanmıştır.

Sonuça, özellikle de dinsel kökenli yaklaşımlarla bütünleşmiş yeni bir anlayış, büyük kent varoşlarında yaşayan kesimleri, kütleleri etkilediği kadar, modernleştirici devletin baskıcı ve bireyi özne olmaktan çıkaran tercihleriyle bunalmış kısıtlı bir aydın kesimini de etkilemiştir. Giderek, gerek Batı'da, gerekse Doğu'da fundementalist hareket güç ve alan kazanmıştır[2].

Burada önemli olan, bu yeni arayışın sosyal devlet kavramını reddetmesi, ya da sosyal devlet kavramının gene 1980'lerde ortadan kalkmış olmasıdır.

Öyleyse, bu yeni ve reel solun ikinci olarak üzerinde önemle durması gereken nokta, devleti totaliter yapısından uzaklaştırırken, sosyal devlet kavramına ne ölçüde ve hangi koşullar içinde yapılandıracağıdır.

Böyle bir arayışla birlikte, yeni bir reel solun çıkış noktalarını özetlemek artık mümkündür:

a) Sınıfsal olarak geliştirilecek tercihler;
b) İdeoloji açısından, yapılacak düzenlemeler;
c) Özellikle (sosyal) devlet sistemine yönelik yeni yapılandırmalar...

Yeni Bir Reel Sol ve Soldaki Konumu

Bu kavramları ve ilkeleri kendisine çıkış noktası olarak almış, geçmiş hesaplaşmalarıyla ilgisi bulunmayan bir sol eğilim ve oradan başlayan bir sol parti anlayışı bugün Türkiye'de varolan merkez solla ilgisi bulunmayan, dolayısıyla da merkez solda yer aldığı söylenen 'üç', fakat aslında 'iki' partinin ötesine düşecektir.

Bu anlayışla ve onun belirlediği ilkelerle hazırlanmış bir program gene merkez solda bulunan partinin programıyla da çakışmayacaktır.

Öyleyse bu partiyi soldaki 'bir yeni parti' olarak değil, reel merkez soldaki 'yeni' parti, ya da 'tek' parti olarak tanımlamak gerekecektir.

Neresinden bakılırsa bakılsın epistemolojik genetiğinin ötesine geçme olanağı bulunmayan günümüzdeki merkez sol yapıyı aşmanın tek yolu böyle bir anlayıştan geçmektedir.

Bu anlayışın, daha önce değinmiştim, liberal kısıtlamalarla ve onlardan kaynaklanan tasalarla ilgisi olmadığı gibi, temel kavramlarında herhangi bir kaynağa karşı 'borçluluk' duygusu taşıması da anlamsızdır.

Bu yaklaşım, kendi koşullarını kendisi üretir; hatta, liberal burjuva görüşlerden türemiş bir sözde sol anlayışın ötesinde yer aldığı için, bu kadarıyla dahi 'devrimci ontolojisinin önemli bir gereğini yerine getirir. Fakat, ilk elde yapması gereken şey, geniş bir paydada kabul ettiği kütlelere bugüne kadar geliştirilmiş modelin reel bir solla, ya da sosyal demokrasiyle ilgisinin olmadığını anlatmaktır.

Böyle bir yaklaşım, şimdi solda olduğunu söyleyen, fakat sosyal demokrasi kavramını dahi kabul etmeyen DSP gibi, sağın tabanından oy almaya elbette çalışmaz.

Reel sol bir söylevle ve onu belirleyen kavram ve ilkelerle ortaya çıkmış, statükoculuktan kaçınan, evrensel değerlerle özdeşleştiği kadar yeni açılımlarla da bütünleşen bir siyasetin ağırlığını ortaya koymasıyla güçler dengesi yeniden oluşur. Elbette o sırada, bugün merkez solda bulunan kütlelerin bir bölümü de, belki, gerçek konumlarını saptama olanağını bularak, böyle bir eğilime yönelmeyecek, doğrudan merkez sağ partilerin tabanına kayabilecektir.

Sonuçta, gene iki anlayışın güdümlediği bir siyaset ortamının doğabileceğinden söz açılabilir. Gerçek bir sağla, gerçek bir sol bu iki eğilim olacaklardır.

Kuşkusuz, bu anlamda bir çıkışın, varolan sola yerleşmiş 'bir yeni parti' ve siyaset olması bir yana, bu adımın atılmasıyla şimdi merkez solda bulunan partiler ciddi sarsıntı geçirebilirler.

Bir başka değişle, bugüne değin her göreli olarak sola açılışta kendilerine daha gerçekçi bir yer tayin eden liberal kanatlar aynı sonucu bir kez daha yaşayacaklardır.

Bütün bu söylenenlerin özellikle CHP'nin yeniden kurulmasının gündeme geldiği bir sırada elbette çok daha farklı bir anlamı ve önemi vardır.

CHP, öyle görünüyor ki, merkez tutucu solla, ona yeni bir aşı yapmak isteyen, fakat o arada da, onun epistemolojik genetiğini aşma olanağını bulamayan iki kanat arasında çekiştirilecektir. Neresinden bakılırsa bakılsın, bu eğilimlerin her-

hangi birisinin, CHP'ye, o arada da, merkez reel sola yönelik kalıcı ve güçlü bir açılım getirmesi olanaksızdır. Bu olanaksızlık bilgibilimsel bir gerçekliktir. Çünkü, hiç bir aşının varolan genetik yapıyı yok ettiği ve yeniden biçimlendirdiği görülmemiştir. Bu, diyalektiğin özüne de aykırı düşer.

Kaldı ki, Türkiye'de varolan sol siyaset mantığı, burada zikredilen kavramların neredeyse tümüne yabancıdır. Hiç değilse bu kavramlar bir bütün içinde toparlanacak gibi değildirler; dağınıktırlar. Şimdi, günlük siyasetin mekanik yapısı içinde bu işe girişmek inandırıcı olmamaktadır; dolayısıyla kalıcı da olmayacaktır. O zaman da, taktik ustalık gösteren kişi ya da kanat yeni siyasal oluşumun başına geçecek ve tek işlevi onu varolan yapıyla bütünleştirmekle sınırlı kalacaktır.

Öyle bir gelişme sonucunda da, toplum giderek artan sorunlarının çözümünü, haklı olarak ve başka bir olanak bulamadığından, merkez sağ parti ve siyasetlerden bekleyecektir.

Sağın Taktiği ve Tehlikesi

Tarihsel olarak yükselen dönemini yaşayan merkez sağ da, bugün sorunları kendi çıkarları doğrultusunda belki çözmeyecek, fakat başkalaştıracaktır.

Ekonomik dengelerin daha da bozulmasından, toplumsal kavramların alt-üst edilmesine kadar bir dizi alanda bu gerçek yaşanacaktır. Çünkü, siyasetin, özellikle de sağ siyasetin, temel yöntemi, kapitalizmin mantığına da uygun olarak, kriz ve gerilim yaratmayacaktır.

Bu gerçek, Türkiye gibi toplumlarda daha da geçerlidir. Yaklaşık bir kırk yıllık süreçte iki kez başarısızlığıyla 'tescil' edilmiş ve merkez sol olduğu söylenen siyasetin bunalımları da dahil, bir dizi sorunun çözümü, hep merkez sağburjuva partilerden gelmiştir. Toplumsal bilinç, onları bir kurtarıcı olarak görmeye başlamıştır. Nitekim, 'baba' mitosunun kendiliğinden gelişmesi boşuna değildir. Böylelikle sağ, ade-

ta kendi sürekliliğini sağlamak için bunalım stratejileri geliştirmektedir ve o arada da, sağın seçeneğinin bir başka sağ siyaset olduğu unutulmamalıdır.

Ayrıca da, geçen kırk yıllık süre içinde toplum, tümüyle sağ iktidarlar tarafından yapılandırılmıştır. Diyalektiğin yasası, bir sonucun o sonucu doğuran olguları aşacağını söyler. Bu mantık sağın da kendi yarattığı sınıfsal yapı tarafından aşılacağını kabul eder. Bununla birlikte, kapitalizmin krizlerden güçlenerek çıkan yapısı bu gerçeğin sınırlarını zorlamaktadır. Çok daha devingen ve üretken sağ, sorunları yeni modeller içinde aşmayı bilmektedir.

Bu durumda, sol, eğer varolan koşulları kabul ederse ve o sınırlar içinde kalırsa kendisi için belirlenmiş bir alanda oynayacak ve yitirmeye tutsak olacaktır. Sol, kendi gerçekliğiyle ters düşen bir mekanizmayı, onun asli sahipleri kadar kullanamaz ve çözülür. Bu, Batı'da da yüzelli yıllık bir süreçte de geçerli olan bir sonuçtur.

Öyleyse, artık sınırları ve olanakları belli merkez sağın hiyerarşisini kabul etmek değil, onunla taban tabana zıt yeni ve reel bir solun gelişmesini sağlamak gerekmektedir. Bu sol, kimsenin kuşkusu olmasın, çağdaş teknolojiyi de kavrar ve kullanır, çağdaş bilinci de yaratır ve dönüştürür. Tarihin üretken ve gelişmeci güçleriyle işbirliği yapmasıyla somut bir gücün sahibi de olur.

Emperyalizm, Kapitalizm ve Merkez Sağ-Merkez Sol

Bu solun önündeki en önemli görev ve sorumluluklardan birisi, gündelik yaşamdan ve onu belirleyen bilinçten hızla düşürülen iki kavrama, *kapitalizm* ve *emperyalizm* kavramlarına, toplumda ve reel pratikte, sahip oldukları doğal 'önemle' koşut bir yer kazandırmasıdır.

Gerçekten de, özellike 80 sonrasında sermayenin uluslararasılaşması süreci içinde ve burjuvazinin her darbeden sonra olduğu üzere kendisini bir kez daha güçlendirmesinden, ama,

bu kez devlete bağımlılığını da bir o kadar azaltıp görece özerkleşmesinden sonra bu iki kavram tartışılmaz ve değerlendirilmez olmuştur.

Oysa, Türkiye gibi bir dönemde daha yoğun ilişkilerle *'çevre'*ye bağlı olan bir toplum, değişen koşulların zorlamasıyla *'merkez'* ülkesi olma konumuna doğru ilerlerken, her iki kavram da anlam ve önem değiştirmiştir. Türkiye, şimdi, bir yandan emperyalizme olan bağımlılığını artırırken bir yandan da, zaman zaman, emperyalistik eğilimler kazanan ve o anlama gelecek tepkiler gösteren bir ülke olmaktadır.

Burada ilginç olan nokta, gene özellikle 80 sonrasında iş başına gelen yönetimlerin bir yandan evrensel sermaye hareketleriyle bütünleşir ve uluslararasılaşma sürecini hızlandırırken, bir yandan da emperyalistik eğilimler taşıyan bir politika anlayışını temellendirmeye çalışmalarıdır. Bu durumda, sahip olunan yeni görüntünün zorunlu bir 'sonuç' mu olduğu, yoksa, uluslararası tekelci sermayenin Türkiye'ye yönelik yeni bir politikası mı olduğu üstünde dikkatle ve özenle durulmalıdır. Bir başka deyişle, acaba Türkiye, geçen on yılda sermaye birikimi açısından ve sahip olduğu tekelci burjuvazinin hareket olanakları açısından emperyalistik denebilecek bir gücü kazanabilmiş midir? sorusu, Türkiye'nin merkez sağını da, merkez solunu da, tayin edecekleri strateji yönünden birinci derecede ilgilendiren yaşamsal bir noktadır...

Bu yanıyla bakılırsa, merkez sağın da emperyalizm ve kapitalizm kavramlarını bir kez daha gözden geçirmesinde kendi koşulları yönüden bir zorunluluk görülüyor. Gerçekten de, 80 sonrasının ekonomi politikaları ve devletin ekonomide giderek küçülen payı başka bir açılımı, devleti denetim altına almaya çalışan burjuvazinin ana politikalardaki belirleyici etkisini, doğurmuştur.

Türkiye'nin geleneksel devlet yapısında, burjuvazinin mekanizmaya hakimiyeti, göstermeye de çalıştığım üzere, 60 sonrasında belli ve artan bir yoğunluk kazanmamış değildir;

fakat, bu güç, hiç bir zaman 80 sonrasında olduğunca özerkleşmemişti. Şimdi, Türkiye, özellikle ekonomik kararlarında bu gerçeği sonuna kadar yaşarken, belli çevrelerin bir yandan da "ülkenin var olan sorunlarını çözecek tek ideoloji sağ yönelimlerdir" mantığını toplumda egemen ve yetkin kılmasının altında yatan gerçek budur.

Özellikle kitle iletişim araçları üstünde sağlanan hakimiyetten sonra onu kullanmanın doğurduğu olanaklarla ve o arada da toplumun depolitizasyonu sürecinden elde ettiği kazanımlarla, burjuvazi, gücünü egemen ideoloji olarak sürdürmekle kalmamıştır; onun da ötesine geçmiştir. Çünkü, egemen ideoloji, terminoloji olarak bakılırsa, yalnızca devletin üzerindeki etkinlik şeklinde değerlendirilebilir. Böyle bir modelin sonucu, hiç kuşkusuz, faşizmdir. Ne var ki, şimdi, göreli olarak demokratikleşen bir ortamda böyle bir modelin geçersizliği ortada olduğuna göre, sorun, burjuvazinin kendisini toplumsal bilinçle özdeşleştirerek güçlenmesidir[3]. Kapitalist devlet kavramı ve onun emperyalizm kavramıyla içiçe geçtiği noktada bu yeni gelişmeler solun birinci derecede önem vererek irdelemesi gereken ögelerdir.

Oysa derin bir kimlik bunalımı yaşayan sol, bu konuları da kendisi için bir 'tabu' olarak tanımlamaktadır. Bunun en önemli nedeni, hiç kuşkusuz reel kapitalizmin evrensel olarak kazandığı utkudur. Fakat unutulmaması gereken şey, bu utkunun bir seçeneksizlik savıyla, bir de çevre konusunda yarattığı tıkanmalarla yara almış bulunmasıdır. Bir sonraki bölümde irdeleyeceğim için burada ayrıntılarına girmediğim bu durum sosyal demokrasinin geliştireceği *ekonomik-ideolojik*, *siyasal-ideolojik* ve nihayet *ideolojik* çerçeveyle aşılabilir. Bu aşamada önemli olan, merkez soldaki bir reel açılımın her iki kavramı da gereken önemi vererek saptamasıdır.

Bu saptama yalnızca bir yasak savma anlamı da taşımamalıdır; çünkü sol, içinde bulunduğu dönemde ve koşullarda, özellikle bir yorumdan kaynaklanan ağır bir durağanlığa sürüklenmiştir. Önümüzdeki kısa erimli zaman parçasında da-

ha da önemli bir iniş göstererek en düşük noktasına gelecek olan Marks ve ona bağlı olan söylev, çok yanlış bir değerlendirmeyle *'ideolojilerin bittiği'* yolundaki bir görüşü zihinlere yerleştirmiştir.

İdeoloji kavramının anlamı dolayısıyla da, böyle bir gelişmenin varlıkbilimsel açıdan olanaksızlığı da ortadayken, neden yaygın kanı olarak yerleştiği sorusu ancak kapitalizmin ve liberalizmin mantığı çözülerek yanıtlanabilir.

Bu yanlış bilinç ki, aslında bu tanımın kendisi dahi bir ideolojik nitelik taşımaktadır, tümüyle günümüz kapitalizminin ve onun ideolojik boyutu olan neo-liberalizmin kendilerine bir alan açmak için, böylelikle de sosyal demokratik bir yaklaşımı geriletmek için geliştirdikleri bir 'retorik'tir. Ayrıca da, öne sürüldüğü andan başlayarak kendi kendisini 'tenkis' eden bir içeriğe sahiptir; çünkü, eğer ideolojilerin artık 'öldüğünden' ve bundan böyle de 'olmayacaklarından' söz açılıyorsa ve eğer bu bir 'gerçeklik'se, o takdirde, neo-liberalizm diye bir olgunun varlığını sürdürmesi, daha doğrusu var olması da söz konusu edilemez.

Çünkü, neo-liberalizm de bir ideolojidir. Öyleyse, sorunun düğüm noktası bir başka yerdedir: Neo-liberalizm, çöken reel sosyalizmi ve onun diktacı tutumunu örnek göstererek "ideolojiler öldü" söyleviyle merkez sol arayışları ve açılımları daha başlangıçta geriletmek, henüz doğmadan öldürmek istemektedir. Kuşkusuz, sonrasında da, açılan alanda da, yeni emperyalistik modelini, herhangi bir eleştirel yaklaşım olmaksızın uygulayacaktır.

Günümüzde giderek güçlenen ulusçuluk hareketleri, hatta onun doğal sonucu olan savaşlar ve akıtılan kanlar da, daha sonraki bölümde bir kez daha değineceğim üzere birbiriyle örtüşen bu iki kavramın, kapitalizmin ve neo-liberalizmin, emperyalistik boyutunun bir sonucudur.

Bu durumda, yeni reel sol hareket, tam tersini yüksek sesle ifade ederek, yani ideolojilerin kavramsal olarak ölemeyeceğini dile getirerek tartışmaya başlamalıdır. Ardından da

varolan reel kapitalizmin, neo-liberal yaklaşımlarla ideolojisine hegemonik nitelik kazandırırken ulusçuluk hareketleriyle de emperyalistik gücünü çoğalttığını hiçbir şeyden çekinmeksizin ifade etmelidir.

Eğer bir reel sol hareket, özellikle Türkiye'de salt reel sol olmasından kaynaklanan devrimci bir nitelik taşıyacaksa, bu durumda devrimciliğin anti emperyalist ve anti kapitalist olmadan gerçekleşeceğini söylemek anlamsızdır.

Aksini yapmak, reel solun da kapitalizmin çukuruna düşmesi anlamına gelecektir.

Kuşkusuz bu solun kapitalizmle yaşayacağı ilişkinin netleştirilmesi istenecektir. Bunda da herhangi bir kayguya kapılmaya gerek yoktur. Reel sol, bir sonuç-veri olarak elbette kapitalizmin geliştirdiği teknolojik olanakları da, onun yarattığı potansiyeli de kullanma hakkını kendisinde görür. Hatta, bu anlamda, kapitalizmin pazar boyutunu da benimseyebilir. Önemli olan, bunların hangi bağlamlarda ve hangi sınıfsal tercihler içinde kullanılacağıdır. Bu anlamda, Kuzey Avrupa ülkelerinin yaşadığı *'fonksiyonel sosyalizm'*, büyük bir olasılıkla bir kez daha gündeme gelecektir. Kaldı ki, çok kutuplu dünya gerçeği içinde kapalı, bu yüzden de gitgide otoriterleşen bir ekonomi anlamsızdır. Hatta, eğer 'devrimci' bir bilinçten ve mantıktan söz edilecekse, bu kavramın bünyesinde taşıdığı devingenliğin uluslararası ilişkilerde hareketliliği kendisine yabancı görmeyeceğini vurgulamak gerekir. Bu durumda da, devrimcilik, kullanılan mekanizmanın yöneldiği amaçla sınırlı olacaktır.

Bu amaç uluslararası sömürüden kaçınmak fakat, bir o kadar da, iç sömürüden kaçınmaktır. Böyle bir niyet 'artık değerin', o arada da ulusal rantın kullandırıldığı sınıflarla kısıtlıdır. Nitekim yeni ve reel bir solun devrimciliğini somutlaştıracağı ana nokta da budur: *Rant ekonomisinden bölüşüm ekonomisine geçiş!...*

Gelecek bölümlerde daha da açacağım bu kavramların ekseninde gelişen bir sol, bugüne değin Türkiye toplumunun önüne

koyulmuş solla uzaktan yakından ilgili değildir. Öyleyse, yeni bir sol parti ya da program, solda yer alan ikinci veya üçüncü parti-program olmayacaktır.

Onu, reel soldaki ilk parti ya da program diye nitelendirmek gerekir!

Üçüncü Kesimin Notları:

1 Bu modelle CHP paradigmasının geliştirdiği yapı arasında en küçük bir fark olduğu kanısında değilim. Her ikisinde de ilk aşamada parti-devlet, ikinci aşamada da parti-devlet-önder özdeşliği sağlanmıştır. Her ikisinde de parti ve devlet toplum adına, toplum için kararlar almıştır. Her ikisinde de modernleştirici bir eğilim sonuna kadar geçerli olmuştur. Böylece Kemalizm'i ve Leninizm'i modernist birer epistemoloji, CHP'yi ve Komünist Parti'yi de modernleştirici birer paradigma olarak görmek ve tanımlamak mümkündür.

2 Ne var ki, modernist devletin öz-özneli sistemiyle ikame edilmek istenen bu sistem de, bir başka toptancılık anlayışı taşıdığı için, özne kavramını aşkın bir gerçeklikle değiştirdiği için çözüm olmaktan kesinlikle uzaktır.

3 Bu konu *'hegemonik devlet'* kavramını tartışmayı gerektiriyor. Hegemonik devlet kavramı ise, aldığı bu yeni biçimle, modernizmin *'toplum mühendisliği'* olgusunun bir başka biçimidir. Getirdiğim kavramları, bundan sonraki bölümde tartışacağım.

4
SOSYAL DEMOKRASİ, NEO-LİBERALİZM VE ETİK-EKONOMİK KAVRAMLAR

Yeni-gerçek bir solun bir tür zihin bulanıklığıyla karşı karşıya bırakılmak istendiği anlaşılıyor. Çünkü, temel ekonomik-ideolojik, siyasal-ideolojik ve ideolojik kavramlar söz konusu edilmezken, kimi çevreler ve kişiler, solda olduğu söylenen yeni bir oluşumun üzerine oturacağı/oturması gereken düzlemi, *özgürlük-eşitlik-akılcılık* diye tanımlamışlardır.

Bu çıkış, yeni bir girişimin başlangıcında, CHP'yi yeniden açma çabaları sırasında yapılınca, bir çok kez ve bir çok yerde dile getirdiğim bir gerçek, yani, Türkiye'de parlamenter sistem içinde temsil edilen solun, reel bir sol değil, ancak liberal bir içeriğe sahip olduğu gerçeği, birinci ellerden ve ağızlardan doğrulanarak sanırım önemli bir haklılık kazanmıştır.

Yaklaşık iki yüz yıl önce saptanmış bu ilkelerin bugün hala geçerli olduğu ve tamamlanmamış bir süreci belirlemeleri nedeniyle de 'yeni' bir siyasi atılımın bu kavramların üzerine oturtulabileceği savlanabilir.

Ne var ki, o takdirde böyle bir mantığın 'sol', hiç değilse 'reel sol' bir açılım yaratacağını öne sürmek olanaksızlaşacaktır.

Kuşkusuz, tarihin belli bir döneminde yalnızca 'özgürlük-eşitlik ve akılcılık' diyerek 'sol' bir siyaset geliştirmek müm-

kündü; ama, o geçmişin üzerinden iki çağlık bir tarih geçmiştir ve o kavramlara sahip çıkanlar Batı'da, merkez sağ-liberal partiler olmuşlardır.

Şimdi bir kez daha solun geleceğini bu geçmişten başlatmak, olsa olsa,Türkiye'de de 1908 öncesi ve sonrasında denenmiş ve temellendirilmiş siyasetlerin ötesine geçememek, onları aşamamak, statükonun içinde tutsak kalmak anlamlarına gelecektir.

Bu uslamlamanın içinde pozitivizm, dolayısıyla modernleştirici ideolojiler, giderek de merkeziyetçi bir devlet anlayışı ve totaliter yaklaşımlar yer alır. *Habermas*'ın modernizmi neden *"yarım kalmış proje"* diye tanımladığı da, gene bu yaklaşımın içinden süzülerek anlaşılabilir.

Gene belli çevreler Türkiye'de siyasetin tıkandığını, erdem açısından yaşadığı önemli yitimlerden sonra kitlelerin siyasetten koptuğunu öne sürerek, yeni bir 'sol' siyasi hareketin ilkin *'temel etik değerleri'* toparlaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Hatta, onlara göre, siyaset, ilkin 'klientalist' çıkar-ilişkilerden arındırılmalıdır. Bir 'sol' siyaset bunun için, bu amaçla geliştirilmelidir. Bu işlevle kendisini yükümlü kılmalıdır.

Toplum, son on yılda çıkar ilişkilerinin belirlediği bir mekanizmanın çarkları arasında sıkışıp kaldığından ve yeni bir soluk gereksinimi içinde bulunduğundan, eğer bu doğrultuda yeni bir programatik yaklaşım geliştirilirse, bunu sağlayan siyaset başarı kazanacak, güç sahibi olacaktır...

Kuşkusuz, o 'sol' olduğu söylenen siyaset, 'sosyal demokratik' açılımları içeriyorsa, o ilkelerle bütünleşiyorsa, elbette sosyal demokrasinin böyle bir yaklaşımı kucaklayacağı söylenebilir. Sosyal demokrasi, bölüşüm dengelerini oluşturmakla yükümlü bir siyaset edimi olarak, tabii, çıkar ilişkilerini reddeden bir modeldir. Fakat, sosyal demokratik bir çıkışın yalnızca 'ahlak' kavramıyla bütünleştiğini söylemek olanağı yoktur. Öyle olmadığı gibi, sosyal demokratik bir çıkışı ahlak düzenlemeleri yapmakla yükümlü kılmak ve

onunla sınırlamak, neo-liberalizmin son on yılda çok bilinçli olarak yerleştirmek istediği bir çarpık yaklaşımın ağına düşmektir.

Neo-Liberalizm ve Ahlakçılık

Özellikle 1989 krizinden sonra ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından neo-liberalizm, sol anlayışın tümüyle tükendiğini, o arada Batı toplumlarının önemli bir bölümünde çeşitli ve birbirinden farklı da olsa uygulanma olanağı bulan sosyal demokratik yaklaşımların da ancak bir 'etik'-ahlak sorunsalı olarak kalacağını söylemeye başlamıştır.

Sol bir iktisat, siyaset ve ideoloji olamayacağını daha başlangıçta kabul eden bu yaklaşım, ikinci aşamada, tıpkı daha önce Marksist devlet modellerinin uygulandığı gibi, sosyal demokratik yaklaşımların da kendisini kabul edebilecek kütleleri ancak ancak 3. Dünya ülkelerinde bulabileceğini sürekli olarak işlemiştir.

Gene neo-liberalizme göre, çağın ve gelişmekte olan koşulların, kabul edilmesi, hatta hiç tartışılmadan benimsenmesi gerektiğini dayattığı tek model kapitalizm ve onun mantığıdır. Dolayısıyla ideolojik düzlemde de, siyasal düzlemde de pazar ekonomisiyle ve liberalizmle bütünleşmiş anlayışlar geliştirilmeli, yeni bir toplumsal çerçeve ancak bu ilkelerin uygulanmasıyla yaratılmalıdır.

Özde kapitalizmin ve onun kaçınılmaz sonucu olan emperyalizmin yaygınlaştırdığı bu anlayış, içinde yaşanılan dönemde geniş bir yankı ve katılım bulmuyor değildir.

Yaklaşık son otuz yılda uluslararası finans kuruluşlarıyla desteklenmiş, sermayenin uluslararasılaşmasıyla akışkanlık kazanmış bu anlayışa, işin garibi, sosyal demokratlar da, yaşadıkları kimlik bunalımının oluşturduğu karmaşa içinde zaman zaman katılmışlardır.

Sosyalist Enternasyonal, özellikle *Brandt Raporları*'yla tıpkı *Marshall Planı*'nda olduğu üzere, gelişmiş Kuzey ülke-

lerinin, geri kalmış Güney ülkelerine yardımını öngörmüştür. Neo-Keynezyen bir ekonomi anlayışının uygulamasından pek de öteye gitmeyen bu modelle, uluslararası bağımlılık sürecinin hızlanacağını kestirmek güç olmasa gerektir.

Gene sosyal demokratlar, son on yılda, o tarihe kadar geliştirdikleri tüm ekonomik tezlerini geri çekmişlerdir. Hatta, *Alec Nove* türü iktisatçıların yaratmaya çalıştıkları *'uygulanabilir sosyalist ekonomik modeller'* de devre dışı bırakılmışlardır. Böylece tüm bir dünya neo-libearlizmin ve serbest pazar ekonomisinin etkinlik alanı içine girmiştir.

Azgelişmiş çevre ülkeleri pazar ekonomisine geçişin temel koşullarını hazırlamak için yeni düzenlemelere gider ve yeni uyarlanma süreçlerini işletmeye başlarlarken, eski Doğu Avrupa ülkeleri de benzeri bir süreci başlatmışlardır.

Burada ilginç olan nokta şudur: 'Azgelişmişlik' kavramı, kapitalizmin doğurduğu ve onun mantığı tarafından belirlenen, onun ilkeleri ve ölçütleriyle ortaya koyulan bir kavramdır. Dolayısıyla, 80'lerde yeni bir uyarlanma sürecine girmiş olan azgelişmiş ülkeler, daha başlangıçta kapitalizmi kabul etmiş olan ülkelerdir. Onların yeni bir atak başlatarak, kendilerini neo-liberal, serbest pazar ekonomisiyle bütünleştirme çabalarını anlayışla karşılamak mümkündür.

Bu kabul, azgelişmiş ülkelerin temel çıkmazlarına işaret etmemek anlamına gelmez.

Azgelişmiş ülkeler, kapitalizmin mantığını ve koşullarını, o arada da onun denetiminde bulunan uluslararası sermaye hareketlerini benimseyerek, ya da kabul ederek oyunu oynamaya başladıklarında, bunun kendilerini bir kısır döngüye de sürükleyeceğini *düşünmemiş* olan ülkelerdir.

Tekelci kapitalizmin çokuluslu şirketleriyle içiçe geçmiş olan gelişmiş ülkeler, yaşadıkları yüzelli yıllık süreçte, belli kopma noktalarında sonra, şimdi azgelişmiş diye tanımlanan ve nitelendirilen ülkelerin 'sonuna kadar' o konumda kalmaları için gerekli ortamı da yaratmışlardır, gerekli mekanizmaları kurarak, önlemleri de almışlardır. Bu nedenle, as-

lında, bir ülkenin azgelişmiş ülke konumunu kabul etmiş olması, o konumda kalacağı anlamına geldiğinden, aynı blokta kalarak kendisini dönüştürme çabaları da sonuçsuz kalmaya tutsaktır.

80'ler, kapitalist blokta yer alan azgelişmiş ülkeler için bu görme ve değerlendirme eksiğinin giderek arttığı, nihayet tam bir körlüğe dönüştüğü dönemdir.

Merkezi ekonomilerle, o anlama gelecek biçimde uluslararası sermayeyle 'bütünleşme' kayguları ve arayışları içinde, uluslararası sermayenin denetimi altına her gün daha da artan bir ağırlıkla ve daha da yoğunlaşan bir bağımlılıkla girdiklerini bu ülkeler o tarihlerde yeterince anlayamadıkları gibi, bu olumsuz durumu bugün de yeterince değerlendirebilmiş değillerdir.

Ayrıca da, neo-libearlizmin ve pazar ekonomisinin, parasal ekonomik açılımlarla başlattığı atak, her anlamda ve her alanda o derecede artmıştır ki, bugün o ekonomik modelin dışında bir arayışa girmek adeta 'çılgınlık' olarak nitelendirilmektedir. Yanısıra da, geçen on yılda 'bütünleşme' denilen bağımlılık oluşumu tamamlandığından, bugün farklı bir arayışı gündeme getirmek ya da varolan koşulları tartışmak merkezi otoriteler açısından, sorunu ve sonucu göremedikleri için, olanaksızdır.

Gene de, bu süreci ve ona eklemlenen bu gelişmeleri bir anlamda doğal karşılamak mükün olabilir. Çünkü, azgelişmiş ülke olmakla kapitalist blokun içinde bulunmak ve soruna da gene o bloğun mantığıyla bakarak bir çözüm bulmak çabası arasında bir ilinti daha başlangıçtan itibaren vardır.

Asıl şaşırtıcı olan, eski Doğu bloku ülkelerinin de, şimdi, varolan sorunlarına aynı yollardan giderek çözüm bulma çabası içine girmeleridir. Böyle bir arayış, çok daha yoğun yapısal dönüşümleri, çok daha kapsamlı düzenlemeleri gereksinmektedir. Gene bir o kadar ilginç olan ikinci bir husus, bu kapitalistleşme sürecinin hiç sorgulanmaksızın ve neredeyse de hiç irdelenmeksizin başlatılmış olmasıdır.

Oysa, yaşanmış olan deneyimle ve onun sağladığı birikimle kapitalizmin tutarlı ve güçlü yanları birleştirilerek bir orta yol bulunabilirdi. Her ne kadar, kapitalist mantık böyle bir yaklaşımı zaman içinde yürütmekte ve aşmaktaysa da, örneğin plan yapma geleneğinin olanakları kullanılabilirdi[1].

Fakat, bunların hiç birisi yapılmadığı gibi, bu eski blokun üyeleri de, içine girdikleri kapitalistleşme sürecinin kendilerini nasıl bir bağımlılığa doğru götürdüğünü görmemektedirler. O yetersizliklerinin yanısıra, daha önceki sistemlerinin kapitalizme yönelttiği köktenci (radikal) ve topyekun (total) eleştiriyi de hiç tartışmaksızın kabul etmişlerdir.

En azından yeni bir kapitalistleşme sürecinin, ilkin bu blokun *IMF, Dünya Bankası*, uluslararası finans sistemi gibi temel kurumlarının denetimi altına girmekle başlayacağını ve bunun da ne anlama geleceğini eski Doğu blokunun ülkeleri şimdi bilememekte fakat, yaşamaktadırlar. Bu çarkın içine yerleştikten sonra uygulanacak, o meşhur sözle söylemek gerekirse, *'reçetelerin'* nasıl bir son doğuracağını görmemektedirler. Temel tercihleri nasıl değiştireceğini kestirememektedirler.

Eski Doğu bloku ülkelerinin yaşadığı bu karmaşaya karşın Batı, daha önceki sosyalist sistemi kıyasıya eleştirmektedir. Sistemin bundan böyle herhangi bir dönüştürme işlemine tabi tutulsa bile uygulanamayacağını öne sürmektedir. Ardından da Marksizm'in olsun, ondan türemiş demokratik sosyalizmin olsun tümüyle iflas ettiğini, bundan böyle ancak bir 'ahlak' sorunu olarak değerlendirilebileceğini vurgulamaktadır.

Belki böyle bir yaklaşımın da doğru bir yanı bulunabilir ve belki böylesi bir çıkış da geliştirilebilir; fakat, özde yanlış olan şey, şimdi yeni bir sol arayışı içine giren kesimlerin bu türden önerileri hemen kabul etmeleridir. Çünkü, böyle bir yaklaşım, kendi mantığını kendi içinde çürütmektedir...

Eğer sosyal demokrasi ya da daha genel bir değerlendirmeyle herhangi bir Marksist düşünce almaşığı yalnızca bir ahlaki sorun olarak değerlendirilecekse, bu kadarıyla bakıl-

dığında, sorun oldukça *'öznel'* bir noktada kristalize ediliyor demektir.

Oysa ekonomi gibi somut praksise yönelik bir kavramın böylesine yalıtılmış bir mantıkla ele alınması olanaksızdır.

Ekonomi, karmaşık kapsamıyla ve bütüncül ilişkileriyle belli 'soyut' kavramlar tarafından *önsel* olarak belirlenmez, fakat, onları *ardıl* olarak, ikincil aşamada belirler. Nitekim Marksist ekonomik düşünceyle liberal ekonomik düşünce arasındaki fark da buradadır.

Marksist ve Liberal Ekonominin Düşünce Sistematiği ve Ahlakçılık Yanılgısı

Marksist ekonomik çözümlemeler, liberalizmden farklı olarak, soyut bir dizi kavramın belirlediği bir noktadan başlayarak ve onları temellendirmek amacıyla geliştirilmezler.

Bu anlamda Marksist ekonomiyi, Marksist toplumsal çözümlemelerden ayrı düşünmek olanağı da yoktur. Diğer yorumların ötesinde, Marksist analizi 'bilim' düzeyine yükselten etken de, bence budur: Doğa olgularını, bireysel insan yaşamıyla kesiştiği noktada gözlemlemek, o olguların bireyi nasıl etkilediğini, dönüştürdüğünü ve belirlediğini saptamak, analizi bu verilere dayanarak kurmak... Böyle bir yaklaşım içinde, Marksist ekonominin temel kavramları ve kuramları yalnızca 'saptama' yapmak için değil, onun ötesinde yeniden üretim amacıyla geliştirilirler.

Bu anlamda Marksist ekonominin varolan koşulları irdelerken bir önerisi yoktur. Marksist ekonominin önerileri ancak kendi sistemik mantığının bir uzantısı olarak ortaya çıkacak yapıya yöneliktir. *Perry Anderson*'un, *'tarihsel maddecilik'* kavramını tartışmasının nedeni de budur.

Nitekim Marksist ekonomi düşüncesinin Marksist politikadan hiç bir noktada koparılamaması da bu yüzdendir.

Oysa liberal ekonomide olgular tümüyle başaşağı çevrilmiş durumdadırlar.

Liberal ekonomi, doğal olguların gözlemlenmesi ve saptanmasından çok, belli bir anlayışın ekonomi yolunu da kullanarak temellendirilmesini öngörür.

Gerek *Say Yasası*'nda, gerekse *Klasikler*'in genel yorumlarında bu gerçek değişmez. Hatta, *Malthus*'un yaklaşımlarında çıkış noktası da bir *'ebedi düzen'* arayışıdır. Bu nedenle, liberal ekonomi sonucu elde etmek için ona giden yolu önemsemezken, Marksizm için daha önemli olan sonuca giden yoldur. Çünkü sonuca giden yol diye tanımlanan şey, aslında doğal ilişkilerin sonucunda ortaya çıkan doğal olguların ve oluşumların belirlediği gerçeklik düzlemidir.

Böyle bir mantığın uzantısı olarak bakılırsa, ahlakçılığı öne çıkaran bir yaklaşımın Marksist bir çözümlemeyle ilintisinin olabileceğini söylemek söz konusu olamaz. Öyle bir yaklaşım ancak liberal bir mantıkla bütünleşebilir.

Çünkü, ahlakçılığı öne almakla yalnızca öznellik vurgulanmış olmamaktadır. Bütün bir sistemin belli ve soyut bir kavram doğrultusunda örgütlenebileceği de öngörülmektedir. Oysa, Marksist kabuller içinde bu olanaksızdır. Marksist kabullere göre ilkin koşullara müdahale edilmelidir, onlar değiştirilmelidir. Üzerinde durulan, belirleyici olması istenilen kavram ancak ondan sonra temellendirilebilir.

Yeni Ahlakçı Yorumun Kısıtlamaları ve Çıkmazları

Bu anlamda, şimdi, sosyal demokrasiye yeni bir boyut kazandırmak için 'ahlak' kavramını öne çıkaranlar iki yanılgıya birden düşmektedirler.

İlkin sosyal demokrasinin özüyle bağdaşması olanaksız bir akıl yürütmeden ve kabulden yola koyuluyorlar, ardından da, sisteme yönelik herhangi bir yorumda bulunmaksızın, onun özüne yönelik bir müdahaleyi akla getirmeksizin ve önermeksizin sonucun alınabileceğinden söz açıyorlar. Bir başka deyişle, mekanizmayı değil, yolu değil, hatta sonucu da değil, başlangıç noktasını önemsiyorlar.

Oysa yapılması gereken bunun tersidir.

Yani, sosyal demokrasiyle yeni ve özgün bir ahlak anlayışını bütünleştirmenin, bağdaştırmanın ilk adımı varolan koşulların belirlediği ekonomik düzleme ve sisteme müdahaleyi öngörmekten geçer. Eğer ekonominin koşulları, kurumları aynı kalacaksa; eğer ekonominin bugünkü amaç-araç dengesi aynı hassas noktada oluşacaksa, o dengeyi korumaya yönelik sınıfsal tercihler değiştirilmeyecekse o takdirde yeni bir ahlakın temellendirilebileceğinden söz açmak da olanaksızlaşacaktır.

Böylesi bir yaklaşım diyalektik ve materyalist değil, ancak öznelci ve bir o kadar da ülküsel (idealist) olabilir.

Sorun nerdedir? Sorun, ilkin varolan ekonominin yeterli bir çözümlemesinin ve değerlendirmesinin yapılmamasındadır.

Bunu yeterince irdeleyebilmek için ilkin günümüz kapitalizminin bünyesi üstünde düşünmek gerekir. Belki onun yeri burası değildir; fakat, *Drucker*'ın ilginç saptamalarını anmadan bir adım öteye gitmek de mümkün değildir...

Drucker, günümüzde dört ekonomi olduğunu söylüyor: *"İlk olarak, 1) ulus ekonomisi var, ancak gücü giderek, 2) bölge'ye doğru kayıyor, yani Kuzey Amerika, AT ve Japonya çevresindeki Uzak Doğu grubuna"*...

Türkiye ekonomisi de öncelikle bu ara kesitte sıkışmış durumda. Bu ekonomi dünya ekonomisiyle bütünleşmek istiyor, yani *"3) dünya para, kredi ve yatırım akışı ekonomisi"*yle. Oysa, bu ekonomiyi neredeyse hiçe sayan bir başka ekonomik bünye söz konusudur: *"Dünyaya tek bir pazar olarak bakan, 4) ulusötesi teşebbüs ekonomisi"*...

Bu ara kesitlerde yer alan günümüz Türkiye ekonomisi, temel tercihlerini belli sınıflar üzerinde yoğunlaştırmıştır. Burada, 80 sonrası ekonomik uygulamaların somut bağlamlarda irdelenmesine gitmenin bir anlamı yoktur; fakat, bu ekonomik açılım, hiç kuşkusuz günümüz emperyalizminin uzantısı olan kimi yaklaşımlarla bütünleşmiştir ki, başlangıcını IMF reçetelerinin oluşturduğu bir ekonomik modelin daha farklı

bir bünyeye sahip olacağını düşünmek safdillik olur.

Ekonomi gelir dağılımını bozmuş, sınıflar arasındaki dengeyi ortadan kaldırmış (zaten böyle bir kaygusu olmamak gerekir), tekelci kapitalizmin kârençoklaştırmasının olağan sonuçlarını kendi sınıfı lehine kullanmasına ortam hazırlamıştır.

Burjuvazi, uygulanan ekonomik politika sonucunda devletten bağımsızlaşma yolunda önemli bir kazanım elde etmiştir. Devletten bağımsızlaşmasıyla birlikte, devleti daha çok güdümleme olanağına kavuşan burjuvazi özellikle tekelci uluslararası sermayeyle ve onun çokuluslu şirketleriyle ekonominin, o arada da toplumun yönetimini üstlenmiştir.

Sınır tanımayan sermaye hareketleri bir yandan Arap dünyasının parasal birikimine açılırken, bir yandan da Batı'lı sistemin olanaklarını kullanmaya çalışmıştır.

"Serbest pazar ekonomisi yaratma" adına oluşturulan bu düzende, sosyal devlet kavramından vazgeçilmiş, kütleler kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalmışlardır.

Bu gerçek, 80'li yıllarda tüm dünya ekonomilerinin yaşadığı bir sorundur. Bu yıllarda, *Dahrendorf*'un saptamasıyla dünya kapitalist ekonomisinde sorun, *"piyasa değil, ekonomik büyüme saplantısı(dır). Büyüme yönelimi servet dağılımı sorunlarından daha önemli tutulunca ortaya yurttaşlık haklarından hemen hiç nasibini alamayan önemli bir azınlık, hatta bir aşağı sınıf"* çıkmıştır.

Türkiye aynı gerçeği yaşamış, bunun bağıl değişkeni olarak da, bir başka toplumsal gelişmeyle yüzyüze gelmiştir: Dinsel akımların etkinlik kazanması ve cemaat ruhunu savunanların güçlenmesi... Daha önceki bölümde söylediğim gibi, devletin yarattığı ve gündelik yaşamda kendisini hissettiren ekonomik boşluğu doldurmak amacıyla ortaya çıkan cemaat yaşadığı tüm sorunları iç dayanışmasıyla aşma çabasına girmiştir...

Kuşkusuz, böyle bir düzende bireysel çıkışların önemi büyümektedir. Sistemin kendilerine herhangi bir dönüşüm ola-

nağı sunmayacağını bilen kişiler ve çevreler o düzenin mantığını kullanarak ve kurallarını uygulayarak kendilerine bir alan kazanma çabası içine girmektedirler. Kleptokrasinin yani rüşvete ve yasal olmayan ilişkilere dayanan, çalmayı esas alan düzenin olanaklarını da sonuna dek zorlayarak, kişiler ve kütleler *'meşruiyet krizini'* kendi benliklerinde somutlaştırmaktadırlar.

Böylelikle ahlak çöküntüsü bir değer yargısı olmaktan çıkmakta, başlı başına bir değer kazanmaktadır.

Tanımlanan ve oldukça da iyi bilinen ekonomik düzende sorun, sondan başa giderek, ahlakçılıktan başlayarak bir dizi ekonomik-toplumsal düzenleme yapmaya çalışmak değildir. Sorun baştan sona giderek ilkin ekonominin temel kurum ve kuruluşlarına müdahalede bulunmaktır.

Sosyal Demokratik Bir Ekonomik Düzende Temel Kavramlar

Böyle bir durumda yapılması gereken ilk iş, ekonominin temel tercihlerini değiştirmektir. Oluşumun ilk adımı dar bir kesimin ulusal gelirin büyük bölümüne el koymasını temel bir yönseme olmaktan çıkarmak olabilir. *'Mülkiyetin tabana yaygınlaştırılması'*yla başlatılacak bu süreç, ekonominin sivil toplum örgütleriyle bütünleştirilmesini gerektirecektir.

Özellikle kapitalizmin sınırları içinde kalmayı temel koşul olarak benimseyen sosyal demokratik yaklaşımların *mülkiyetin tabana yaygınlaştırılması* ilkesini, serbest piyasa ekonomisi gibi yaklaşımlardan önce önemsemesi gerekir.

Böyle bir akıl yürütmenin ilk gerekçesi serbest piyasa ekonomisinin her anlamda değerlendirilebilecek, her doğrultuda işleyebilecek, vahşi kapitalizmin mekanizmasını sonuna kadar kullanabilecek bir yapıya sahip olmasıdır. Serbest piyasa ekonomisi fetişizmine kapılarak, ekonomik sistemde belli bir anlayışın ötesine geçen tercih değişikliklerine gitmek mümkün değildir.

İkincisi, serbest piyasa ekonomisi, eğer sosyal demokratik boyutları iyi tanımlanmazsa, bugün yakınılan çarpık ekonomik anlayışın kendisinden türediği kaynak olarak varlığını, etkinliğini sürdürecektir. Dolayısıyla, eğer bugün bir ekonomik düzenin değiştirilmesindeki gereklilikten söz açılıyorsa, o takdirde ilkin serbest piyasa ekonomisini dengeleyecek bir dizi kavramın gündeme getirilmesi de gerekmektedir.

Serbest piyasa ekonomisine karşı br tür seçenek olarak önerdiğim *mülkiyetin yaygınlaştırılması* ise, bir yandan kapitalizmin dinamik mekanizmasını ayakta tutacak olanakları sağlar, bir yandan da toplumsal eşitliğin gelişmesine yol açar.

Yeni bir ekonomik yapılanmanın ilk koşulu olan bu temel ilke, bu kadarla da kalmayarak sosyal demokratik bir siyaset uygulamasının ana öğelerine de, onların gelişip serpilmelerine de zemin hazırlar.

Onların başında da *sivil toplum* kavramı ve *dayanışma* gelir.

Sivil toplum, aynı zamanda iç dinamikleriyle kendisini denetleyen ve bu amaç doğrultusunda örgütlenen toplum olduğundan devletin veya bir başka merkezi otoritenin, dozu giderek artan denetim mekanizmalarına karşı bir panzehirdir.

Nitekim, liberal bir düşünür-iktisatçı olan *Dahrendorf* gene bu noktayı şöyle tanımlıyor: *"Sivil toplum derken bir yandan kanun hakimiyetini, öte yandan özerk kurumlardan oluşan bir 'ara sektör'ün yaygın bir biçimde geliştirilmesini, yani devlet ya da bir başka merkezi otorite tarafından yönetilmeyen, halkın iradesini temsilen hareket eden kurumları* (kastediyorum)..."

Bu kurumlar arasında *"siyasi partiler, sendikalar, bağımsız sanayi kuruluşları, yerel ekoloji kuruluşları gibi toplumsal hareketler... entelektüel meslekler, özerk üniversiteler..."* yer almaktadır.

Sendikalardan demokratik kütle örgütlerine kadar bir dizi kurumu bağrında taşıyan bu yapılanmada belli uygulama-

larından ödün verilmeyen bir ekonominin otoriter tutumu da söz konusu olmaktan çıkacaktır.

Ne var ki, gene neo-liberalizmin en büyük kafalarından birisi olan *Drucker*'ın tanımlamasıyla *"seksenli yıllarda bireyci ekonomik yaklaşımın egemen olması hem Amerika'da, hem de İngiltere'de sivil toplumu zayıflatmıştır;* çünkü, topluma tümüyle 'ekonomik' bir yaklaşım egemen olmuştur. Bu da, *"devletle birey arasındaki kurumların özerkliğini savunmasız bırakan ve bu kurumları dağıtan"* bir yaklaşımdır[2].

Dayanışma kavramını bu bağlamda bir kez daha ele almakta yarar vardır.

Dayanışma, sosyal demokrasinin ideolojik gibi duran kavramları arasındaysa da, aslında onu bu siyasetin ekonomik kavramları arasına yerleştirmekte bir çok nedenden ötürü zorunluluk vardır.

Dayanışma, sosyal demokraside bireyler arasındaki bir etkileşim değil, kütleler ve örgütler arasında toplumu ve ekonomiyi yeniden örgütleyecek bir temel ilkedir.

Dayanışma kavramının mülkiyetin tabana yaygınlaştırılmasına yönelik bir modelle, o arada da sivil toplum olgusuyla içiçe geçirilerek ele alınması onun bu boyutunu daha da öne çıkaracaktır.

Çünkü, toplumsal dayanışma her şeyden önce örgütlenmeyi gerektirir. Ekonomik alanın örgütlenmesini ise sivil toplum örgütlenmesinden koparark, ondan ayrı bir gerçeklik olarak ele almak olanaksızdır. Öyleyse, ekonomik alanın temel örgütleri olan sendikalar ve özellikle de kooperatifler ve onların çevresinde gelişen ekonomik doku, sosyal demokrasinin dayanışma kavramını ideolojik bir içerikten kurtararak ona iktisadi bir anlam yükleyecektir.

Gerek sendikaların, gerekse kooperatiflerin ekonomik düzlemde sağlayacakları en temel etkinlik dayanışma ilkesini somutlaştırmaktır; ama, bu yoldaki girişimler mülkiyetin tabana yaygınlaştırılması sürecini de geriye dönüşü olmaksızın başlatır.

Böyle bir sistem içinde de gene bir kavram çifti sosyal demokratik ekonomik düzlemin temelden yapılanması için zorunlu olmaktadır: *Açık ekonomi* ve *demokrasi!...*

Açık Ekonomi, Demokrasi ve Sosyal Demokrasi

Sivil toplum yönetiminin egemenleştiği ve alanını genişlettiği toplumlarda yönetimin yanısıra ekonomi alanında da merkezi otoriteye dayanan bir bünyenin oluşması mümkün değildir. Yukarıda da değindiğim bu olgu, özellikle örgütlerin karar alma süreçlerine katılmasıyla somutlaşacaktır.

Ne var ki, bütün bunların bir bütün olarak ve birbirini belirleyen olgular şeklinde etkinliklerini sürdürmeleri için vazgeçilmeyecek en temel koşul demokrasidir.

Çoğulcu ve katılımcı bir demokrasinin kalıcı biçimde yerleşmediği bir toplumda merkezi otoritenin giderek totaliter bir yapı özelliği kazanması nedeniyle bu saydığım kurumların yapılaşması da söz konusu olamaz.

Bu nedenle de, *De Michelis*'in tanımlamasıyla, *"Newtoncu demokrasi diye adlandırılan ve mekanik bir bilim ve kültür anlayışına dayanan demokrasiden, sistemler teorisine, yani aşağıdan yukarı ya da yukarıdan aşağı sabit bir enformasyon ve iktidar akışına değil, karşılıklı etkileşime ve esnek bir çift yönlü veri alışverişine dayanan bir demokrasiye geçmeliyiz."*

Aradaki fark nedir?

"Newtoncu demokrasi, karar verme yeteneğine sahip az sayıda ama çok faal üyeleri olan basit toplumlara uygun bir demokrasiydi. Bugün, çağdaş bireycilik sayesinde yeni bir yurttaş tipi oluştu. Okur yazarlığın yaygınlığı, pratik tüketici bilinci ve demokratik hak ve uygulamalar, kendi refahının maliyet analizlerini neredeyse içgüdüsel olarak yapmayı bilen bir birey yarattı. Böylece de karar verme yeteneği iyice yaygınlaştı."

Kuşkusuz, oldukça 'liberal' bir mantıkla yapılan ve özünü

'bireyci' yaklaşımların oluşturduğu bu çözümlemede geçerli olan sistem kabul edilirse, gerçekten de, katılımcılıktan uzak bir demokrasi anlayışının günümüz toplumuna yerleştirilmesi olanaksızdır.

Fakat, gene tam da burada, *Michelis*'in 'merkez sağ' yaklaşımının, Türkiye'de de uygulanan ekonomik modelin arkasındaki temel mantıkla özdeşleşen bir özelliğini tartışmak gerekiyor.

Michelis, demokrasi konusunda geliştirdiği çarpıcı tanımlamayı 'bireycilik'le, onu da belli ki 'pazar ekonomisi'yle birlikte ele alıyor ve pazar ekonomisini 'liberalleştirici' bir etkinlik olarak görüyor. Oysa, aynı kamptan *Dahrendorf*'a göre, *"piyasa hiç de sivil değil; çünkü, tek tek bireyleri esas alıyor. Ben (Dahrendorf) piyasa dediğim zaman, birbirleriyle rekabet içinde olan özerk, faal grup ve kurumlardan oluşan bir dünyayı kastediyorum..."*

Öyleyse, belki *demokrasiyle* bütünleşen bir ekonomi için salt girişim özgürlüğüne ve bireysel özgürlüklere dayalı bir 'piyasa ekonomisi' geçerli olabilir, ama *sosyal demokratik* bir toplum oluşturulacaksa, orada mutlaka piyasa ekonomisinin ötesinde, *dayanışmacı, örgütlü* ve *bölüşüm esasına dayalı* bir ekonominin koşulları aranmalıdır.

Bu tanım çerçevesinin kapitalist ekonominin bugün sürdürülen varlığından ve onun taşıdığı özelliklerden temelde bir ayrılığı vardır.

Kapitalist Ekonomi ve Sosyal Demokrasi

Günümüz kapitalist ekonomisi tekelci kapitalizmin denetimi altındadır.

Türkiye'de 1980'den bu yana uygulanan ekonomik formüllerin temel özelliğini de bu ekonominin ana ögelerini yerel ekonomiye taşımak oluşturmuştur. Oluşumun yolu uluslararasılaşmaktan geçmektedir. Ulusal ekonomi uluslararası zemine taşındıkça giderek artan bir hızla tekelci kapitalizmin

denetimi altına da girmektedir. Bu kendiliğinden ya da rastlantıyla yaşanan bir gelişme değildir. Aksine, özellikle ve inceden inceye hazırlanmış bir planın sonucudur.

Tekelci kapitalizm, günlük jargonda kullanılan değimle, vahşi kapitalizm, kendi sınırlılığı ve o anlamda da sınır tanımazlığı içinde toplumsal kurumları yeniden düzenlemekte ve gene Marksizm'in epistemolojisinden çıkan bir sonuçla da, bireyin bilincini, tavır ve tutumunu belirlemektedir.

Bu durumda, ahlaki değerlerin yaşadığı bir aşınmadan ve yıpranmadan değil, insanın varlığını sürdürebilmesi için doğal koşullara uyarlanmasından söz açmak gerekir. Bir başka değişle ahlaki yıpranma, istenmeyen fakat zorunlu olarak yaşanan bir sonuçtur.

O sonucu ortadan kaldırmanın yolu da, ne yazık ki, yeni bir ahlak anlayışı önermekten geçmiyor. Geçmediği gibi, bu tavrı sosyal demokratik bir tavır olarak görmek de olanaksızdır. Bu, demiş olduğum gibi, olsa olsa aşkınlığa (transandaltalizm) inanan bir yaklaşımdır.

Yeni bir ahlak anlayışını eleştirmek ancak sistemin özünü deşmekten geçecektir.

O özü de tekelci kapitalizmin tekilliğine karşı sosyal demokratik yapının çoğulculuğu oluşturur.

Dolayısıyla, ne sosyal demokratik bir düzende tekelci bir kapitalizm olabilir, ne de tekelci kapitalizmin egemenleştiği bir düzende sosyal demokrasinin eşitlikçi ve dayanışmacı ilkeleri yönetsel bir boyut ve etkinlik kazanabilirler.

Çünkü biraz daha yukarıdan bu yana söylenenleri özetleyecek biçimde söylemek gerekirse:

a) Tekelci kapitalizmin egemenleştiği toplumlarda sınıfsal tercih kısıtlı bir kesime yöneliktir; sosyal demokraside bu tercih geniş bir tabanı kavrar.

b) Tekelci kapitalizmde, kârın ençoklaştırılması temel amaç olduğundan, onun sağlanabilmesi için olabildiğince katılımcılıktan uzak bir yapı geliştirilir. Oysa sosyal demokratik bir ekonomik modelin temel ilkesi *'bölüşüm'*dür. Bu neden-

le, merkeziyetçilikten uzak bir model geliştirilir.

c) Tekelci kapitalizm, merkeziyetçiliğinin bir uzantısı olarak yeri geldiğinde kendi çıkarları için anti-demokratik uygulamalara gitmekten kaçınmaz. Bu nedenle de hem otoriterdir, hem de ilk fırsatta kendisini dışa vuracak biçimde totoliter bir potansiyel taşır. Oysa, sosyal demokraside temel amaç örgütlülüğü, onun bir sonucu olarak da katılımcılığı sağlamaktır. Bu nedenle sosyal demokratik ekonomik uygulamalar kesenkes demokratik bir düzeni gereksinirler.

d) Tekelci kapitalizmin merkezi otoriteyle bütünleşmesine karşılık, sosyal demokratik model yerel yapılarla bütünleşir.

Bütün bu koşullarla birlikte ele alındığında, temelde iki sistemin de kapitalizmden yana olmalarına karşılık, aralarında bir Çin Seddi *olduğundan* söz açılabilir.

Bu yüzden de belli bir ahlak anlayışının savunulup, buna karşılık sistemde köklü bir değişikliğe gidilmesi gerektiğinin ilkin ve öncelikle söylenmemesi kesinlikle yanılmaktır.

Sosyal Demokrasinin Kimlik Bunalımı, 'Düzen' ve Ahlakçılık

Böyle bir yanlışa düşmenin nedenleri arasında başı, sosyal demokrasinin yaşadığı kimlik bunalımı çekmektedir.

Sosyal demokrasi, özellikle reel sosyalizmin çökmesinden sonra soyut bir 'düzen' sorunuyla karşılaşmıştır: Sosyal demokrasi bir yandan toplumsal bir dizi düzenlemeye gidecek, fakat bir yandan da düzenin temel taşlarını yerinden oynatmayacağına ilişkin topluma güvenceler verecektir.

Eğer bu geçerli olursa, o takdirde sistemin sosyal demokratik çözüm önerilerinin üstüne kapanacağını belirtmek gerekir.

Nedeni de basittir...

Sosyal demokrasi, özellikle 80'lerin başında ekonomilerin toparlanabilmesi için, bölümün girişinde de söylediğim üzere, neo-Keynezyen bir öneri geliştirdi.

Keynezyen ekonomiler, belki bireyin özgür girişimine yönelik önemli bir kısıtlama getirmemiştir; ama, özünde devletçi tutumların egemenleşmesine de alttan alta yardımcı olmuştur. Çünkü, kamu yatırımlarının genişletilmesi, tam istihdamın sağlanması, tüketim eğilimlerinin arttırılması gibi amaçlar peşinde koşmuştur. Nitekim, *Drucker*, hiç çekinmeden olup bitenin adını koyuyor: *"Keynesçilerin etkisi altındaki ekonomi teorisi egemen devletin hala ekonomik hayata hakim ve dolayısıyla ekonomi politikası için tek geçerli birim olduğunu varsayıyor..."*

Bu sistem, merkez sağdan bir başka iktisatçıya *Heilbroner*'e göre de, sosyal devleti geliştirmenin yollarını açmıştır.

Eğer sosyal demokrasiyle sosyal devlet arasında katışıksız bir ilişki kurar, bu ikisini birbirinin ayrılmaz parçaları olarak nitelendirirseniz, sorun yoktur; fakat, eğer sosyal devlet, sivil toplumdan daha sonra gelen bir kavram olacaksa ve sosyal demokrasilerde devletin giderek küçültülmesi esas kabul edilecekse o taktirde işin içinde bir gizli sorun var demektir: Devlet ölüyorsa Keynesçilik de –bir anlamda– ölüyor kabul edilebilir, öyleyse yeni Keynesçiliğin sosyal demokratik uygulamalarının ana gövdesini oluşturan *Brandt Raporları*'nın mantığı nasıl açıklanacaktır?

Açıklama güç değildir: Brandt Raporları, sosyal demokrasinin varolan sistemle bütünleştirilmeye çalışıldığı, temel koşullarda geçerli sistemden daha farklı birşey olmadığının kanıtlanmaya çalışıldığı bir dönemin ilk çıkışıdır.

O dönemde de, reel sosyalizm gerçi iflasını henüz tüm çıplaklığıyla ortaya koymamıştı ama (Brandt Raporları 1983 tarihlidir), Avrupa Komünizmi'yle birlikte başlayan süreç sonunda, değil demokratik sosyalistler, komünist partiler dahi 'proleterya diktatörlüğü' türünden, 'sınıf savaşları' türünden kavramları programlarından çıkarmışlar, kapitalist düzeni dönüştürücü bir mantıkla değerlendireceklerini ifade etmeye koyulmuşlardı. O sırada gelişen/geliştirilen bir perspektifin bu yaklaşımları aşması beklenemezdi. Ondan son-

rasını artık 'koalisyonlar' belirlemeliydi. Nitekim öyle de oldu; fakat, bununla birlikte 'sol' kavramının içeriğinde gereksiz bir bulanıklık da yaratılmadı değil.

İşte, 'ahlak' kavramının ekonomik yapının önüne geçirilerek değerlendirilmesi de bu gelişmenin kilometre taşlarından birisidir.

Bakınız, çok tartışmalı bir isim, *Debray*, bu konuda Marksist geçmişi anımsanınca nasıl da hayret uyandırabilcek şu açıklamalarda bulunabiliyor: *"Bu noktada solun dünya çapında çok önemli ve çok yararlı bir görevi olduğunu yeniden görebiliriz: Bu görev, uygar insanlığın etnik ve dinsel yamyamlığa boyun eğmesinden sakınmak için,* ***ütopik sosyalizmin yerine bir ahlak anlayışı*** (abç) *ve sivil yöntem olarak sosyalizmi koymaktır..."*

Hiç kuşkusuz her tanımlamanın olduğu kadar, bu tanımın da içinde doğrular var. Genelde, insan, şu satırların solu olumlamak için mi yoksa olumsuzlamak ve dışlamak, hatta artık unutmak için mi söylendiğini bilemiyor: *"Artık kendisini 'çalışan sınıfların' sözcüsü, sömürücülere karşı sömürülenlerin savunucusu olarak tanımlayamayan sol, tutarlı toplumsal temelini yitirdi..."* Biraz ötede ise şu: *"Sonuç olarak sol, tarihsel görev duygusunu yitirdi. Köhne, baskıcı bir düzenin kalıntıları olan ilerleme ülküsünün ve kurtarıcı ögelerle renklendirilmiş sınıf mücadelesinin solun programından çıkarılması iyi oldu..."* Buraya kadar olanına belki bir yorum yapmak bile gereksiz, fakat, şu cümle, benim tartışığım sorunun can damarıdır: *"Bunlar olmayınca sol, insanlığın kaderine yön verecek çizgide durup durmadığını bilemiyor..."*

İşte tüm sıkıntı buradadır. Şimdi kurulması istenilen bir sol düzenin, toplumun yazgısını yeniden yönlendirmesi amaçlanacak mıdır, yoksa o yazgının bir takım tartışılmaz güçler tarafından belirlendiği kabul edilecek, sol o bünye içinde yalnızca bazı dönüştürücü tampon etkilerin sahibi mi olacaktır ve yalnızca onunla mı yetinecektir?

Bu sorunun yanıtını yukarıda çizmeye çalıştığım çerçeve

verebilir. Kapitalist ekonominin ve onunla özdeşleşmiş demokratik sistemin hiç tartışılmaksızın aynen kabul edilmesiyle, demokrasiyi, sivil toplum, dayanışma, örgütlülük, bölüşüm ve onun ayrılmaz parçası olan üretim kavramlarıyla birlikte ele almakla, temsili demokrasinin çözmekte tıkandığı tüm sorunları doğrudan demokrasi çabalarıyla aşmak arasında oldukça büyük fark vardır.

Solun temel kavramı olan 'işçi sınıfı' olgusunun yaşadığı değişimleri de bu arada algılamak ve unutmamak gerekir.

Kaldı ki, günümüzde, henüz yeterince fark edilmemiş olması da, Batı blokunda,kapitalist-liberal sistemde önemli bir çatlak yaşanmaktadır: Temsili demokrasi ciddi bir tıkanıklıkla yüzyüze gelmiştir.

Özellikle kitle iletişim araçlarının kazandığı yaygınlık ve ulaştığı etkinlik düzeyiyle bireylerin ve örgütlü kütlelerin gerek yerel yönetimlere, gerekse o yoldan giderek merkezi yönetimlere koydukları ağırlık hızla artmaktadır.

Kim ne derse desin, gerilediği ne ölçüde vurgulanırsa vurgulansın modernist-ilerlemeci-büyümeci mantığı aşamayan kapitalizm merkezi yetkeden vazgeçmemektedir. Böylece, sorun, tarihte belki de ilk kez başaşağı çevrilerek yaşanmaktadır: Günümüzde kapitalizmin denetimi alında bulunan çalışan kütleler gerçi önemli ve yadsınamaz, gözden kaçırılamaz maddi haklar sağlamışlardır, dolayısıyla o hakların elde edilmesine yönelik mücadelelerini bir ölçüde de olsa geriletmişlerdir, fakat, bu, onların şimdi daha çok demokrasi istemelerini de beraberinde getirmiştir.

Böylece de demokratik hakların, maddi haklardan önce geldiği, gelmesi gerektiği konusunda ilk kez yaygın bir kanı ve uzlaşma doğmaktadır. Bundan sonraki mücadele, dünyanın bir çok yerinde maddi haklar kadar, demokratik haklara yönelik olacaktır.

Yeni Kapitalizm-Yeni Dünya Düzeni: Kapitalizm-Emperyalizm

Böyle bir arayış farklı bir nedenden de kaynaklanmaktadır: Kapitalizmin mantığı açık piyasa ekonomisinde rekabetin kâr oranlarını düşüreceğini kabul etse de, günümüz dünyasının ekonomik yapısı böyle bir gelişmeyi mümkün olmaktan çıkarıyor.

Günümüz ekonomilerinde, ilk kez analitik kategorilerin tümünü alt-üst eden bir bünyesel oluşum yaşanıyor ve ilk kez, hammadde ekonomisi sanayi ekonomisinden kopmuş bulunuyor; ilk kez, mamul maddeler eskiye oranla çok daha az hammadde içeriyorlar; ilk kez 'gerçek' ekonomi olan mal ve hizmet ekonomisi para ekonomisinden kopuyor...

Bu çarpıcı tablonun belkemiğini ise, ilk kez yatırımın ticareti *izlememesi* oluşturuyor.

Yatırımcılar artık eskiden olduğu üzere ülkelerinde üretip ihraç etmektense, üretim tesislerini dünya pazarının istedikleri yerinde kuruyor, oralarda üretip, bu malları kendi ülkelerine ithal ediyorlar.

Böylece, rekabetin, fiyatları, kâr oranlarını düşüreceği tezi devreden çıkıyor; çünkü, dünyanın herhangi bir yerinde ucuz emek bulmak her zaman mümkündür. Bunca yoksulun yaşadığı bir dünya düzeninde bu her zaman olanaklıdır; öyleyse her zaman kâr oranlarını kapitalistler diledikleri düzeyde tutabilecek, fiyatları düşürecek basınçlardan kendilerini kurtaracaklardır.

Böylelikle de, sömürü ve kapitalizmle birlikte gelişen emperyalizm, bundan böyle, 'yeni dünya düzeninde' her zamankinden daha çok geçerli olacaktır.

Nitekim, son yıllarda ortalığı epeyce karıştırmış olan *Francis Fukuyama*'nın tezleri de bu eksen etrafında ete-kemiğe bürünmektedir.

Fukuyama, *Kojev*'in *Hegel* yorumlarından yola çıkarak kurduğu *'ilk insan-son insan'* zincirinde bireyin özne olduğu bir

liberal düzen arayışı içine girerken pazar ekonomilerini bundan böyle yeryüzünün vazgeçilemeyecek gerçekleri arasında sayıyor.

Hobbes-Locke-Jefferson çizgisinde tanımlanan liberal demokraside, Fukuyama'ya göre, Marks'ın altını çizdiği sınıf savaşlarının sözü dile edilmeyecektir. Bir yandan, Marx'ın geliştirdiği tezlerle 'evrensel bir ekonomik düzen' olmadığını kanıtladığını söyleyen Fukuyama, öte yandan, özellikle *Neitzche*'den etkilenmiş yorumlarıyla geliştirdiği 'son insan' tanımıyla tarihin bittiğini, insanın artık *Rousseau*'da gerçeğini bulan *'doğal konumundan'* çıktığını, tarih öncesini sonlandırdığını dile getirmektedir.

Bu bağlamda da, liberal demokrasinin kurumları, özellikle de piyasa mekanizması, dünyanın her yerine sıçratılmalıdır.

Ayrıca da, bireyin kendi haklarına sahip çıkması, kendi benliğini yakalaması ve yaşaması gerektiğini 'zımni olarak' ifade eden Fukuyama'ya göre, güçlü bir ulusçuluk duygusu da demokrasinin yerleşmesi ve varlığını tartışmalardan uzak kalarak sürdürmesi için zorunludur.

Öyleyse, 'yeni dünya düzeni' denilen mantık zincirinin halkalarını sıralamakta bir güçlük yoktur: Uluslararası sermaye (kapitalizm) özellikle kâr maksimizasyonu için, o arada da *'piyasa maksimizasyonu'* için sınır tanımayacaktır, bulunduğu yörelerde kendi mantığını benimseyen yönetimlerin gelişmesine ve güçlenmesine olanak arayacaktır ve nihayet bunu sağlamak için küçük küçük ama çok sayıda nokta devleti kurabilmenin yolu olarak da ulusçuluk hareketlerini körükleyecektir.

Gerçekten de serbest pazar ekonomisinin yeryüzünün tek ve kalıcı gerçeği olarak sunulmasının en önemli nedeni budur: Serbest pazar ekonomileri, ulusal burjuvazilerle birleşen, bütünleşen, onların güdümlediği bir kavramdır. Ulusal, yerel burjuvazisi gelişmemiş toplumlarda kalıcı bir pazar sisteminin kurulmasından söz bile açılamaz.

Öte yandan da, ulusçuluk kavramı burjuvazinin sınıfsal hegemonyasını kurmak için gereksindiği ideolojik üst yapıdır. Dolayısıyla da ulusal pazar ve ulusal bilinç arasında yoğun bir etkileşim, ondan da öte bir bütünlük vardır.

Bu nedenlerle, herhangi bir coğrafyada ulusal pazarın yaratılmasına çalışılıyorsa, öncelikle o yörede/bölgede ulusçuluk hareketleri körükleniyor demektir.

Ulusçuluk arayışları, eğer merkezi otoritenin geriletilmesi, totaliter bir yönetim anlayışının bireysel hakları ve kişisel kimlik arayışlarını önce kısıtlayan, sonra ortadan kaldırmaya yönelen yaklaşımlarının aşılması içinse, bu bir ölçüde kabul edilecek bir tutumdur. Ama, kimlik arayışlarının bireysel tercih boyutunu aşıp, çevre faktörlerini hiçe sayarak ve giderek de şövenleşen bir özellik kazanması ise kabul edilemez.

Oysa, günümüzde, gerek *Balkanlar*'da, gerek *Orta Doğu*'da, gerekse bir ölçüde de *Türkiye*'de olup biten budur.

Bugün özellikle 1. Dünya Savaşı'nın öncesindeki monarşilerin bünyesinde yer alan etnik ögeler 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan ulusal devletler bünyesinde bir ölçüde eritilmiş, halklar emilmiş kimliklerini geri kazanma çabası içine girmişlerdir. Bu yaklaşım, o tarihlerde güçlü bir çözüm olarak görülen ve farklı etnik ögeleri bir arada tutmayı öngören 'federatif' sistemlerin bile aşılmasını ve hızlı bir uluslaşma sürecini getirmiştir.

Yukarıda sunduğum gerekçeyle birlikte düşünülürse doğal karşılamak gerekir.

Kapitalizmin hesabınca, her etnik köken, ilkin ulusal bilincini yaratacak, ardından ulusal devleti kuracak, ardından ulusal pazarı oluşturacaktır. Bu da, dünya kapitalist merkezlerinin o ulusal pazarlarla ve devletlerle daha yoğun ilişki kurması, böylelikle alanını genişletmesi demektir...

Daha farklı yorumlansa da, bu oluşum günümüz emperyalizminin uzun bir aradan sonra yaşadığı yeni dönem olarak görülmek gerekir.

Gerçekten de Marksist hareketlerin etkin olduğu 1960-80 arasında kapitalizm iç dinamiklerini sonunda böyle bir yörüngeye oturtacak biçimde işletmiş, o arada, Tayvan, Singapur, Hong-Kong yöresine yayılmış, fakat özellikle 3. Dünya ülkelerinde yükselen ve farklı bir anlam taşıyan ulusal savunmalar karşısında önemli bir gerileme yaşamıştır. O arada, 3. Dünya Marksist periferisini elinde bulunduran Sovyetik sistemin yetersizliğinin ve 'sekter'liğinin anlaşılmasıyla ve sonunda da sistemin çökmesiyle birlikte kapitalizm-emperyalizm ikilisi bugünkü gücüne ulaşmış, bugünkü sınır ötesi etkinliğini kazanmıştır.

Şimdi, bütün bu olup bitenler, gene kimi sosyal demokratlar tarafından, *'çok odaklı dünya ve toplum'* olarak tanımlanmaktadır.

Gerçekten de, çoğulculuk ve farklı kimliklerin bir arada yaşamasına yönelik boyutlarıyla bu olgunun benimsenmesi gerekir; fakat, somut gerçeklik daha farklıdır...

'Çok odaklı dünya ve toplum' denildiğinde bunun şövenizme giden ulusçuluk arayışlarını nasıl körüklediğini iyi izlemek, iyi tanımlamak gerekir. Günümüzün kana bulanmış arayışının arkasında kapitalizmin ve pazar arayışının payı bulunduğunu unutmamak zorunluluğu vardır.

Yeni Düzen ve Sosyal Demokrasi

Bunca karmaşık bir dünya dokusunda, günümüz sosyal demokrasisi bir yandan yaşadığı kimlik krizini aşmak, bir yandan da kapitalizmin-emperyalizmin uzağında durmayı başarmak zorundadır. Kuşkusuz, eşzamanlı olarak, gitgide güç ve ekinlik kazanan neo-liberalizmin söylevini ve o söylevi oluşturan olguları, ögeleri sosyal demokrasinin kavramlarıymış gibi kullanmaktan kaçınmalıdır. Bu sonucu doğuran bilinç bulanıklığını aşmalıdır.

Bu, sosyal demokrasinin katı, dar ve tutucu yorumlarına bir kez daha yönelmek anlamına gelmeyen bir öneridir. Aksine,

sosyal demokrasi, ufkunu ve anlağını ne ölçüde genişletirse, yaşanan ve değindiğim dar görüşlülükten, kısırlıktan da o ölçüde kurtulmayı başarabilecektir.

Fakat, böylesi bir yaklaşım ilkin sosyal demokrasinin köken gerçeğini bir kez daha gözden geçirmesini gereksinir.

Oysa, günümüzde bu kesimlerde ve alanlarda yaşanan, daha önceleri Marks'ın vurgulamaları ve çözümlemeleriyle bir ölçüde 'açığa çıkarılmış', öylece de geriletilmiş 'hakiki' sosyalizmin, şimdi bir kez daha 'yeni hakiki sosyalizm' olarak kendisini göstermesidir.

1960'larda *'Yeni Sol'*, 1980'lerde de *'Yenilikçi'(?) sol'*[3] (newer left) olarak açımlanan bu gelişmenin üstünde bir parça durmak gerekir.

Bu akımın en belirgin özelliği, *Meiksins-Wood*'un dilimize de çevrilen kitabından alıntılayarak söylenecekse, *"ideoloji ve politikayı her türlü toplumsal temelden, özellikle de her türlü sınıfsal dayanaktan koparark özerkleştirmesidir. YHS (Yeni Hakiki Sosyalizm) (...) sosyalizm mücadelesinde işçi sınıfının hiç bir ayrıcalıklı konuma sahip olamayacağı görüşünü ortaya atıyor. Kaba maddeci sınıfsal çıkarlarla değil, 'evrensel insan değerlerinin' akılcı çekiciliğiyle ve sosyalist düzenin akla yatkınlığıyla hareket eden bir sosyalist hareket, ekonomik sınıfsal çıkarlardan görece (yoksa mutlak mı?) özerk olan ideolojik ve siyasal araçlarla kurulabilir. Bu kuramsal araçlar, pratikte işçi sınıfını sosyalist projenin merkezinden uzaklaştırmakta ve sınıfsal karşıtlıkların yerine, ideoloji ya da söyleme ilişkin ayrılıkları koymaktadır..."*

Daha da somutlaştırmak için, bu hareketin mantığını Wood, şu sekiz maddede özetlemektedir:

"1) İşçi sınıfı, Marks'ın umduğu gibi bir devrimci hareket yaratmamıştır...

2) Bu, genelde ekonomi ile politika arasında zorunlu bir tekabüliyet bulunmadığı gerçeğini yansıtmaktadır. Sınıf ile politika arasındaki her ilişki olasıdır. Başka bir deyişle ideoloji ve politika ekonomik (sınıfsal) ilişkilerden özerktir ve a

posteriori olarak siyasi terimlere tercüme edilebilecek 'ekonomik' sınıf çıkarları diye bir şey yoktur.

3) Daha özele inilirse, bu önermeler, işçi sınıfı ile sosyalizm arasında hiçbir zorunlu ya da ayrıcalıklı ilişkinin bulunmadığı ve aslında, işçi sınıfının sosyalizmde hiçbir 'temel çıkarı'nın olmadığı anlamına gelmektedir.

4) Bu nedenle sosyalist bir hareketin oluşumu, ilke olarak, sınıftan bağımsızdır ve ekonomik koşullardan az çok özerk olan bir sosyalist politika inşa edilebilir. Bunun özellikle iki anlamı vardır.

5) Sınıfsal bağıntıları ya da aralarındaki karşıtlıklara bakmaksızın tamamen ideolojik ve siyasal bağlarla birbirine bağlanabilen ve harekete geçirilebilen çeşitli ögelerden kurulmuş bir siyasal güç, ideolojik ve siyasal düzlemlerde oluşturulup örgütlenebilir.

6) Sosyalizme uygun düşen hedefler, sınıfsal çıkarlar açısından tanımlanan dar maddi amaçlar değil, sınıfı aşan insani, evrensel amaçlardır. Özerk ideolojik ve siyasal düzlemlerde bu hedefler maddi sınıfsal durumları ne olursa olsun, çeşitli kesimlere seslenebilir.

7) Özellikle de sosyalizm mücadelesi eşitsizliğin ve baskının bir çok biçimine karşı çeşitli direnişleri bir araya getiren 'demokratik' mücadelelerin oluşturduğu bir çoğulluk olarak kavranabilir... Sosyalizm kavramının yerine radikal demokrasi fikrinin geçirilmesi bile mümkün olabilir. Sosyalizm liberal demokrasinin az çok bir uzantısıdır; ya da, ileri kapitalist toplumlarda sınırlı bir şekilde de olsa var olduğu şekliyle demokrasi ilke olarak belirlenmiştir ve sosyalist demokrasiye uzanabilir...

8) Kimi insanlar, sosyalizmin evrenselci ve rasyonel söylemine başkalarından daha duyarlıdırlar... İşte bu insanlar, sosyalist hareketin doğal tabanını oluştururlar..."

Bütün bu ana koşullar, şimdi Türkiye toplumunda temellendirilmek istenilen sosyal demokrat çizgiye uyarlanmaktadır.

Sınıfsal bir bakış açısından tümüyle arındırılmış bir yak-

laşım, sosyal demokrasinin 'köken' gerçeğini bile yadsımak ve onun yerine, *'akılcılık'* gibi soyut, fakat böyle bir bağlamda ele alındığında hangi amaca ses yönelteceği *belli* bir dizi kavramı yerleştirmek amacındadır.

Bir başka deyişle, idealist, aşkın, Platoncu bir söylev Marksizm'in ve ondan türemiş sosyal demokratik söylevin yerini almaktadır.

Bunun aşılması gerekir.

Bu çarpık ve aldatıcı tutum aşılmadan sosyal demokrasinin özgürlükçü, çağın güncel oluşumlarını izleyen, irdeleyen ve dönüştüren bir dünyaya kavuşması olanaksızdır. Çünkü, ancak çarpık tutumlardan arındırılmış bir yaklaşım bireşimci (sentetik) bir yapı geliştirecektir. Oysa, aksi bir yaklaşımın egemen kılınmasıyla bireşim değil, determinist bir mantığın totaliter yaklaşımı söz konusu olacaktır. O da, bir tür 'faşizm' anlamına gelir.

Bütün bu nedenlerle, yeni bir sol oluşumu, her ne kadar radikal olmamak gibi bir iddiası olsa da, kavram kargaşası yaratacak biçimde libearlizmin tezlerini kullanmaktan, kapitalizmin mantığına sahip çıkmaktan alıkoymak gerekir.

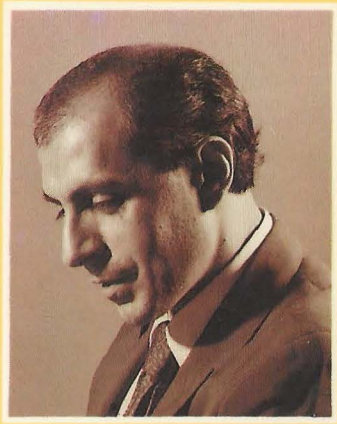
Reel bir sosyal demokrat siyasetin tarihsel çıkışı da ancak ondan sonra gerçekleşecektir...

Dördüncü Kesimin Notları:

1. Kuşkusuz, plan yapılırken merkeziyetçilikten uzaklaşma çabaları göz önünde bulundurulmak gerekirdi. O arada da, planlama kavramıyla içiçe geçmiş olan bilginin otoriter yaklaşımları devre dışı bırakılmalıydı. Böylelikle de modernist değil, belki postmodernist bir plan anlayışı egemenleştirilebilirdi.
2. Kitabın kimi yerlerinde "2. Cumhuriyet" gibi tartışmaların özde varolan sistemin kurumlarını irdelediğini, onları dönüştürmek istediğini söyledim. Aynı noktayı sosyal demokratların gözetmeleri gerektiğine de değindim. Sorun, iki yaklaşım arasındaki farktır. 2. Cumhuriyet'i tartışan büyük bir kesim, sınıf, toplumsallık, kapitalist ekonomi gibi kavramlara hiç değinmemekte ve sorunu neoliberalizmin penceresinden bakarak, onun terminolojisi ve amaçlarıyla ele almaktadır. Sosyal demokrasi buna karşı çıkmalıdır. Çünkü, bu tavır yanlıştır. Yanlıştır; çünkü, neo-liberal ekonomilerin Batı'lı liberal sivil toplumu bile nasıl tahrip ettiği yaptığım alıntıdan anlaşılmaktadır. Böylece bir yanlıştan başlayıp bir doğruya gitmenin olanaksızlığı sosyal demokrasiden önce liberalizm tarafından vurgulanmaktadır. Bundan da ençok sosyal demokratlar ders almalıdırlar.
3. Soru işaretini, 'yenilikçilik' kavramının hangi anlama geldiğinin bilinmediğini, ya da 'nasıl bir yenilikçilikmiş?' türünden bir vurgu yapmak için değil, 'daha (da) yeni' anlamına gelen 'newer' sözcüğünün 'yenilikçilik' olarak çevrilmesinin doğru olup olmadığını saptamak için koydum. Üstelik, Türkiye'de, özellikle 90-92 arasında SHP içinde yaşanan tartışmalarda tarafların kendilerini 'yeni sol', 'yenilikçiler', 'yenilikçi sol' diye koyduğu biliniyor. Ne var ki, az sonra göstereceğim üzere, bu açılımların *'newer left'*le alttan alta gelişen bir ilgisi bulunsa da, tartışacağım kavramın, başlangıçta, 'münhasıran' Türkiye'de yaşananlara yönelik bir yanı yoktur. Türkiye, bu olup bitenlerin serpintilerini yaşıyor, fakat nereden geldiklerini bilemiyor. Nitekim 'ahlakçı' çıkışlar da bu nedenledir.

Hasan Bülent Kahraman

YENİ BİR SOSYAL DEMOKRASİ İÇİN

Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin, adından da anlaşılacağı üzere yeni tezler içeren bir kitap.

Hasan Bülent Kahraman, kitabı oluşturan iki bölümde Türkiye toplumunun sahip olduğu merkez-meşru sol geleneği irdeliyor.

İlk bölümde önemli bir görüş geliştirerek kimi çevrelerce kökenleri İttihat ve Terrakki'ye kadar indirilen fakat, **CHP**'de somutlaşan ve o gövdeden türeyen merkez solun temel kavramları, ilke ve açılımları itibariyle 'reel sol' **olmadığını savunuyor**. Bu partilerin ve benimsedikleri değerlerin Batı'da merkez sağ-liberal siyasetlere ait olduklarını öne sürerek Türkiye soluna keskin ve radikal bir eleştiri yöneltiyor.

Kemalizm'i ve **CHP** olgusunu dönemleri itibariyle, evrensel kuramların ışığında ve daha da önemlisi, özgün kavram ve tanımlarla ele alıyor.

İkinci bölümde ise, toplumu ve tarihi kucaklıyor, dolayısıyla da, yaşanan ve sorunları çözümleyip çözmekte yetersiz kalan bu sol geleneğe karşı, onu aşacak ve gücünü evrensel ilke ve değerlerden alacak yeni bir sosyal demokratik siyasetin koşul, konum ve ilkelerini saptayıp temellendiriyor.

Modernist sol siyasetten modernizm sonrası döneme geçilirken bu kitap, **Kahraman**'ın yakında yayınlanacak olan **Sosyal Demokrasi Türkiye ve Partileri** ile **Liberalizm Türkiye ve Partileri** isimli yapıtlarıyla birlikte son dönem Türkiye solunun en güçlü ve özgün seslerinden birisi olduğunu kanıtlamaktadır.

ISBN 975-533-042-9

9 789755 330426

İMGE kitabevi